

Πανεπιστήμιο Κύπρου
University of Cyprus

«Η παροχή εξηγήσεων εκ μέρους του κατηγορούμενου, ιδίως επί ενοχοποιητικής πραγματικής μαρτυρίας, στην ποινική δίκη: Δικαίωμα ή υποχρέωση;»

NOM.540 - ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Αξιολογητές: κος Κωνσταντίνος Τσίνας, κος. Χάρης Παπαχαραλάμπος

Ονοματεπώνυμο: Ειρήνη Α. Θεοχάρους

Αριθμός Δελτίου Ταυτότητας:

Αριθμός Λέξεων: 16176 (χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι επικεφαλίδες και οι υποσημειώσεις)

Copyright © [Ειρήνη Α. Θεοχάρους, 08^η Δεκεμβρίου 2021]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την γράφουσα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Συντομογραφίες και μεταφραστικές αποδόσεις

Agent Provocateur	Μυστικός συνεργάτης – πληροφοριοδότης
App.	Application
Art.	Article
C.L.R.	Cyprus Law Reports
Coercion	Εξαναγκασμός
Compulsion	Καταναγκασμός
Cooperative behavior	Συνεργάσιμη συμπεριφορά
Corroboration of evidence	Επιβεβαιωτικό αποδεικτικό στοιχείο
De facto	Ως δεδομένο
Dec.	decision (απόφαση επί του παραδεκτού)
DNA	Deoxyribonucleic Acid (δεσοξυριβοζονουκλεϊνικό οξύ)
ECtHR	European Court of Human Rights
Fair Trial	Ευθυδικία
GC	Grant Chamber (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης)
Hearing on the Voir Dire	Να λέγεται η αλήθεια
House of Lords	Η Βουλή των Λόρδων
HUDOC	Ηλεκτρονική βάση νομολογίας Ε.Δ.Α.Δ.
ICC Statute	Rome Statute of International Criminal Court
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
Idib.	Ibidem
Identify link	Συνδετικός κρίκος
In dubio pro reo	Εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορούμενου
IRA	Irish Republican Army
Luring doubt	Υποβόσκουσα αμφιβολία
Nemo tenetur se ipsum accusare/prodere	Ουδείς υποχρεούται στην εαυτού επιβάρυνση/ενοχοποίηση
No.	Number
Omnia praesumuntur rite esse acta	Όλα τεκμαίρεται ότι έχουν γίνει δεόντως

P.	Page
Para.	Paragraph
Perverse incentives	Αλλότρια κινήτρα
PP.	Pages
Prima facie	εκ πρώτης όψεως
Privilege against self-incrimination	Προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση
Plea bargain	Διαπραγμάτευση απάντησης
r.	rule
Ratio legis	Ο λόγος του νόμου
Real evidence	Πραγματική μαρτυρία
Right of silence	Το δικαίωμα στη σιωπή
s.	section
ss.	sections
sub.	subsection
Trial within a trial	Δίκη εντός δίκης
v.	Versus
A.A.Δ.	Αποφάσεις Ανωτάτου Δικαστηρίου
A.Δ.	Ανώτατο Δικαστήριο
Ανθρ.	Ανθρώπινα
Ανώτατο Δικαστήριο	Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας
Αρθ.	Άρθρο
Άρθρο 6	Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ)
Βλ.	Βλέπε σχετικά
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Διεθ.	Διεθνές/ή
Δικ.	Δικαιώματα
Δικαστήριο	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ε.Δ.Α.Δ.)
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
Εδαφ.	Εδάφιο
Ενδκ.	Ενδεικτικά
Εμβ.	Εμβάθυνση
Επ.	Επόμενο/η
Επς.	Επίσης
ΕΣΔΑ	Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
Καταστατικό της Ρώμης	Η Συνθήκη της Ρώμης για την Σύσταση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου
Κεφ.154	Περί Ποινικού Κώδικα Νόμος, Κεφάλαιο 154
Κεφ.155	Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμος, Κεφάλαιο 155
Κ.λ.π.	Και τα λοιπά
Κ.ο.κ.	Και ούτω καθ' εξής
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
Κράτη	Τα συμβαλλόμενα κράτη, τα οποία έχουν προσχωρήσει και κυρώσει την ΕΣΔΑ
Λ.χ.	Λόγου χάρη
Ο.π.	Όπως πιο πάνω
Οδηγία (ΕΕ) 2016/343	Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 09ης Μαρτίου 2016, Για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας
Οδηγία 2012/13/ΕΕ	Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών
Οδηγία 2013/48/ΕΕ	Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Οκτωβρίου 2013, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας

Οδηγία 2013/C 378/02	Σύσταση της Επιτροπής της 27 ^{ης} Νοεμβρίου 2013 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για ευάλωτα πρόσωπα που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών
Π.χ.	Παραδείγματος χάριν
Πειρ. Νομ.	Πειραϊκή Νομολογία
Ποιν. Δικ.	Ποινική Δικαιοσύνη
Ποιν. Χρ.	Ποινικά Χρονικά
Πργφ.	Παράγραφος
Πρτ.	Περαιτέρω
Πρφ.	Παράγραφος
ΣΕΕ	Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σελ.	Σελίδα
Σημ.	Σημείωση
Σκψ.	Σκέψη
Συμβ.	Σύμβαση
Σύμβαση	Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ)
Σύνταγμα	Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας
Σγρμ.	Σύγγραμμα
Σχτ.	Σχετικά
Τμ.	Τμήμα
Υπθ.	Υπόθεση/εις
Χάρτης	Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
1994 Act	The Criminal Justice and Public Order Act 1994

Πίνακας ενοτήτων ανάλυσης

1. Εισαγωγή
2. Τα στάδια κατά τα οποία ο ύποπτος/κατηγορούμενος καλείται να παρέχει εξηγήσεις
 - 2.1. Κατά το προδικαστικό στάδιο:
 - 2.1.1. Στα πλαίσια της ανακριτικής διερεύνησης του αδικήματος σε σχέση με αυτόφωρα ποινικά αδικήματα
 - 2.1.2. Σε σχέση με αδικήματα, στα οποία υπάρχει εύλογη υποψία και/ή μαρτυρία εναντίον του υπόπτου και λαμβάνεται ανακριτική κατάθεση
 - 2.2. Κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία
 - 2.2.1. Κατά την διάρκεια του σταδίου του «εκ πρώτης όψεως» μέσω της προβαλλόμενης υπερασπιστικής γραμμής
 - 2.2.2. Εφόσον ο κατηγορούμενος κληθεί να προβάλλει την υπεράσπιση του
 - 2.3. Τι συνιστά όμως πραγματική μαρτυρία;
 - 2.4. Το βάρος και το επίπεδο απόδειξης σε ποινικές υποθέσεις
3. Η σχέση του δικαιώματος στη σιωπή και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, συγκλίσεις και αποκλίσεις, σε συνάρτηση με το ζήτημα της παροχής εξηγήσεων εκ μέρους του κατηγορούμενου
 - 3.1. Η αρχή του “*nemo tentur se ipsum accusare/prodere*”, η ιστορική της προέλευση και η εννοιολογική της σύνδεση με το δικαίωμα στην σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση
 - 3.2. Η διεθνής νομοθετική θεμελίωση και η σπουδαιότητα της αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση
4. Η νομολογιακή αντιμετώπιση του ΕΔΑΔ σε σχέση με την δικαστική αξιολόγηση και την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων, επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας
 - 4.1. Σε σχέση με την προφορική μαρτυρία
 - 4.2. Σε σχέση με την έγγραφη μαρτυρία
 - 4.3. Σε σχέση με την πραγματική μαρτυρία
5. Η έννοια του «καταναγκασμού» του υπόπτου/κατηγορούμενου σε παροχή εξηγήσεων
 - 5.1. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις ως αντίβαρο στον καταναγκασμό του υπόπτου/κατηγορούμενου για παροχή εξηγήσεων
 - 5.2. Η απόσπαση στοιχείων του ανθρώπινου οργανισμού, όψεις και όρια του επιτρεπόμενου δικονομικού καταναγκασμού

- 5.3. Αποδεικτικά μέσα αποκτηθέντα με τεχνικές εξαπάτησης και αθέμιτης παγίδευσης του υπόπτου/κατηγορούμενου
6. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην Κυπριακή έννομη τάξη και η δικαστική αξιολόγηση της υποχρέωσης παροχής εξηγήσεων
 - 6.1. Η αξιολόγηση της πραγματικής μαρτυρίας
 - 6.2. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις
 - 6.3. Η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων κατά την δικαστική αξιολόγηση
7. Η επιτρεπόμενη δικαστική αξιολόγηση και εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από την μη παροχή εξηγήσεων εκ μέρους του υπόπτου/κατηγορούμενου στο Αγγλοσαξονικό σύστημα
8. Η σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης με το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης καθώς και αυτοδιάθεσης
9. Συμπερασματικές προβληματικές που ανακύπτουν από την υποχρέωση του κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις, ιδίως επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας
10. Επίλογος

1. Εισαγωγή

Έχοντας υπόψη ότι η πρωταρχική επιδίωξη του ποινικού δικαίου είναι η εξεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας και η τιμωρία του παραβάτη για την αξιόποινη πράξη του και κατ' επέκταση η πάταξη της εγκληματικότητας, ερωτήματα εγείρονται ως προς την έκταση της υποχρέωσης της πολιτείας για διαφύλαξη των δικαιωμάτων του ατόμου έναντι οποιονδήποτε αυθαιρεσιών, καταναγκασμού ή μεθοδεύσεων που λαμβάνονται από τις ανακριτικές αρχές στην προσπάθεια τους να επιτελέσουν και επιτύχουν τους στόχους της αντεγκληματικής πολιτικής.

Στα πλαίσια προστασίας του ατόμου, διαμορφώθηκαν διαδικαστικές εγγυήσεις και δικαιώματα, τα οποία προτάσσονται και αντιπαραβάλλονται, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ελευθερία, ο σεβασμός της αξιοπρέπειας και το δικαίωμα του ατόμου να αποφασίσει κατά πόσο θα συμβάλει ή απέχει, θα έχει ενεργητικό ή παθητικό ρόλο στην ποινική διαδικασία που αντιμετωπίζει.

Η δημιουργία όμως των διαδικαστικών εγγυήσεων προς το άτομο, δεν υπήρξε ούτε δεδομένη, ούτε εύκολη, ούτε αυτονόητη αφού μέσω των αιώνων μεταβαλλόταν και διαφοροποιείτο ανάλογα με τις συνθήκες και την κρατούσα αντίληψη της σχέσης του «ατόμου με το κράτος» και «κράτος δικαίου» και το γενικότερο «περί δικαίου αίσθημα» που καθορίζει και διαμορφώνει τους εκάστοτε ποινικούς νόμους.

Μια από τις πρωτεύουσες εγγυήσεις της ελευθερίας του ατόμου στα πλαίσια της ποινικής διαδικασίας είναι και η αρχή του «*nemo tenetur se ipsum prodere/accusare*», η οποία καθορίζει ότι «ουδείς υποχρεούται στην εαυτού επιβάρυνση/ενοχοποίηση». Η αναγνώριση της αρχής, παρά το ότι εντοπίζεται στα βάθη του χρόνου αυτή άλλοτε ατονεί και άλλοτε διαδραματίζει καθοριστική εγγύηση της προστασίας του ατόμου.

Στα σύγχρονα πλέον νομοθετικά πλαίσια, τόσο το δικαίωμα στη σιωπή όσο και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, τα οποία κατά την άποψη της γράφουσας πηγάζουν από την αρχή «*nemo tenetur se ipsum prodere/accusare*», αποτελούν αδιαμφισβήτητα από τα σπουδαιότερα διαδικαστικά δικαιώματα και εγγυήσεις της προστατευτικής και υπερασπιστικής φαρέτρας του ατόμου, εφόσον εντοπίζονται στον πυρήνα της ευθυδικίας και στην καρδιά του τεκμηρίου αθωότητας.

Τόσο το δικαίωμα στη σιωπή όσο και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, διασφαλίζουν την αναγνώριση στο άτομο της διαμόρφωσης «ελεύθερης βούλησης και πράξης» όταν αυτό καλείται από τις διοικητικές αρχές να συμβάλει στην διαδικασία συλλογής αποδεικτικών στοιχείων εις βάρος του και να μην παράσχει καθ' οιονδήποτε τρόπο εξηγήσεις σχετικά με το υπό διερεύνηση αδίκημα.

Η αρχή του «*nemo tenetur se ipsum prodere/accusare*», δημιουργήθηκε ως απόρροια του φυσικού δικαιώματος του ατόμου έναντι του κρατικού καταναγκασμού ενώ σήμερα έχει ευρέως και διεθνώς αναγνωρισθεί και καταδειχθεί ως θεμελιώδης αξία, τόσο ουσιαστικού όσο και διαδικαστικού χαρακτήρα.

Εντούτοις παρά το εύρος της αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, τι συμβαίνει αλήθεια όταν οι ανακριτικές αρχές εντοπίζουν πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία για την οποία ο ύποπτος/κατηγορούμενος καλείται να παρέχει εξηγήσεις και ποια είναι η αξιολογική στάση εντέλει του Δικαστηρίου σε τέτοιες περιπτώσεις, εάν ο ύποπτος/κατηγορούμενος αρνηθεί να παρέχει εξηγήσεις;

Σε διάφορες έννομες τάξεις, η αξιολόγηση της σιωπής του προσώπου διαφέρει και δύναται να περιορισθεί καθ' όσον κριθήκε από το ΕΔΑΔ, ότι δεν συνιστά απόλυτο δικαίωμα και καθ' επέκταση είναι θεμιτή η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων, ιδίως όταν ενυπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία ή οι περιστάσεις είναι τέτοιες που «*καλούν σε εξήγηση*» που δεν δίδεται.

Ωστόσο, δεν αμφισβητείται η ανάγκη διασφάλισης και προστασίας της ελεύθερης επιλογής του ατόμου ως προς τον τρόπο συμμετοχής του στην διαδικασία και γι' αυτό έχουν δημιουργηθεί και οι σχετικές αποδεικτικές απαγορεύσεις, ενώ η αποκλειστική καταδίκη προσώπου από την ενάσκηση του δικαιώματος της σιωπής ή άρνησης παροχής αυτόεπιβαρυντικών στοιχείων είναι ακυρωτέα καθ' όσον συνιστά πλήγμα στα θεμέλια της ευθυδικίας της ποινικής διαδικασίας.

Η δυσκολία που προκύπτει, εντοπίζεται στις αντίρροπες δυνάμεις και αξίες που πρέπει να εξισορροπηθούν, αφού από την μια προβάλλεται το δημόσιο συμφέρον και η ανάγκη καταπολέμησης των εγκλημάτων και από την άλλη η διασφάλιση του δικαιώματος του διωκόμενου προσώπου, σε αυτοκαθορισμό κατά την συλλογή και αξιοποίηση των αποδεικτικών μέσων εις βάρος του.

Η κλήτευση του προσώπου σε παροχή εξηγήσεων, αποτελεί τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος κατά την άποψη της γράφουσας, εφόσον είναι μεν αναφαίρετο δικαίωμα του προσώπου να αποφασίσει τον ρόλο και την συμβολή του στην διαδικασία και αφετέρου αποτελεί και υποχρέωση για ενεργή συμμετοχή, λαμβάνοντας υπόψη ότι η στάση που θα τηρήσει άμεσα ή έμμεσα θα αξιολογηθεί εντέλει από το εκδικάζον Δικαστήριο για την κατάληξη σε διαπίστωση ενοχής ή αθώωσης του.

Συνακόλουθα, είναι η άποψη της γράφουσας ότι κατηγορούμενος επιφορτίζεται με την υποχρέωση σε ενεργή συμμετοχή ιδίως όταν υπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία, που «*εκ πρώτης όψεως*» τον συνδέει με την διάπραξη του αδικήματος, ενώ η εκ μέρους του άρνηση και παράληψη παροχής εξηγήσεων, δύναται να αποτελέσει έδαφος εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων εφόσον τα «*γεγονότα καλούν σε εξήγηση*», η οποία όμως δεν δίδεται έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια «*υποβόσκουσα αμφιβολία*» στο μυαλό του Δικαστηρίου ως προς την πιθανή «*αθώα εξήγηση*» της ύπαρξης της πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας και την δική του σύνδεση με αυτήν.

Άλλωστε, κατά την δικαστική αξιολόγηση, την εκτίμηση της προσκομισθείσας μαρτυρίας και τον σχηματισμό δικαστικής πεποίθησης, ως προς την αξιοπιστία των εκατέρωθεν προβαλλόμενων θέσεων και εντέλει στην κατάληξη σε συμπέρασμα ενοχής ή αθώωσης του κατηγορούμενου, όλα τα περιστατικά που περιβάλλουν την υπόθεση και δη η ύπαρξη πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, η οποία θεωρείται ως επί το πλείστον αξιόπιστη, αξιολογείται και λαμβάνεται υπόψη από το Δικαστήριο για να διαμορφώσει την ετυμηγορία του, έχοντας κατά νου ότι το επίπεδο απόδειξης στις ποινικές υποθέσεις είναι «*πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας*».

Σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΑΔ, η οποία θα παρατεθεί και θα σχολιασθεί κατωτέρω, διαφαίνεται ότι είναι εύλογο και επιτρεπτό το Δικαστήριο να λάβει υπόψη του, την δικονομική στάση και συμπεριφορά του κατηγορούμενου, αξιολογώντας δυσμενώς την σιωπή του, ιδίως επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, εφόσον τέτοιου είδους μαρτυρία εκ πρώτης όψεως «*καλεί σε εξηγήσεις*» και συνακόλουθα η σιωπή του κατηγορούμενου και η παράλειψη του να τις παρέχει, ενισχύει την απόδειξη ενοχής του στα πλαίσια της «*μη ύπαρξης άλλης λογικής εξήγησης*» και γι' αυτό άλλωστε επιλέγει να «*σιωπάσει*».

Με την παρούσα επιδιώκεται να δοθεί όσο το δυνατό πληρέστερη εικόνα ως προς τα στάδια που ο ύποπτος/κατηγορούμενος καλείται να παρέχει εξηγήσεις, το βάρος απόδειξης σε ποινικές υποθέσεις, το τι συνιστά και εμπίπτει στον ευρύ ορισμό της πραγματικής μαρτυρίας, την σχέση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της αυτοενοχοποίησης σε συνάρτηση με την κλήση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις, την ιστορική προέλευση των δικαιωμάτων και την διεθνή τους αναγνώριση καθώς και την νομολογιακή αντιμετώπιση και αξιολόγηση του ΕΔΑΔ ως προς την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων, την έκταση του επιτρεπόμενου καταναγκασμού, τις αποδεικτικές απαγορεύσεις που δημιουργήθηκαν, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και η νομολογιακή αντιμετώπιση της παροχής εξηγήσεων στην Κύπρο, το αποκλίνον Αγγλσαξονικό δικαϊκό σύστημα και εντέλει τις προβληματικές που ανακύπτουν.

2. Τα στάδια κατά τα οποία ο ύποπτος/κατηγορούμενος καλείται να παρέχει εξηγήσεις

Το πρόσωπο καλείται να παρέχει εξηγήσεις στα ανακριτικά όργανα κατά το προδικαστικό στάδιο, ήτοι στο πρώιμο στάδιο της διερεύνησης του ποινικού αδικήματος εναντίον του, όταν ακόμη φέρει την ιδιότητα του «υπόπτου». Κατά το στάδιο αυτό, συλλέγεται εκ μέρους των ανακριτικών αρχών, το σχετικό αποδεικτικό μαρτυρικό υλικό όπως καταθέσεις, έγγραφα και τεκμήρια, τα οποία αξιολογούνται για να αποφασισθεί κατά πόσο έχει εξασφαλισθεί ικανοποιητική μαρτυρία έτσι ώστε ο ύποπτος να κατηγορηθεί και να διωχθεί.

Το προδικαστικό στάδιο σχετίζεται τόσο με τα αυτόφωρα αδίκημα, δηλαδή όταν διαπιστώνεται από τις αστυνομικές αρχές η διάπραξη ποινικού αδικήματος στην παρουσία τους όσο και όταν γεννιέται εύλογη υποψία ή όταν υπάρχει μαρτυρία εναντίον του προσώπου που τον συνδέει με πιθανή διάπραξη ποινικών αδικημάτων.

Ακολούθως, το πρόσωπο πλέον υπό την ιδιότητα του «κατηγορούμενου», εφόσον έχει κατηγορηθεί και καταχωρηθεί εναντίον του ποινική δίωξη κατά την επ' ακροτηρίω διαδικασία καλείται και πάλι να παρέχει εξηγήσεις τόσο μέσω της προβαλλόμενης υπερασπιστικής του γραμμής όσο και μετά το στάδιο του «εκ πρώτης όψεως», όταν καλείται σε απολογία μέσω της προβαλλόμενης υπεράσπισης του.

Το δικαίωμα στη σιωπή περιλαμβάνει δύο πτυχές δικαιωμάτων: το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, το οποίο διαλαμβάνει την ελευθερία του υπόπτου να μην υποχρεωθεί να παρουσιάσει ενοχοποιητικά στοιχεία και του δικαιώματος να μην εξαχθούν δυσμενή συμπεράσματα από την ενάσκηση του δικαιώματος της σιωπής¹.

Στην πιο διευρυμένη μορφή εξέτασης, το δικαίωμα στη σιωπή περιλαμβάνει ένα συνονθύλευμα δικαιωμάτων στην υπερασπιστική φαρέτρα του υπόπτου/κατηγορούμενου εφόσον: (α) δεν επιβάλλεται νομική υποχρέωση για συνεργασία και συμβολή κατά την ανακριτική διερεύνηση, (β) ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν έχει υποχρέωση να πληροφορήσει τις αστυνομικές αρχές και ακολούθως την κατηγορούσα αρχή, ως προς την εγειρόμενη υπεράσπιση του, οποιαδήποτε δε αρνητικά σχόλια ως προς την αλλαγή της στάσης του, δεν θα πρέπει να γίνονται αποδεκτά από το Δικαστήριο και (γ) ο κατηγορούμενος δεν είναι εξαναγκάσιμος μάρτυρας².

¹ Βλ. σχ. Κεφ.10 Right of Silence του σχμ. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021 καθώς και το άρθρο 67(1) (g) του ICC αναφέρει ότι «*Not to be compelled to testify or to confess guilt and to remain silent, without such silence being a consideration in the determination of guilt or innocence*»;», έτσι προκύπτει ο διαχωρισμός του δικαιώματος του προσώπου να μην εξαναγκασθεί να καταθέσει ή να ομολογήσει ενοχή από το δικαίωμα στη σιωπή.

² Βλ. σχ. Adrian Keane and Paul McKeown, *The Modern Law of Evidence*, 13th Edition, Oxford University Press, 2020, σελ.498

Επεκτείνεται ακόμη και στις περιπτώσεις όπου ο ύποπτος/κατηγορούμενος εξαναγκάζεται να προβεί σε ενοχοποιητικές δηλώσεις ή ομολογία ενοχής, η οποία όμως δεν θα χρησιμοποιηθεί εναντίον του κατά την ποινική διαδικασία καθώς και στις περιπτώσεις όπου ο κατηγορούμενος έχει αθωωθεί. Άλλωστε, η παραβίαση των δικαιωμάτων του συνίσταται στην προσπάθεια των ανακριτικών αρχών να αποσπάσουν τις ενοχοποιητικές δηλώσεις και όχι στο κατά πόσο τέτοια δήλωση θα χρησιμοποιηθεί ή όχι στην μεταγενέστερη ποινική του δίωξη³.

Η κλήτευση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις ιδίως επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, δεν παραβιάζει το αναφαίρετο δικαίωμα στη σιωπή⁴ και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, ούτε και το τεκμήριο αθωότητας⁵ και την εν γενεί την ευθυδικία⁶, εφόσον ο ίδιος ο ύποπτος/κατηγορούμενος θα αποφασίσει εντέλει εάν θα συμμετάσχει ενεργά ή παθητικά στην όλη διαδικασία και με ποιο τρόπο θα ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα⁷.

Όπως έχει άλλωστε τονισθεί και από το Ανώτατο Δικαστήριο⁸, η παροχή ευκαιρίας σε κάθε πρόσωπο να ακουστεί σε υπόθεση που το αφορά αποτελεί αξίωμα της φυσικής δικαιοσύνης, οι ρίζες του οποίου ανάγονται στα πρώτα στάδια διαμόρφωσης των θεσμών της δίκης. Η αρχή της ακροάσεως αμφοτέρων των μερών, πριν το Δικαστήριο προέλθει σε κρίση, διακηρύχθηκε από αρχαιοτάτων χρόνων, από τους Έλληνες ποιητές και τραγωδούς, ως ανυπέρβατη αρχή του δικονομικού δικαίου και αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα του διαδίκου. Το «μηδενί δίκην δικάσεις πριν αμφοίν μύθον ακούσης» αποδίδεται στον Ησίοδο ενώ το κωδικοποιεί σε πληρέστερη μορφή ο Ευριπίδης στις «Ηρακλείδες» στους στοίχους 179-180 ως «Τις αν δίκην κρίνειεν ή γνοίη λόγον, πριν αν παρ' αμφοίν μύθον εκμάθη σαφώς»⁹.

Το Δικαστήριο με βάση την προσκομισθείσα ενώπιον του μαρτυρία, έχει καθήκον για συγκριτική αξιολόγηση του μαρτυρικού υλικού, ως μέρος της ευρύτερης υποχρέωσης του για αιτιολογία της εκδοθείσας απόφασης στα πλαίσια εξαγωγής συμπερασμάτων σε συνάρτηση με το σύνολο της προσκομισθείσας μαρτυρίας.

Παρά ότι αναγνωρίζεται το δικαίωμα του ατόμου να μην συνεργαστεί με τις αρχές καθώς και να προβάλλει οτιδήποτε προς υπεράσπιση του κατά την ακροαματική διαδικασία¹⁰, νομολογιακά¹¹ αναγνωρίζεται ότι η συνεργασία του προσώπου και η παραδοχή του αποτελεί έμπρακτη μεταμέλεια για τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του και διαδραματίζει σημαντικό μετριαστικό παράγοντα στο στάδιο της επιβολής της ποινής του, ιδίως εάν το άτομο έχει συνεργαστεί και συμβάλλει ενεργά στην διευκόλυνση του ανακριτικού έργου. Συνακόλουθα, είναι θέση της γράφουσας ότι, εφόσον η συνεργασία του υπόπτου/κατηγορούμενου θεωρείται ως μετριαστικός παράγοντας κατά το στάδιο της επιβολής της ποινής, έμμεσα υποκινείται και παρακινείται ο ύποπτος/κατηγορούμενος να

³ HRC, *Kouidīs v. Greece* (Comm. No. 1070/2002), 28/03/2006, πρφ.7.5, HRC, *Estrella v. Uruguay* (Comm. No. 74/1980), 29/03/1983, πρφ.8.3 και 10, ECtHR, *Shannon v. United Kingdom* (App.no. 6563/03), 04/10/2005, πρφ.34-35

⁴ Το οποίο διασφαλίζεται ως έχει νομολογηθεί από το ΕΔΑΔ στο άρθρο 6(1) της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 3 Γ του Περὶ Ποινικῆς Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

⁵ Το οποίο διασφαλίζεται στο άρθρο 6(2) της ΕΣΔΑ και το άρθρο 3^Α του Περὶ Ποινικῆς Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

⁶ Το οποίο διασφαλίζεται στο άρθρο 6(1) της ΕΣΔΑ και το άρθρο 30(2) του Συντάγματος

⁷ Τα οποία διασφαλίζονται και στο άρθρο 30 (3) του Συντάγματος

⁸ Βλ. σχ. υπόθεση *Κυπριακή Δημοκρατία μέσω Επιτροπῆς Εκπαιδευτικῆς Υπηρεσίας v. Ζήνας Πουλλή*, (2001) 3 Α.Α.Δ. 1060, Αναθεωρητική Έφεση 2575, ημερομηνίας 19/11/2001 καθώς και το άρθρο 74 του Περὶ Ποινικῆς Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

⁹ Βλ. σχ. Σ. Δεληκωστόπουλος, *Η Γένεση του Δικαίου και Αρχαιοελληνική Ποίηση*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1996, σελ. 387-388

¹⁰ Βλ. ενδκ. Το Μέρος II – Ανάκριση Ποινικῶν Αδικημάτων και Διαδικασία πριν την δίωξη καθώς και το άρθρο 74 του Περὶ Ποινικῆς Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

¹¹ Βλ. σχ. υποθέσεις *R. v. Gould and Others* (1983) 5 Cr. App. R. (S) 72, *R. v. Large* (1981) 3 Cr. App. R. (S) 80, *R. v. Lacey* (1990) 12 Cr. App. R. (S) 79, *Στεφανός Ξενοφάντος Νεοφύτου v. Δημοκρατίας* (1993) 2 Α.Α.Δ. 328, *Conrad Mbakoub Mbakoup v. Δημοκρατίας*, Ποινική Έφεση 86/2014

παράσχει τις εξηγήσεις για σκοπούς ευνοϊκότερης ποινικής αντιμετώπισης και συνακόλουθα καταλύεται το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση και παρακάμπτεται το δικαίωμα στη σιωπή.

2.1. Κατά το προδικαστικό στάδιο:

Το ΕΔΑΔ μέσω της νομολογίας του αναγνώρισε την ύπαρξη του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της αυτοενοχοποίησης από το προδικαστικό στάδιο, όταν δηλαδή το πρόσωπο φέρει ακόμη την ιδιότητα του «υπόπτου» έτσι ώστε να διασφαλίσει ότι δεν ασκηθούν από τις ανακριτικές αρχές τεχνικές και μέθοδοι παραπλάνησης ή αθέμιτος εξαναγκασμός σε κατάθεση ή απόσπαση ομολογίας ενοχής ή ακόμη και προσαγωγή αυτοενοχοποιητικής μαρτυρίας.

Σύνδεσε, την ενάσκηση των δικαιωμάτων αυτών ως ευρύτερο μέρος της ευθυδικίας και του τεκμηρίου της αθωότητας, τονίζοντας ότι τυγχάνει εφαρμογής καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, αρχής γενομένης όταν η θέση του προσώπου έχει «ουσιωδώς επηρεαστεί» κατά την διεξαγωγή της ανακριτικής διερεύνησης¹².

Συνακόλουθα, τα πρόσωπα τα οποία θεωρούνται ως ύποπτα, από τις ανακριτικές αρχές θα πρέπει να ενημερώνονται για το δικαίωμα τους στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση, πριν την λήψη της ανακριτικής κατάθεσης¹³.

2.1.1. Στα πλαίσια της ανακριτικής διερεύνησης του αδικήματος σε σχέση με αυτόφωρα ποινικά αδικήματα

Στις περιπτώσεις των αυτόφωρων αδικημάτων, που περιλαμβάνονται τόσο οι τροχαίοι έλεγχοι, οι οποίοι πραγματοποιούνται καθημερινά σχετικά με παραβιάσεις του κώδικα οδικής συμπεριφοράς, όσο και ελέγχους της κίνησης και διέλευσης των προσώπων, για σκοπούς εντοπισμού του δράστη έπειτα από την διάπραξη αδικήματος¹⁴, όπως και όταν η συμπεριφορά του ατόμου δημιουργεί υποψίες στο αστυνομικό όργανο για πιθανή διάπραξη ποινικού αδικήματος εκ μέρους του¹⁵.

Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αστυνομικές αρχές έχουν το δικαίωμα να σταματήσουν το άτομο για σκοπούς υποβολής σχετικών ερωτήσεων που σχετίζονται με την τέλεση κάποιου ποινικού αδικήματος, ενώ το πρόσωπο έχει δικαίωμα να μην συνεργαστεί.

Η άρνηση του για συνεργασία δεν θεωρείται ως παρακώλυση του έργου της δικαιοσύνης ενώ υπάρχουν νομοθετικές εξαιρέσεις που ποινικοποιούν την άρνηση παροχής πληροφοριών ή συνεργασίας¹⁶, όπως π.χ. όταν ζητείται να προσκομισθούν έγγραφα από τις ανακριτικές αρχές, όταν δεν αποκαλύπτεται η ταυτότητα του ατόμου ή όταν αρνείται να δώσει δείγμα εκπνοής ή να ακινητοποιήσει το όχημα του έπειτα από υπόδειξη της αστυνομίας και ούτω καθ' εξής.

Όταν το πρόσωπο διαπράττει αυτόφωρο αδίκημα έχει εκ του νόμου υποχρέωση είτε θεληματικά να προβεί και να δώσει αυτοεπιβαρυντικά στοιχεία που του ζητούνται από τις αρχές είτε να βρεθεί

¹² ECtHR (GC), *Ibrahim v. United Kingdom* (App. nos 50541/08 & others), 13/09/2016, §§249, 296 και ECtHR, *Weh v. Austria* (App. no. 38544/97), 08/04/2004, §54

¹³ Το δικαίωμα πληροφόρησης του υπόπτου-κατηγορούμενου περιλαμβάνεται καις την Οδηγία 2012/13/ΕΕ

¹⁴ Βλ. ενδκ. Ο περί Μηχανοκινήτων Οχημάτων και Τροχαίας Κίνησης Νόμος του 1972 (86/1972), Ο περί Ναρκωτικών Φαρμάκων και Ψυχοτρόπων Ουσιών Νόμος του 1977 (29/1977) και το Μέρος VI – Ποινικά αδικήματα εναντίον της περιουσίας του Ποινικού Κώδικα, Κεφ.154

¹⁵ Βλ. ενδκ. Το Μέρος II – Ανάκριση Ποινικών Αδικημάτων και Διαδικασία πριν από την Δίωξη, τα άρθρα 4 έως 8 σχετίζονται με την ανάκριση ενώ τα άρθρα 9 έως 34 με την σύλληψη και έρευνα, του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

¹⁶ Σχ. αρθ. 6(3) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

αντιμέτωπος με ποινική δίωξη για την άρνηση του σε συνεργασία ή γιατί έδωσε λανθασμένες και παραπλανητικές πληροφορίες.

Οι νομοθετικές προβλέψεις που επιβάλλουν την απάντηση στις ερωτήσεις των ανακριτικών αρχών καθώς και την παροχή αυτοεπιβαρυντικών στοιχείων¹⁷ θεωρούνται ως επι το πλείστο νόμιμος εξαναγκασμός και έχει κριθεί νομολογιακά ότι δεν παραβιάζουν το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση του ατόμου αλλά ούτε και πλήττουν τον πυρήνα της ευθυδικίας¹⁸.

2.1.2. Σε σχέση με αδικήματα, στα οποία υπάρχει εύλογη υποψία και/ή μαρτυρία εναντίον του υπόπτου και λαμβάνεται ανακριτική κατάθεση

Η ύπαρξη εύλογης υποψίας, δύναται να δημιουργηθεί όταν ο ύποπτος δεν δίδει οποιεσδήποτε εξηγήσεις για αντικείμενα, σημάδια και ουσίες που έχουν βρεθεί στην κατοχή του ή στον χώρο που ευρίσκεται και εκ πρώτης όψεως τον ενοχοποιούν ή τον συνδέουν με πιθανή διάπραξη αδικήματος ενώ καλύπτει και τις περιπτώσεις όπου δεν δίδονται πειστικές εξηγήσεις για την φυσική του παρουσία στον τόπο τέλεσης αδικήματος.

Η μαρτυρία μπορεί να προκύψει από σχετική καταγγελία ή πληροφορία στις ανακριτικές αρχές, αναγνώριση από αυτόπτη μάρτυρα ή ακόμη από την ανεύρεση πραγματικής μαρτυρίας, όπως δακτυλικά αποτυπώματα, τρίχες, γενετικό υλικό ή από σύστημα κλειστής παρακολούθησης, ή από φωτογραφίες ή από στοιχεία που εντοπίζονται στον τόπο τέλεσης αδικήματος. Περιλαμβάνει και τις περιπτώσεις όπου κατόπιν εκδόσεως εντάλματος έρευνας¹⁹ εντοπίζεται και κατάσχεται ενοχοποιητικό μαρτυρικό υλικό, το οποίο δύναται να δημιουργήσει εύλογες υποψίες στις ανακριτικές αρχές για την παρουσία ή την συμμετοχή του κατηγορούμενου στην διάπραξη του αδικήματος, έτσι ώστε να κληθεί για λήψη ανακριτικής κατάθεσης.

Κατά την λήψη ανακριτικής κατάθεσης, ο ύποπτος δεν υποχρεούται να προβάλλει οποιαδήποτε εκδοχή ή να δώσει οποιεσδήποτε εξηγήσεις²⁰ εφόσον το δικαίωμα του στη σιωπή²¹ είναι αναφαίρετο, ενώ οι ανακριτικές αρχές έχουν την υποχρέωση ενημέρωσης και πληροφόρησης του υπόπτου για τα στοιχεία που έχουν στην κατοχή τους και θεωρούν ότι επιβαρύνουν την θέση του καθώς και να τον πληροφορήσουν σχετικά με το δικαίωμα του για λήψη νομικής συμβουλής²².

Ένας καθοριστικός παράγοντας που αποτρέπει τον ύποπτο να παρέχει εξηγήσεις και επιλέγει την σιωπή, είναι το γεγονός ότι υπάρχει πιθανότητα όταν οι ανακριτικές αρχές πληροφορηθούν για τα προβαλλόμενα άλλοθι ή τις εξηγήσεις που θα παράσχει ο ύποπτος, να καταβληθεί προσπάθεια εξουδετέρωσης των αυτοτελών ισχυρισμών, αντί να τύχουν διερεύνησης ως προς την βαρύτητα τους, έτσι ο ύποπτος να επιλέγει την σιωπή και να προβάλλει ακολούθως την θέση του κατά την

¹⁷ Σχ. αρθ. 6 του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154, που αφορά την διαδικασία διαταγής παρουσίας εγγράφων και ορίζει ότι: «6.-(1) Ο ανακριτής δύναται κατά τη διάρκεια της ανάκρισης για ποινικό αδίκημα, αν αυτός θεωρεί την παρουσίαση κάποιου εγγράφου αναγκαία ή επιθυμητή για τους σκοπούς της ανάκρισης, να εκδώσει γραπτή διαταγή στο πρόσωπο υπό την κατοχή ή τον έλεγχο του οποίου βρίσκεται το έγγραφο αυτό ή πιστεύεται ότι βρίσκεται, απαιτώντας από αυτό την παρουσίαση του εγγράφου σε τέτοιο εύλογο τόπο και χρόνο ως ήθελε καθορίσει στη διαταγή. ... (3) Οποιοσ χωρίς εύλογη αιτία, όταν διαταχτεί δυνάμει του παρόντος άρθρου να παρουσιάσει οποιοδήποτε έγγραφο, αρνείται να ενεργήσει με τον τρόπο αυτό, είναι ένοχος ποινικού αδικήματος και υπόκειται σε φυλάκιση που δεν υπερβαίνει τα τρία χρόνια ή σε χρηματική ποινή που δεν υπερβαίνει τις χίλιες πεντακόσιες λίρες ή και στις δύο αυτές ποινές.»

¹⁸ Βλ. σχ. Ian Dennis, *The Law of Evidence*, 7th Edition, Thomson Reuters trading as Sweet & Maxwell, 2020, σελ.154

¹⁹ Με βάση τα άρθρα 9 έως 34, που αφορούν την σύλληψη και την έρευνα, ως αυτά καθορίζονται και περιγράφονται στο Μέρος II – Ανάκριση Ποινικών Αδικημάτων και Διαδικασία πριν από την Δίωξη, του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

²⁰ Βλ. σχ. *Anastassi v. The Police* (1975) 2 C.L.R. 143 και *Χριστοφόρου v. Αστυνομίας* (1990) 2 Α.Α.Δ. 250

²¹ Διασφαλίζεται με το άρθρο 3Γ του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154

²² Σχ. αρθ. 7(1) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.154 και το άρθρο 30(3) του Συντάγματος

ακροαματική διαδικασία με επιδίωξη την δημιουργία «υποβόσκουσας αμφιβολίας» στο μυαλό του Δικαστή και εντέλει την αθώωση του.

Τονίζεται ότι η ενάσκηση και μόνο του δικαιώματος στη σιωπή του υπόπτου, δεν απολήγει δίχως άλλο στην θεμελίωση της υποψίας για διάπραξη του αδικήματος αλλά αντιθέτως θα πρέπει να αναγκάσει τις ανακριτικές αρχές να συγκεντρώσουν αξιόπιστα και αντικειμενικά αποδεικτικά στοιχεία, ικανά να στηρίξουν την ποινική δίωξη του ατόμου.

2.2. Κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία

Ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα υπεράσπισης, το οποίο άλλωστε διασφαλίζεται από την ίδια την ΕΣΔΑ, στο άρθρο 6 (3) (γ) και το άρθρο 30 (3) του Συντάγματος, που περιλαμβάνουν τόσο το δικαίωμα για αυτοπρόσωπη υπεράσπιση όσο και για νομική εκπροσώπηση.

Κατ' επέκταση ο κατηγορούμενος, έχει το δικαίωμα είτε προσωπικά είτε δια του συνηγόρου του να διατυπώνει δηλώσεις, να προβάλλει εξηγήσεις, να προβαίνει σε παρατηρήσεις και ενστάσεις, να εξετάζει και να αμφισβητεί την γνησιότητα και την αυθεντικότητα της προσαχθείσας ενοχοποιητικής πραγματικής μαρτυρίας και τεκμηρίων που προσκομίσθηκαν και γενικότερα να θέτει ενώπιον του Δικαστηρίου και των μαρτύρων κατηγορίας, τους υπερασπιστικούς του ισχυρισμούς για να πλήξει την αξιοπιστία τους και να δημιουργήσει «εύλογες αμφιβολίες» για να πετύχει την αθώωση του.

Κατά την ακροαματική διαδικασία, ο κατηγορούμενος έχει το δικονομικό δικαίωμα και την ευκαιρία να προβάλλει τις θέσεις του είτε με όρκο είτε χωρίς, να παρέχει σχετικές εξηγήσεις ως προς την πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία εναντίον του, να καλέσει μάρτυρες υπεράσπισης και να τοποθετηθεί συνολικά επί των κατηγοριών όσο και σε επιμέρους ζητήματα²³.

Είναι δέον να αποσαφηνιστεί όμως, ότι η ενεργή συμμετοχή του κατηγορούμενου κατά την ακροαματική διαδικασία παρά το ότι κατά το ανακριτικό στάδιο επέλεξε να παραμείνει σιωπηλός, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται από το Δικαστήριο άνευ άλλου, ότι οι προβαλλόμενες υπερασπιστικές θέσεις αποτελούν όψιμες ή εκ των υστέρων αιτιάσεις ή αναληθείς ισχυρισμούς ή κατασκευασμένη υπεράσπιση και συνακόλουθα το Δικαστήριο δεν θα πρέπει να προβαίνει σε δυσμενή εξαγωγή συμπερασμάτων από την αλλαγή της στάσης του κατηγορούμενου, κατά την αξιολόγηση της προσκομισθείσας μαρτυρίας²⁴.

2.2.1. Κατά την διάρκεια του σταδίου του «εκ πρώτης όψεως» μέσω της προβαλλόμενης υπερασπιστικής γραμμής

Οι υπερασπιστικές θέσεις του κατηγορούμενου στο στάδιο του «εκ πρώτης όψεως»²⁵, όταν δηλαδή η κατηγορούσα αρχή θα παρουσιάσει την συλλεχθείσα μαρτυρία της προς απόδειξη της ποινικής κατηγορίας, αναδύεται από την υπερασπιστική γραμμή μέσω των ερωτήσεων που θέτονται κατά την αντεξέταση των μαρτύρων κατηγορίας καθώς και από τις παρατηρήσεις, εισηγήσεις και εν γενεί την αμφισβήτηση των προσκομισθέντων αποδεικτικών στοιχείων.

²³ Σχετικό είναι τα άρθρα 67, 68(2) και 74(1) (γ) και (δ) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155

²⁴ Αναφορικά με την αξιολόγηση των μαρτύρων και της προσκομισθείσας μαρτυρίας, σχετικό είναι το Κεφάλαιο ΙΑ. Αξιολόγηση Μαρτύρων και Μαρτυρίας από το σύγγραμμα των Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρήστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.128-143

²⁵ Σχ. αρθ. 74 (1) (β) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155

Η κατηγορούσα αρχή οφείλει να θεμελιώσει με την προσκομισθείσα μαρτυρία της «εκ πρώτης όψεως» υπόθεση εναντίον του κατηγορούμενου, προτού το Δικαστήριο τον καλέσει στην προβολή της υπεράσπισης του. Η δυνατότητα που παρέχεται στο Δικαστήριο είναι τέτοια που εάν καταλήξει σε συμπέρασμα ότι η κατηγορούσα αρχή απέτυχε να στοιχειοθετήσει την υπόθεση της «εκ πρώτης όψεως», απολήγει δίχως άλλο σε αθώωση και απαλλαγή του κατηγορούμενου, χωρίς να απαιτηθεί προηγουμένως η παροχή εκ μέρους του κατηγορούμενου οποιονδήποτε εξηγήσεων.

Ο κατηγορούμενος μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης της υπόθεσης της κατηγορούσας αρχής, έχει το δικονομικό δικαίωμα²⁶ να υποβάλει αίτημα προς το Δικαστήριο ότι δεν θεμελιώθηκε εναντίον του «εκ πρώτης όψεως» υπόθεση ενώ και το ίδιο το Δικαστήριο έχει την υποχρέωση και το καθήκον να εξετάσει αυτοβούλως κατά ποσό έχουν στοιχειοθετηθεί τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος, έτσι ώστε να καλέσει τον κατηγορούμενο να προβάλλει την υπεράσπιση του.

Η κλήση του κατηγορούμενου σε προβολή σε παροχή εξηγήσεων δικαιολογείται μόνο εφόσον κριθεί από το Δικαστήριο, ότι η προσκομισθείσα μαρτυρία, ορωμένη εξ' όψεως και όχι σε βάθος, εγείρει ζήτημα ενοχής του κατηγορούμενου²⁷ ενώ η ύπαρξη πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας ως επι το πλείστο τείνει να καταδείξει την «εκ πρώτης όψεως» στοιχειοθέτηση του αδικήματος.

Επισημαίνεται, ότι στο στάδιο του «εκ πρώτης όψεως» η προσκομισθείσα μαρτυρία της κατηγορούσας αρχής, δεν αξιολογείται ως προαναφέρθηκε εις βάθος αλλά μόνο «εξ' όψεως»²⁸ ήτοι κατά πόσο είναι ικανή, να οδηγήσει ενδεχομένως στην καταδίκη του προσώπου εάν όμως το κύρος της έχει απογυμνωθεί κατά την αντεξέταση ή είναι καταφανώς αναξιόπιστη, τότε το Δικαστήριο οφείλει να απαλλάξει και να αθώσει τον κατηγορούμενο.

Συνοπτικά, τα βασικά κριτήρια από τα οποία καθοδηγείται το Δικαστήριο για να αποφανθεί κατά πόσο πληρούνται οι προϋποθέσεις ικανοποίησης του «εκ πρώτης όψεως» ή όχι είναι: (α) εάν η προσκομισθείσα μαρτυρία στοιχειοθετεί τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος και (β) κατά πόσο η μαρτυρία είναι εξ' αντικειμένου αντινομική ή στερείται πειστικότητας σε τέτοιο βαθμό, έτσι ώστε να αποκλείει στο Δικαστήριο την δυνατότητα στήριξης της καταδίκης επ' αυτής²⁹.

2.2.2. Εφόσον ο κατηγορούμενος κληθεί να προβάλλει την υπεράσπιση του

Το δικαίωμα υπεράσπιση του κατηγορούμενου, αποτελεί δικονομική κατάκτηση στα δημοκρατικά κράτη και αυτό μαρτυρεί το ότι η προβολή της υπεράσπισης του πραγματοποιείται στο τέλος της αποδεικτικής διαδικασίας, δίδει δηλαδή στον κατηγορούμενο την δυνατότητα να αντικρούσει όλα τα επιβαρυντικά γι' αυτόν αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία ανάκυσαν ενδεχομένως εις βάρος του κατά την αποδεικτική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου μετά την παρουσίαση της ενοχοποιητικής μαρτυρίας εναντίον του από την κατηγορούσα αρχή και αποτελεί ίσως το σημαντικότερο και σπουδαιότερο όπλο στην υπερασπιστική του φάρετρα.

²⁶ Σχετικό είναι το άρθρο 74 (1) (β) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155

²⁷ Σχ. υπθ. *Wiseman and another v. Borman and Others* (1976) 3 All ER 1047 περαιτέρω βλ. σχ. Βλ. σχ. Γεώργιος Μ. Πικίς, *Ποινική Δικονομία στην Κύπρο, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση του Criminal Procedure in Cyprus (1975) στα Ελληνικά*, Γ. Μ. Πικίς, 2013, σελ.196-200

²⁸ Σχ. υπθ. *Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας v. Κούκου Αριστοτέλους και άλλων* (1992) 2 Α.Α.Δ. 356

²⁹ Σχ. υπθ. *Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας v. Στέφανος Χριστοδούλου* (1990) 2 Α.Α.Δ. 133

Ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα επιλογής κατάθεσης με ή χωρίς όρκο και κλήτευσης μαρτύρων υπεράσπισης καθώς και το δικαίωμα ενάσκησης της σιωπής³⁰. Εάν επιλέξει να καταθέσει χωρίς όρκο, τότε δεν δύναται να αντεξετασθεί από την κατηγορούσα αρχή, ως προς τις προβαλλόμενες θέσεις, εξηγήσεις και άλλοθι ενώ εάν καταθέσει ενόρκως, τότε παρέχεται δικαίωμα αντεξέτασης.

Δίδεται όμως και η ευχέρεια ο κατηγορούμενος να επιλέξει να ασκήσει το δικαίωμα της σιωπής εφόσον δεν μπορεί καθ' οιονδήποτε τρόπο να υποχρεωθεί να παράσχει εξηγήσεις καθ' ότι αναγνωρίζεται στον κατηγορούμενο ως αναφαίρετο υπερασπιστικό του δικαίωμα, οπότε σ' αυτήν την περίπτωση το Δικαστήριο θα πρέπει να προβεί σε ενδελεχή αξιολόγηση της προσαχθείσας μαρτυρίας ενώπιον του χωρίς να αποτάσσεται η ευθύνη για εξέταση της αποδεικτικής ισχύος της προσκομισθείσας μαρτυρίας εκ μέρους της κατηγορούσας αρχής, έτσι ώστε να καταλήξει σε σχετικά ευρήματα.

Η ενάσκηση του δικαιώματος στη σιωπή του κατηγορούμενου, δεν παρέχει στην κατηγορούσα αρχή τη δυνατότητα σχολιασμού της στάσης που τήρησε, εντούτοις όμως το Δικαστήριο έχει την ευχέρεια να την σχολιάσει στην απόφαση του, ως αναγόμενη στην ενοχή του κατηγορούμενου, ανάλογα και με τα περιστατικά της υπόθεσης και ιδίως εάν υπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία, χωρίς όμως να αφήνει οποιοδήποτε υπονοούμενο ότι ο κατηγορούμενος είχε υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητα του³¹.

Κατά την προβολή της υπεράσπισης του κατηγορούμενου, παρέχεται το δικονομικό δικαίωμα όπως προαναφέρθηκε είτε ενόρκως είτε χωρίς, να λάβει θέση επί της κατηγορίας που αντιμετωπίζει και να διατυπώσει ο ίδιος τα πραγματικά γεγονότα, έτσι ώστε να επιτύχει την αντικειμενική αξιολόγηση των αποδεικτικών μέσων που προσκομίσθηκαν, να εκφράσει και θέσει τις σκέψεις και τις απόψεις του σε σχέση με τα στοιχεία και πραγματικά γεγονότα που περιβάλλουν την υπό κρίση περίπτωση, να προβάλλει το άλλοθι του, να καλέσει μάρτυρες υπεράσπισης και οτιδήποτε άλλο δυνατό να επενεργήσει απαλλαχτικά και να πλήξει την πειστικότητα και την αξιοπιστία της προσκομισθείσας μαρτυρίας εναντίον του³².

Επισημαίνεται το ότι είναι αρκετό να δοθούν στα πλαίσια της υπεράσπισης του κατηγορούμενου, εξηγήσεις που να εισηγούνται μια διαζευκτική θεωρία, η οποία να είναι πιθανή και να δύναται να τον συνδέσει με την πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία³³ που συλλέχθηκε εις βάρος του και εν πάση περιπτώσει μια εξήγηση ικανή να προκαλέσει εύλογη, έστω και «υποβόσκουσα αμφιβολία» στο μυαλό του Δικαστή, χωρίς να τίθεται υποχρέωση στον μεν κατηγορούμενο να αποδείξει την

³⁰ Σχ. αρθ. 74(1)(γ) και (δ) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155 ενώ ως προς το δικαίωμα στη σιωπή παρά το ότι δεν γίνεται σαφής μνεία, αυτό εξυπακούεται ότι ενυπάρχει με βάση το άρθρο 3Γ, το οποίο τυγχάνει εφαρμογής καθ' όλη την διάρκεια της ποινικής διαδικασίας.

³¹ Στην υπθ. *Vrakas and another v. The Republic* (1973) 2 C.L.R. 155 το Ανώτατο Δικαστήριο υιοθέτησε το σκεπτικό της υπθ. *R. v. Sparrow* (1973) 2 All ER 1129, τονίζοντας ότι «παρά το γεγονός ότι ο δικαστής κέκτηται ευρεία διακριτική ευχέρεια να σχολιάσει την παράλειψη του κατηγορούμενου να προσέλθει στο εδώλιο του μάρτυρα, ο δικαστής δεν δύναται να εξισώσει την απουσία του κατηγορούμενου από το εδώλιο του μάρτυρα με την ενοχή του». Η υπθ. *Vrakas and another v. The Republic*, αποδοκίμαστηκε στις μεταγενέστερες *Charalambous and another v. The Republic* (1985) 2 CLR 97 στην οποία είχαν λεχθεί ότι «...Δεν μπορεί να εξαχθούν ενοχοποιητικά συμπεράσματα από την άσκηση δικαιώματος που παρέχει ο νόμος. Είναι η μόνη βάση πάνω στην οποία οι πολίτες μπορούν ελεύθερα να ασκήσουν τα δικαιώματά τους χωρίς φόβο για συνέπειες...» και στην *Χριστοφόρου v. Αστυνομία* (1990) 2 Α.Α.Δ.250, στην οποία επεξηγήθηκε ότι το δικαίωμα της σιωπής συναρτάται με το δικαίωμα του προσώπου κατά της αυτοενοχοποίησης και το τεκμήριο αθωότητας που διαφυλάσσεται στο άρθρο 12(4) του Συντάγματος. Βλ.σχ. Γεώργιος Μ. Πικής, *Ποινική Δικονομία στην Κύπρο, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση του Criminal Procedure in Cyprus (1975) στα Ελληνικά*, Γ. Μ. Πικής, 2013, σελ.208-209

³² Βλ. σχ. Χ. Σατλάνης, *Το δικαίωμα του κατηγορούμενου για μια ενεργό και αποτελεσματική υπεράσπιση υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ*, 2017, Πειραική Νομολογία, Τεύχος 2/2017, Ενότητα: Ι. ΜΕΛΕΤΕΣ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ, σελ. 100

³³ Βλ. σχ. υπόθεση *Ayres v. The Republic* (1971) 2 C.L.R. 40

βασιμότητα της «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας» και στο δε Δικαστήριο κατά την αξιολόγηση της να την αποδεχθεί ως αληθινή³⁴ αλλά μόνο ως πιθανή.

2.3. Τι συνιστά όμως πραγματική μαρτυρία;

Η πραγματική μαρτυρία, δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη σαφήνεια και μέσω της νομολογίας αυτή συναρτάται ποικιλοτρόπως, εντούτοις, η πιο σαφής ίσως απόδοση της εμφανίζεται να περιβάλλει οτιδήποτε εμπίπτει και αναφύεται στην απτή και φυσική μορφή μαρτυρίας, δηλαδή συσχετίζεται με αντικείμενα και περιλαμβάνει ενδεικτικά και όχι αποκλειστικά και εξαντλητικά, πειράματα, χάρτες, σχέδια, μακέτες, διαγράμματα, χειρόγραφα, δακτυλικά αποτυπώματα, γενετικό υλικό, τρίχες, κηλίδες αίματος, ακτινογραφίες, δείγματα γραφής, όπλα, ναρκωτικές ουσίες, κλοπιμαία, αυτοψίες, αναπαραστάσεις, φωτογραφίες, ηχογραφήσεις, βιντεοσκοπήσεις, φωνητικές αναγνωρίσεις, ωτικά αποτυπώματα, εντυπώματα υποδημάτων και ελαστικών και ούτω καθ' εξής³⁵.

Η ύπαρξη πραγματικής μαρτυρία θεωρείται από τα πιο αξιόπιστα είδη μαρτυρίας και κατ' επέκταση ενοχοποίησης του κατηγορούμενου, εκτός εάν η γνησιότητα και αυθεντικότητα της αμφισβητείται εφόσον αυτά που προσδιορίζει θεωρούνται ότι «μιλούν από μόνα τους» όπως λέχθηκε στην υπόθεση *Belt v. Lawes*³⁶. Την σημαντικότητα της αξιοπιστίας της πραγματικής μαρτυρίας επιβεβαίωσε και το Ανώτατο Δικαστήριο³⁷ αναφέροντας ότι «κατά κανόνα η πραγματική μαρτυρία (*real evidence*) ομιλεί αφ' εαυτής (*The Statue of Liberty (1968) 2 All E.R. 195*), δίνει δηλαδή πληροφορίες οι οποίες γίνονται αντιληπτές από το Δικαστήριο και διακρίνονται από την εξ' ακοής μαρτυρία».

Η ύπαρξη πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, δύναται να αποτελέσει ασφαλή οδηγό για την κρίση της αξιοπιστίας και ακρίβειας άλλης μαρτυρίας που παρουσιάζεται ενώπιον του Δικαστηρίου, ικανή να διαφωτίσει τις συνθήκες που περιβάλλουν τα εκάστοτε επίδικα γεγονότα³⁸. Είναι ακόμη δυνατό να θεμελιώσει γεγονός για το οποίο προβάλλεται προς απόδειξη, σε βαθμό που κυμαίνεται από την απλή πιθανολόγηση σε ουσιαστική βεβαιότητα³⁹.

Εντούτοις, θα πρέπει να τονισθεί ότι πραγματική μαρτυρία που συνιστάται σε δακτυλικά αποτυπώματα ή γενετικό υλικό ή άλλη παρόμοια περιστατική μαρτυρία, δύναται να θεωρηθεί αδύναμη, χωρίς την ύπαρξη ενισχυτικής ή άλλης υποστηρικτικής μαρτυρίας για να οδηγήσει σε καταδίκη, καθ' ότι πολλά εξαρτώνται από την φύση του αντικειμένου στο οποίο εντοπίζεται το αποτύπωμα ή το γενετικό υλικό ή εν πάση περιπτώσει τον συνδυαστικό κρίκο με τον κατηγορούμενο.

³⁴ Βλ. σχ. υποθέσεις *Attorney General v. Hassan* (1971) 2 C.L.R. 316, *Koutras v. Republic* (1976) 2 C.L.R. 13, *Fournaris v. The Republic* (1978) 2 C.L.R. 20

³⁵ Βλ. σχ. Γεώργιος Μ. Πικής, *Ποινική Δικονομία στην Κύπρο, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση του Criminal Procedure in Cyprus (1975) στα Ελληνικά*, Γ. Μ. Πικής, 2013, σελ. 281-282, Adrian Keane and Paul McKeown, *The Modern Law of Evidence*, 13th Edition, Oxford University Press, 2020, σελ.314-319, Ian Dennis, *The Law of Evidence*, 7th Edition, Thomson Reuters trading as Sweet & Maxwell, 2020, σελ. 298-300, 503-510 και Roderick Munday, *Cross & Tapper on Evidence*, 13rd Edition, Oxford University Press, 2018, σελ. 52-55, Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-347, 409-435

³⁶ Βλ. σχ. υπόθεση *Belt v. Lawes* (1884) 12 QB 356

³⁷ Σχ.υπθ. Συμβούλιο Εγγραφή Κτηματομεσιτών *v. Berriman Properties (Overseas) Ltd κ.α.*, Ποινική Έφεση 127/2014, *Derek Knell v. Αστυνομίας*, (1994) 2 Α.Α.Δ. 51, Ποινική Έφεση 5729, *Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας v. Ανδρέα Ευσταθίου και άλλων* (2010) 2 Α.Α.Δ. 94 *Ioannides v. Kyriacou*, (1988)1 CLR 639. Ποινική Έφεση 6851, *Georghios Prodromou Haloumiias v. Police*, (1970) 2 CLR 154, Ποινική Έφεση 3186

³⁸ Σχ. υπθ. στην *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ v. Σοφοκλή Μιχαήλ*, (1997) 1 ΑΑΔ 1388 αναφέρθηκε ότι: «Πέρα από τις δικές του παρατηρήσεις όσον αφορά την αξιοπιστία των μαρτύρων, βασική βοήθεια για το Δικαστήριο είναι η πραγματική μαρτυρία, που αποτελεί μια στέρεη βάση και το γνώμονα με βάση τον οποίο δοκιμάζεται η αξιοπιστία της προφορικής μαρτυρίας» καθώς και συγγράμματα Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.54-61, 105-107

³⁹ Βλ. σχ. υποθέσεις *Αντώνης Αντωνίου v. Δημοκρατίας* (2008) 2 Α.Α.Δ.746 και *Γρηγόρης Σίμου Γρηγορίου v. Δημοκρατίας* (Αρ.2) (2001) 2 Α.Α.Δ.572

Το έρεισμα αυτό εντοπίζεται στο γεγονός ότι σε κάποιες περιπτώσεις δεν μπορεί να διαπιστωθεί άμεση σύνδεση με το χρόνο και τον τόπο του εγκλήματος⁴⁰ ενώ είναι πιθανόν να υπάρχει μια «αθώα και λογική» εξήγηση ως προς την ανεύρεση τέτοιας μορφής μαρτυρίας στον τόπο διάπραξης του ποινικού αδικήματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, αρκεί ο κατηγορούμενος να παράσχει κάποιες εξηγήσεις κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία ικανές να καταδείξουν μια άλλη πιθανή εκδοχή των περιστάσεων και του εντοπισμού της πραγματικής μαρτυρίας έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια «υποβόσκουσα αμφιβολία» στο μυαλό του Δικαστή.

2.4. Το βάρος και το επίπεδο απόδειξης σε ποινικές υποθέσεις

Καθ' όλη τη διάρκεια και την πορεία της ποινικής δίκης, το γενικό βάρος απόδειξης ευρίσκεται στους ώμους της κατηγορούσας αρχής⁴¹, η οποία οφείλει και πρέπει να αποδείξει κάθε συστατικό στοιχείο που συνθέτει τις κατηγορίες και τις λεπτομέρειες αυτών, «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας» ενώ ο κατηγορούμενος δεν έχει οποιαδήποτε υποχρέωση να προσφέρει μαρτυρία για να αποδείξει την αθωότητα του.

Η μετάθεση του βάρους απόδειξης στους ώμους του κατηγορούμενου είναι εφικτή σε συγκεκριμένες περιπτώσεις όπως ως προς: (α) το τεκμήριο ύπαρξης γεγονότων⁴², (β) το τεκμήριο εχεφροσύνης⁴³, (γ) τα γεγονότα που εμπíπτουν αποκλειστικά στην σφαίρα γνώσης του κατηγορούμενου⁴⁴, (δ) τα «μαχητά» τεκμήρια⁴⁵, τα οποία δεν μεταθέτουν μεν το νομικό βάρος απόδειξης στον ίδιο τον κατηγορούμενο αλλά εντούτοις του δίδουν την ευκαιρία μέσω της προβαλλόμενης υπερασπιστικής του γραμμής να δημιουργήσει μια «υποβόσκουσα λογική αμφιβολία» ως προς την ύπαρξη πιθανότητας διαφορετικής ερμηνείας, χωρίς να τίθεται υποχρέωση όμως αυστηρής απόδειξης των ισχυρισμών εφόσον το βάρος απόδειξης που μετατίθεται στους ώμους του κατηγορούμενου εντοπίζεται στο «ισοζύγιο των πιθανοτήτων»⁴⁶ καθώς και (ε) άλλες εξαιρέσεις στον γενικό κανόνα που καθορίζονται νομοθετικά⁴⁷.

Η σπουδαιότητα της σημασίας εναπόθεσης του αποδεικτικού βάρους απόδειξης σε ποινικές υποθέσεις στην κατηγορούσα αρχή και μάλιστα σε επίπεδο «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας», εδράζεται στον πυρήνα του «κράτους δικαίου» και του «ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα» του ποινικού δικαίου εφόσον αποτελεί καθήκον των αρχών, να αποφύγουν την καταδίκη αθών προσώπων για

⁴⁰ Σχ. υπθ. *Adamos Charitonos and others v. Republic*, (1971) 2 C.L.R. 40, *Criminal Appeals 3220—3223*, *Anastassis P. Georghiou Mantis v. Police*, (1981) 2 C.L.R. 234, *Θεοδόσης Χατζηπέτρον v. Δημοκρατίας*, (1995) 2 Α.Α.Δ. 174, *Χριστάκης Ιωάννου άλλως "Τίτος" και άλλος v. Δημοκρατίας*, (2000) 2 Α.Α.Δ. 409, *Γεώργιος Ιωάννης Γιαννίδης v. Δημοκρατίας*, (2002) 2 Α.Α.Δ. 143, *Χρυσάνθος Νίκου Ιωάννου άλλως Άθως και άλλοι v. Δημοκρατίας*, (2003) 2 Α.Α.Δ. 171, *Χριστάκης Χαράλάμπος Πέτρον v. Δημοκρατίας*, (2006) 2 Α.Α.Δ. 331

⁴¹ Απόφαση σταθμός επί του θέματος του βάρους απόδειξης είναι η υπόθεση *Woolmington v. DPP* (1935) All ER Rep 1, τα περιστατικά και τα νομικά επακόλουθα, της οποίας περιγράφονται στο σύγγραμμα Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.175-177

⁴² "Omnia praesumuntur rite esse acta" βλ. σχ. υπόθεση *Ρίκκου Ερωτοκρίτου κ.α. v. Δημοκρατίας*, Ποινικές Εφέσεις αρ.53/2017, 64/2017, 66/2017 και 68/2017

⁴³ Σύμφωνα με το άρθρο 11 του Ποινικού Κώδικα, Κεφ.154 «κάθε άνθρωπος τεκμαίρεται ότι έχει σόας τις φρένες του μέχρις αποδείξεως του αντιθέτου» σχ. επ. οι υπόθεσεις *Α.Γ.Α. v. Δημοκρατίας* (2006) 2 Α.Α.Δ. 345 και *Ρεφκος and Others v. The Republic* (1961) CLR 170

⁴⁴ Σχ. υπθ., *Κρίνος Θεοχάρους v. Κυπριακής Δημοκρατίας* (2008) 2 Α.Α.Δ. 22 και *Κώστας Ζυπιτής v. Αστυνομίας* (2003) 2 Α.Α.Δ. 220

⁴⁵ «Μαχητά τεκμήρια» είναι (α) το τεκμήριο αθωότητας, (β) το τεκμήριο νομιμότητας παιδιού που γεννήθηκε εντός γάμου, (γ) το τεκμήριο γάμου, (δ) τεκμήριο θανάτου, (ε) τεκμήριο κανονικότητας κ.ο.κ. Βλ. σχ. Χ. Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.233-250

⁴⁶ Σχ. υπθ. *Hadjisolomou v. The Republic* (1974) CLR 170 ενώ και τα συγγράμματα Χ. Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.188-191 και Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.176-186

⁴⁷ Σχ. αρθ. 80 και 309 του Ποινικού Κώδικα, Κεφ.154, ττο άρθρο 45 του Περί Πυροβόλων και Μη Πυροβόλων Οπλων Νόμος 113(Ι)/2004, στο άρθρο 12 του Περί Παρεμπόδισης της Κυβείας Νόμος, Κεφ.113, στα άρθρα 54 και 54⁴ του Περί Βίας στους Αθλητικούς Χώρους Νόμος 48(Ι)/2008 και στο άρθρο 8 του Περί Διενέργειας Εράνων Νόμου, Κεφ.95 ενώ βλ. επ. σχ. Χ. Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.176-185,

αδικήματα που δεν διέπραξαν. Έτσι, κατά την αξιολόγηση της ποιότητας και της πειστικότητας της προσαχθείσας μαρτυρίας, το Δικαστήριο εξετάζει κατά πόσο δύναται να καταλήξει με βεβαιότητα σε εύρημα ενοχής του κατηγορούμενου «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας». Άλλωστε, δε είναι επιτρεπτό το Δικαστήριο να προβαίνει σε εικασίες ώστε να συμπληρωθούν οποιαδήποτε κενά στην μαρτυρία της κατηγορούσας αρχής, όσο εύλογες ή σοβαρές και εάν είναι.

Στην περίπτωση όμως, όπου έχουν δημιουργηθεί οποιεσδήποτε «υποβόσκουσες αμφιβολίες» ως προς τις περιστάσεις διάπραξης ή άλλα σχετικά γεγονότα του υπό εξέταση αδικήματος ή εάν παρασχέθηκαν εκ μέρους του κατηγορούμενου εξηγήσεις που να δικαιολογούν την ενοχοποιητική μαρτυρία εναντίον του, το Δικαστήριο οφείλει να προβεί στην απαλλαγή και αθώωση του κατηγορούμενου⁴⁸.

3. Η σχέση του δικαιώματος στη σιωπή και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, συγκλίσεις και αποκλίσεις, σε συνάρτηση με το ζήτημα της παροχής εξηγήσεων εκ μέρους του κατηγορούμενου

Το ζήτημα της παροχής εξηγήσεων εκ μέρους του υπόπτου/κατηγορούμενου είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένο κατά την άποψη της γράφουσας, τόσο με το δικαίωμα στη σιωπή όσο και με το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, στο ευρύτερο πλαίσιο της προστασίας της αρχής του «*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*».

Το δικαίωμα στη σιωπή παρουσιάζει μια ποικιλομορφία εφόσον ενυπάρχει αυθυπόστατα από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης εντούτοις όμως αποτελούν και τα δύο σημαντικά συστατικά στοιχεία του τεκμηρίου της αθωότητας. Αμφότερα, επιτελούν αφενός ρόλο υπερασπιστικών δικαιωμάτων και αποτελούν αφ' ετέρου καθοριστικά κριτήρια της ευθυδικίας εφόσον διασφαλίζουν ότι ο κατηγορούμενος δεν θα εξαναγκασθεί να συνεισφέρει καθ' οιονδήποτε τρόπο στην ποινική του δίωξη.

Παρά το ότι, δεν γίνεται σαφής μνεία του δικαιώματος στην σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ⁴⁹ εντούτοις, αποτελούν γενικά αναγνωρισμένα διεθνή πρότυπα και συμβάλλουν καθοριστικά στην αποφυγή σφαλμάτων στην απονομή της δικαιοσύνης και την διασφάλιση της ευθυδικίας.

Το δικαίωμα στη σιωπή τυγχάνει εφαρμογής σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας⁵⁰, ήτοι από το ανακριτικό στάδιο μέχρι και την ολοκλήρωση της ακροαματικής διαδικασίας, ενώ δεν περιορίζεται μόνο στην ομολογία του ατόμου αλλά επεκτείνεται και περιλαμβάνει κάθε άλλη δήλωση⁵¹ που μπορεί να χρησιμοποιηθεί εις βάρος του ατόμου σε μεταγενέστερο στάδιο εάν αυτός δεν έχει ενημερωθεί για το σχετικό του δικαίωμα⁵².

⁴⁸ Σχ. υπθ. Λοϊζου ν. Αστυνομίας (1989) 2 Α.Α.Δ. 363

⁴⁹ Σύμφωνα με το ΕΔΑΔ στην υπόθεση ECtHR, *Heaney and McGuinness v. Ireland* (App. no. 34720/97), 21/12/2000, πρφ.40.: «το δικαίωμα στην σιωπή και το προνόμιο της μη-αυτοενοχοποίησης εντοπίζεται στον πυρήνα της έννοιας της δίκαιης δίκης ή ευθυδικίας ενώ εμπεριέχεται και στην ευρύτερη έννοια του τεκμηρίου αθωότητας, δικαιώματα που άλλωστε διαφυλάσσονται με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ» ενώ σχ. υπθ. ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App. no. 19187/91), 17 December 1996, πρφ.68, ECtHR, *Brusco v. France* (App. no. 1466/07), 14 October 2010, πρφ.44

⁵⁰ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC). *John Murray v. United Kingdom*, (App. No. 18731/91), 18/02/1996

⁵¹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Aleksandr Zaichenko v. Russia* (App. no. 39660/02), 18/02/2010 και ECtHR, *Schmid-Laffer v. Switzerland* (App. No. 41269/08, 16/06/2015

⁵² Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC), *O' Halloran and Francis v. United Kingdom* (App.nos 15809/02 & 25624/02), 29/06/2007

Περαιτέρω, το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, συνδέονται στενά και με το τεκμήριο αθωότητας που διασφαλίζει το άρθρο 6 (2) της ΕΣΔΑ, εφόσον το άτομο πρέπει να τεκμαίρεται ως αθώο μέχρι την οριστική και αμετάκλητη απόδειξη της ενοχής του⁵³.

Οι εξηγήσεις που καλείται να παρέχει ο ύποπτος/κατηγορούμενος, ουσιαστικά επιβάλλουν την άμεση και ενεργή συμμετοχή στην ποινική διαδικασία εναντίον του και επιβάλλουν την υποχρέωση να «μιλήσει» για να παρέχει εξηγήσεις, ιδίως εφόσον υπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία εναντίον του, η οποία εξ' όψεως είναι ικανή να καταδείξει την σύνδεση και την πιθανή ενοχή του υπόπτου/κατηγορούμενου.

Λειτουργεί επομένως ως δίκαιο μαχαίρι, εφόσον εάν το πρόσωπο επιλέξει να ασκήσει το δικαίωμα της σιωπής ή να μην συνεργαστεί με τις ανακριτικές αρχές για να παράσχει την αιτούμενη αυτοενοχοποιητική μαρτυρία, δύναται να βρεθεί αντιμέτωπος με ποινική δίωξη για την άρνηση και παράλειψη παροχής των αιτούμενων πληροφοριών ενώ από την άλλη εάν «μιλήσει» και παρέχει τις αιτούμενες πληροφορίες και πάλι αντιμετωπίζει το κίνδυνο ποινικής δίωξης⁵⁴.

Η άσκηση του δικαιώματος στη σιωπή σημαίνει ουσιαστικά την άρνηση σύμπραξης και παροχής εξηγήσεων και δεν περιορίζεται μόνο σε αυτοεπιβαρυντικά περιστατικά αλλά επεκτείνεται και περιλαμβάνει και οποιαδήποτε ελαφρυντικά περιστατικά, εφόσον αποτελεί αναγνωρισμένο υπερασπιστικό δικαίωμα του κατηγορούμενου να επιλέξει την «παθητική συμμετοχή» στην ποινική διαδικασία.

Η διαφοροποίηση του δικαιώματος στη σιωπή από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, δύναται εν μέρει να εντοπιστεί στο ότι, το δικαίωμα της σιωπής συνδέεται με την αναγνώριση υπέρ του υπόπτου/κατηγορούμενου της γενικής ελευθερίας κατάθεσης και αφορά κυρίως το εκούσιο ή μη της απολογίας του κατηγορούμενου και σχετίζεται με την προφορική μαρτυρία είτε αυτή είναι η ομολογία ή οποιαδήποτε άλλη δήλωση ενώπιον των ανακριτικών αρχών, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον του.

Αντιθέτως, το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης είναι ευρύτερο εφόσον επεκτείνεται και περιλαμβάνει το γενικότερο δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορούμενου να μην συνδράμει καθ' οιονδήποτε τρόπο καθ' όλη τη διάρκεια της εκκρεμότητας ποινικής διαδικασίας εναντίον του και να λειτουργήσει ως «μέσο απόδειξης» για συλλογή οποιουδήποτε αποδεικτικού υλικού, το οποίο είναι ικανό να τον ενοχοποιήσει ή να στοιχειοθετήσει την ποινική κατηγορία εναντίον του.

Η αυτονομία του υπόπτου/κατηγορούμενου αποτελεί τον πυρήνα του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης ενώ αδιαμφισβήτητα αποτελεί υποχρέωση της κατηγορούσας αρχής να αποδείξει την διάπραξη του αδικήματος, χωρίς να απαιτείται η συνδρομή του υπόπτου/κατηγορούμενου⁵⁵. Ως εκ τούτου, το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης θα πρέπει να κατανοηθεί ως το δικαίωμα αυτοκαθορισμού του ατόμου όταν καλείται να συμβάλει «λόγω ή έργα» κατά τη διαδικασία συλλογής αποδεικτικών μέσων σε βάρος του⁵⁶.

⁵³ Βλ. σχ. David Harris, Michael O' Boyle and Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 4th Edition, Oxford University Press, 2018, σελ.460-467 και Μιχαήλ Μαργαρίτης, *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμόν 1,6,7 & 13, Μια συνοπτική ερμηνεία*, Π. Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ.190

⁵⁴ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Saunders v. United Kingdom*, (App.no.19187/91), 17/12/1996

⁵⁵ Βλ. σχ. Harris, O'Boyle, Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 4th Edition, 2018, σελ.423

⁵⁶ Βλ. σχ. Όλγα Τσόλκα, *Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας*, Τόμος 2004, σελ.97

Παρά όμως την αλληλοσυμπλήρωση και την λειτουργική σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον αυτά είναι αυθύπαρκτα και ανεξάρτητα μεταξύ τους και συνιστούν δύο διαφορετικά ρυθμιστικά αντικείμενα και η αυτοτέλεια τους διαφαίνεται και μέσω της νομολογίας του ΕΔΑΔ, εντούτοις δεν διαπιστώνεται οποιαδήποτε νομολογιακή διευκρίνιση ως προς τις επί μέρους εννοιολογικές διαφορές μεταξύ τους.

Τα επιμέρους ζητήματα που το απασχόλησαν το ΕΔΑΔ στις υπό εξέταση περιπτώσεις που τέθηκαν ενώπιόν του, είναι ιδιαιτέρως σημαντικά καθ' ότι συνδέονται με το κανονιστικό περιεχόμενο και την προστασία των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής του «*nemo tenetur se ipsum prodere/accusare*»⁵⁷. Συγκεκριμένα, από την εξέταση της νομολογίας του ΕΔΑΔ, προκύπτει ότι στα πλαίσια της ευθυδικίας που διασφαλίζει το άρθρο 6 (1) της ΕΣΔΑ, αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορούμενου να μην καταθέσει αυτοεπιβαρυντικά γεγονότα καθώς και το δικαίωμα να μην υποχρεούται να προσκομίσει ο ίδιος έγγραφα αυτοεπιβαρυντικού περιεχομένου⁵⁸.

Το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης όμως έχει περιορισθεί στην μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΑΔ⁵⁹, το οποίο εξαιρεί από την προστατευτική του λειτουργία: (α) την ύπαρξη πραγματικής μαρτυρίας, υπερθεματίζοντας την θέση ότι αυτή ενυπάρχει αυθυπόστατα της θέλησης του υπόπτου/κατηγορούμενου καθώς και (β) τις περιπτώσεις όπου, οι νομοθετικές ρυθμίσεις επιτρέπουν στις ανακριτικές αρχές τον νόμιμο καταναγκασμό του ατόμου για εξασφάλιση μαρτυρίας, πληροφοριών ή εγγράφων υπό την «απειλή» ήπιων ποινικών κυρώσεων σε περίπτωση άρνησης συμμόρφωσης του.

Περαιτέρω, νομολογικά⁶⁰ και πάλι το ΕΔΑΔ, περιόρισε την ισχύ και την έκταση του δικαιώματος στη σιωπή, τονίζοντας ότι αυτό δεν είναι «απόλυτο» και καθ' επέκταση είναι επιτρεπτή η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από την σιωπή του υπόπτου/κατηγορούμενου, όταν η περιστάσεις είναι τέτοιες που «καλούν σε παροχή εξηγήσεων», η οποία όμως δεν δίδεται από τον ύποπτο/κατηγορούμενο, ο οποίος καταφεύγει να κρυφθεί πίσω από την «σιωπή» καθ' ότι δεν δύναται να παρέχει μια «πιστευτή εξήγηση» που θα πιθανολογούσε μια διαφορετική εκδοχή των περιστάσεων.

Επισήμανε όμως ότι, η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων δεν θα πρέπει να αποτελεί το μοναδικό παράγοντα στοιχειοθέτησης της ενοχής αλλά πρέπει να επιτελεί το ρόλο απλά ενός κρίκου στην αλυσίδα της προσκομισθείσας μαρτυρίας, που να καταδεικνύει την ενοχή του υπόπτου/κατηγορούμενου, αποδεχόμενο έτσι την δικαστική πρακτική που ακολουθείται στο Ηνωμένο Βασίλειο⁶¹ για το επιτρεπόμενο της εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από την σιωπή του υπόπτου/κατηγορούμενου, διαπιστώνοντας ότι δεν παραβιάζει την ευθυδικία της διαδικασίας. Τόνισε ότι, η ευθυδικία πλήττεται μόνο στις περιπτώσεις όπου η θεμελίωση της ενοχής του κατηγορουμένου προκύπτει αποκλειστικά από την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων λόγω της ενάσκησης του δικαιώματος στη σιωπή.

⁵⁷ Βλ. σχ. Ογλα Τσόκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2002, σελ.91-97

⁵⁸ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Funke v. France*, (App.no. 10828/84), 25/02/1993 και ECtHR, *J.B. v. Switzerland*, (App.no 31827/96), 03/05/2001

⁵⁹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Weh v. Austria* (App.no 38544/97), 08/04/2004, πρφ.56 και ECtHR, *Rieg v. Austria* (App. No. 63207/00)24/03/2005, πρφ.29-32

⁶⁰ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *John Murray v. United Kingdom*, (App.no. 18731/91), 18/02/1996 και ECtHR, *Averill v. United Kingdom* (App. No. 18731/91), 08/02/1996

⁶¹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *John Murray v. United Kingdom*, (App.no. 18731/91), 18/02/1996, πρφ.47-50, ECtHR, *Beckles v. United Kingdom* (App.no.44652/98), 08/10/2002, πρφ.59-60, ECtHR, *O'Donnell v. United Kingdom*, (App.no. 16667/10), 07/04/2015, πρφ.49-51 καθώς και Κεφ., Thomas Weigend, *Defense Rights in European Legal Systems under the Influence of the European Court of Human Rights* από το σγρμ. Darryl K. Brown, Jenia I. Turner and Bettina Weissner, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, 2019

Το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης τυγχάνει όμως περιορισμού και στις περιπτώσεις νόμιμου καταναγκασμού, εφόσον επιτρέπει την χρησιμοποίηση υλικού που μπορεί να αποκτηθεί από τον ύποπτο/κατηγορούμενο ανεξάρτητα από την βούληση του, όπως π.χ. έγγραφα που κατάσχονται έπειτα από έκδοση εντάλματος κατάσχεσης, δείγμα αναπνοής, ούρων και ιστών σώματος, γενετικού υλικού, τρίχες, αίμα κ.λ.π. για διεξαγωγή διαγνωστικών ελέγχων⁶², που συνιστούν άλλωστε μορφές πραγματικής μαρτυρίας και υπάρχουν αυθυπόστατα της θελήσεως του ατόμου.

Ως παράγοντες ελέγχου διάγνωσης του κατά πόσο ο καταναγκασμός ήταν επιτρεπτός και κατ' επέκταση νόμιμος, λαμβάνονται υπόψη: (α) η φύση και ο βαθμός εξαναγκασμού που χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς απόκτησης των αποδείξεων, (β) το βάρος του δημόσιου συμφέροντος για την αντιμετώπιση και την τιμωρία του προκείμενου αδικήματος και (γ) την ύπαρξη δικαστικής διασφάλισης ως προς την αμφισβήτηση αλλά και την χρήση για την οποία λαμβάνεται τέτοια απόδειξη⁶³.

Συνακόλουθα, παρά το ότι αναγνωρίζεται στον ύποπτο/κατηγορούμενο τόσο το δικαίωμα της σιωπής όσο και το προνόμιο της μη-αυτοενοχοποίησης, ως εκφάνσεις και πτυχές της ευθυδικίας αλλά και του τεκμηρίου αθωότητας και παρά την αναγνώριση της σπουδαιότητας της ύπαρξης και διατήρησης τους, εντούτοις με την εξέλιξη της νομολογίας⁶⁴ παρατηρείται ένας ξεκάθαρος περιορισμός του εύρους της προστατευτικής τους λειτουργίας.

Συνοψίζοντας, νομολογιακά⁶⁵ έχει καθορισθεί ότι το δικαίωμα στη σιωπή δεν είναι «απόλυτο» και συνακόλουθα ότι είναι επιτρεπτή η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από το Δικαστήριο και τους ενόρκους, ιδίως στις περιπτώσεις όπου τα γεγονότα και οι περιστάσεις είναι τέτοιες που «καλούν σε εξήγηση» εκ μέρους του κατηγορούμενου, η οποία δεν δίδεται καθώς και ότι παρέχεται η εξουσία στις ανακριτικές αρχές να καταναγκάσουν τον ύποπτο/κατηγορούμενο σε παροχή πληροφοριών και προσαγωγή εγγράφων, χωρίς όμως να συνιστά παραβίαση του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση, έστω και εάν ελλοχεύει ο κίνδυνος μεταγενέστερης ποινικής του δίωξης.

3.1. Η αρχή του “*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*”, η ιστορική της προέλευση και η εννοιολογική της σύνδεση με το δικαίωμα στην σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση

Οι ρίζες της αρχής «*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*» εντοπίζεται στο δίκαιο του Ταλμούδ⁶⁶, όπου για πρώτη φορά διαπιστώθηκε ο κανόνας του ότι «ουδείς επιτρέπεται να καταστεί κατηγορός του εαυτού του». Θεμελιώδης αρχή του εβραϊκού δικαίου ήταν το «εν δικαιοσύνη κρίνεις τον πλησίον σου» ενώ ο κατηγορούμενος απαλλασσόταν από την υποχρέωση σε ορκοδοσία και η ομολογία του

⁶² Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Jalloh v. Germany*, (App.no. 18731/91), 18/02/1996, ECtHR, *Saunders v. United Kingdom*, (App.no.19187/91), 17/12/1996, ECtHR (GC), *O' Halloran and Francis v. United Kingdom*, (App.no. 15809/02 and 25624/02), 29/06/07, ECtHR, *Deguaru Caruana Gatto and others v. Malta*, (App.no.14796/11), 09/07/2013

⁶³ Βλ. σχ. Μιχαήλ Μαργαρίτης, *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμόν 1,6,7 & 13, Μια συνοπτική ερμηνεία*, Π. Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ.190-192, Χάρης Παπαχαραλάμπους, *Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, Συγκριτική προσέγγιση των παραδόσεων του κοινοδικαίου & του ηπειρωτικού δικαίου με αφορμή την κυπριακή & ελληνική έννομη τάξη*, Σάκκουλα, 2015, σελ.92-103, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.473-474, Ed Johnston and Tom Smith, *Criminal Procedure and Punishment*, 2nd Edition, Hall & Scott Publishing, 2020, σελ.99-103, Ian Dennis, *The Law of Evidence*, 7th Edition, Thomson Reuters trading as Sweet & Maxwell, 2020, σελ.148-153, Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006, σελ.342

⁶⁴ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Heaney and McGuinness v. Ireland*, (App.no.34720/97), 21/12/2000, ECtHR, *Allan v. United Kingdom*, (App.no. 48539/99), 05/11/2002, ECtHR (GC), *Jalloh v. Germany*, (App.no. 54810/00), 11/06/2006, ECtHR (GC), *O' Halloran and Francis v. United Kingdom*, (App.no.15809/02 and 25624/02), 29/06/2007

⁶⁵ Βλ. σχ. ECtHR, (GC), *John Murray v. United Kingdom* (App. No 18731/91), 08/02/1996, πρφ.50, ECtHR, *Weh v. Austria* (App.no 38544/97), 08/04/2004, πρφ.56, ECtHR, *Allen v. United Kingdom*, (App.no.76574/01) 10/09/2002, πρφ.1 και ECtHR, *Rieg v. Austria* (App. No. 63207/00)24/03/2005, πρφ.29-32

⁶⁶ Το δίκαιο του Ταλμούδ, χαρακτηρίζεται από τις συλλογές ιουδαϊκών βιβλίων που περιέχουν το προφορικό λόγο (Μίσναν) καθώς και την εξήγηση του (Γεμάρα) και πρόκειται για το κατά παράδοση δίκαιο και νομική διδασκαλία.

είχε σαφώς περιορισμένη αποδεικτική λειτουργία καθ' ότι λειτουργούσε μόνο ως μετριαστικός παράγοντας κατά την επιβολή της ποινής.

Για να επιτύχει μια καταδίκη, δεν αρκούσε μόνο η κατάθεση αυτοεπιβαρυντικών γεγονότων καθ' ότι έπρεπε να συμπίπτουν κατά το περιεχόμενο τους και οι καταθέσεις των μαρτύρων, ενώ η ενισχυτική μαρτυρία από δύο ή τρεις περαιτέρω μάρτυρες ήταν απαραίτητη⁶⁷. Απαγορευόταν άλλωστε, η απόσπαση ομολογίας ενοχής με την χρησιμοποίηση οποιασδήποτε μορφής βίας ή βασανιστηρίων καθώς και οι υποβολές παραπειστικών ερωτήσεων και οι εκδικάζοντες δικαστές όφειλαν να αντιμετωπίζουν τον κατηγορούμενο με επιείκεια.

Το 1528, επανέρχεται στο προσκήνιο η αρχή του «*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*», όταν ο William Tyndale, βασικός πολέμιος του όρκου “*ex officio*”⁶⁸ επικαλείται την αρχή ενώ ακολούθως, το 1532 ο John Lambert, προβάλλει ενώπιον του δικαστηρίου ότι σύμφωνα με το κοινόδικαιο⁶⁹, κανείς δεν υποχρεώνεται να προβεί σε αυτοενοχοποίηση.

Εφαλτήριο στην ιστορική πορεία και εξέλιξη της αρχής αποτελεί και η καταδίκη του John Liburne το 1637 από το Star Chambers, για άρνηση σε ορκοδοσία, καταδίκη η οποία ακυρώθηκε το 1646 από την Βουλή των Λόρδων ως «*παράνομη και κυρίως άδικη και αντιβαίνουσα στην ελευθερία του υποκειμένου*» επιδικάζοντας και αποζημίωση για την φυλάκιση και την ταλαιπωρία του κατηγορούμενου.

Το 19^ο αιώνα, η λατινική έκφραση «*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*» αντικαταστάθηκε από τον όρο «*προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση*» ενώ λόγω της έλλειψης σαφούς θεωρητικής θεμελίωσης προκαλείται ασάφεια και σύγχυση ενώ παρατηρείται και η σύνδεση του όρου με τις αποδεικτικές απαγορεύσεις που άρχισαν να διαμορφώνονται.

Ακολούθως, παρατηρείται μια ατονία ως προς την επίκληση της αρχής, η οποία επανέρχεται στο προσκήνιο με την υπόθεση *Regina v. Sang*⁷⁰, όπου και διαμορφώθηκαν οι κανόνες αποκλεισμού των αποδεικτικών μέσων, οριοθετήθηκε η επεμβατική δράση των αρχών και καθορίστηκαν τα όρια του επιτρεπόμενου «*καταναγκασμού*» και προσδιορίστηκε το κανονιστικό περιεχόμενο της αρχής, εδραιώνοντας την ως συστατικό στοιχείο της ευθυδικίας⁷¹.

Περί τον 21^ο αιώνα, διαπιστώνεται η ευρύτερη αναγνώριση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, με την διαμόρφωση αποδεικτικών απαγορεύσεων στα εγχώρια νομοθετικά συστήματα και την απαγόρευση αξιολόγησης, αξιοποίησης και εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων από την ενάσκηση του δικαιώματος του υπόπτου/κατηγορούμενου⁷².

⁶⁷ Βλ. σχ. Όλγα Τσόλκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, (2002), σελ.7 επ. καθώς και Hanna Quirk, *The Rise and Fall of the Right of Silence*, (2018) σελ.9 επ.

⁶⁸ Ο θεσμός του όρκου “*ex officio*” εισήχθη τον 12^ο αιώνα από την παπική εξουσία, η οποία καθιέρωσε πλήρως το καθήκον αλήθειας. Συνακόλουθα, ο κατηγορούμενος ήταν πλέον υποχρεωμένος να ορκίζεται να πει την αλήθεια προτού ενημερωθεί για την αποδιδόμενη κατηγορία καθώς και για τα ερωτήματα στα οποία όφειλε να δώσει αληθή απάντηση. Ως αποτέλεσμα ο κατηγορούμενος βρισκόταν αντιμετώπος ηθικού και πραγματικού διλήμματος, είτε να πει την αλήθεια και να αυτοεπιβαρυνθεί είτε να υποστεί τις συνέπειες ως επίορκος.

⁶⁹ Η αρχή του “*nemo tenetur se ipsum prodere*” εντοπίζεται και στο κείμενο της Manga Charta Manga Charta του 1215, στην ρήτρα του κεφ.29 του Χάρτη που περιείχε την ακόλουθη εγγύηση: «*Κάθε ελεύθερος άνθρωπος δεν θα συλλαμβάνεται, δεν θα φυλακίζεται ή εξορίζεται ή δεν θα βλάπτεται με οποιονδήποτε τρόπο και δεν θα στραφούμε εναντίου, ούτε θα τον διώξουμε χωρίς δίκαιη απόφαση των οποίων του ή σύμφωνα με το νόμο της χώρας*» και η αναγνώριση της αναμφίβολα καταδεικνύει ότι είναι σύμφυτη τόσο με την έννοια του κράτους δικαίου όσο και με το δίκαιο χαρακτήρα της δίκης. Βλ. σχ. Όλγα Τσόλκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, (2002), σελ.12

⁷⁰ *Regina v. Sang* (1980) AC 402

⁷¹ Βλ. σχ. Όλγα Τσόλκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, (2002), σελ.15 και επ.

⁷² Εντούτοις όμως, σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία και η Σιγκαπούρη, το Δικαστήριο έχει την δυνατότητα να αξιολογήσει την σιωπή του κατηγορούμενου τόσο κατά το στάδιο της προανάκρισης όσο και κατά την ακροαματική διαδικασία και να εξαίρει αρνητικά συμπεράσματα. Άλλωστε, το ΕΔΑΔ σε σωρεία νομολογίας του σε προσφυγές που κατατέθηκαν εναντίον του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ιρλανδίας, αποφάνθηκε ότι

Η αρχή «*nemo tenetur se ipsum accusare/prodere*» ουσιαστικά αναγνωρίζει το δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορούμενου να μην υποχρεωθεί από τις διοικητικές ή δικαστικές αρχές να καταθέσει οποιαδήποτε αυτοεπιβαρυντικά γεγονότα και αποτελεί το θεμέλιο λίθο της αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση⁷³.

Τυγχάνει εφαρμογής από το ανακριτικό στάδιο και την διερεύνηση της υπόθεσης από τις διοικητικές αρχές εφόσον δίδει το δικαίωμα στον ύποπτο/κατηγορούμενο να επιλέξει να μην απαντήσει σε ερωτήσεις, οι οποίες τείνουν προς την αυτοεπιβάρυνση του, ανεξάρτητα από το εάν ή το πιά θα είναι η δικονομική του συμπεριφορά κατά την ακροαματική διαδικασία, εάν αντίστοιχα θα σιωπάσει επί της κατηγορίας ή εάν θα ασκήσει οποιοδήποτε άλλο υπερασπιστικό του δικαίωμα⁷⁴.

3.2. Η διεθνής νομοθετική θεμελίωση και η σπουδαιότητα της αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση

Το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση, έχουν ευρέως διεθνώς αναγνωρισθεί ως σπουδαία υπερασπιστικά διαδικαστικά δικαιώματα του υπόπτου/κατηγορούμενου, τα οποία διαφυλάσσουν την ευθυδικία της ποινικής διαδικασίας.

Νομοθετικά κείμενα, στα οποία εντοπίζεται η αναγνώριση του δικαιώματος της σιωπής όσο και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: την ΕΣΔΑ υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρά το ότι δεν αναφέρεται στα υπερασπιστικά δικαιώματα που προνοεί το άρθρο 6 (3) εντούτοις το ΕΔΑΔ νομολογιακά το έχει συνδέσει την ενάσκηση των δικαιωμάτων τόσο με την ευθυδικία που διασφαλίζεται στο άρθρο 6 (1) όσο και με το τεκμήριο αθωότητας του άρθρου 6 (2), στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας στα άρθρα 12 (4) και 30 (2) και (3) καθώς και στο άρθρο 3^A και 3Γ του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155, στο άρθρο 55 (1) (α) του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνές Ποινικού Δικαστηρίου, στο άρθρο 14 (3) (ζ) του Διεθνές Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, στο άρθρο 3 (ε) της Οδηγίας 2012/13, τα άρθρα 7 και 10 (2) της Οδηγίας 2016/343, στο άρθρο 9 της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1978, στην Πέμπτη Τροποποίηση του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και τα γνωστά ως «*Miranda Warnings*»⁷⁵, στο άρθρο 8 της Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Αμερικής, στο άρθρο 7 του Καταστατικού Χάρτη Ανθρωπίνων και Ατομικών Δικαιωμάτων της Αφρικής και στα άρθρα 6 και 7 του Αραβικού Χάρτη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁷⁶.

το δικαίωμα στη σιωπή δεν είναι απόλυτο και συνακόλουθα είναι ανεκτή κάποια μορφή δυσμενής αξιολόγησης, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου τα «γεγονότα καλούν σε εξήγηση» και αυτή δεν δίδεται από τον ύποπτο/κατηγορούμενο.

⁷³ Βλ. σχ. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021, σελ.611 και Ian Dennis, *The Law of Evidence*, 7th Edition, Thomson Reuters trading as Sweet & Maxwell, 2020, σελ.311-314

⁷⁴ Βλ. σχ. Όλγα Τσόλκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, (2002), σελ.67 επ. αναφέρει ότι: «...Η αρχή “*nemo tenetur se ipsum prodere*” συμπορεύεται με την εξέλιξη και την αξιολογική σημασία των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών στην διαδικασία διαμόρφωσης των δικονομικών κανόνων ... ως κανόνας φυσικοδικαϊκής προέλευσης συνδέθηκε με την δικαιοκρατική αξίωση της ελευθερίας του ατόμου έναντι του κρατικού καταναγκασμού. Η θεωρητική της θεμελίωση ήταν και είναι άμεσα συνυφασμένη με την αναγνώριση της προσωπικής αυτονομίας ή άλλως του αυτοκαθορισμού του ατόμου στο πλαίσιο διεξαγωγής μιας ποινικής δίκης. Η εν γένει προστατευτική της λειτουργία έγκειται δηλαδή στη διασφάλιση συγκεκριμένου χώρου ελεύθερης βούλησης και δράσης του καθ'ού που στρέφεται μια διαδικαστική πράξη έναντι των επεμβάσεων των φορέων της ποινικής καταστολής. Κατά συνέπεια, η εν λόγω αρχή επιδρά καθοριστικά στην χάραξη της οριογραμμής μεταξύ αφενός με της κρατικής εξουσίας να συλλέγει πληροφορίες για τη δίωξη ή διαλεύκανση μιας αξιόποινης πράξης αφετέρου δε του δικαιώματος αυτοκαθορισμού του ατόμου, ως υποκειμένου και όχι ως αντικειμένου της εκάστοτε διαδικασίας.»

⁷⁵ Βλ. σχ. υπθ. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436, (1966), καθορίστηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, ότι αμέσως μετά την σύλληψη του υπόπτου, θα πρέπει να προειδοποιείται από τις αστυνομικές αρχές για τα δικαιώματα του που είναι: (α) το δικαίωμα στη σιωπή, (β) οτιδήποτε αναφέρει ότι είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί ως μαρτυρία εναντίον του, (γ) το δικαίωμα σε νομική εκπροσώπηση, (δ) το δικαίωμα να σταματήσει να δίνει απαντήσεις ή να ζητήσει την παρουσία δικηγόρου. Βλ. σχ. Michael A. Brodlieb, *Post-Miranda Silence: A Constitutional Dilemma with an Evidentiary Answer*, 2014, *Brooklyn Law Review*, Volume 79, Issue 4, Article 9, pp.1771-1799 και Zachary Mueller, *Speaking to remain silent: implied waivers and the right to silence after Berghuis*, 2012, *University of Pittsburgh Law Review*, Volume 73, pp. 588-605

⁷⁶ Βλ. σχ. Κεφ.10 Right of Silence του σγρμ. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021

Όπως έχει προαναφερθεί, παρά το ότι στην ΕΣΔΑ δεν γίνεται ρητή αναφορά διασφάλισης της προστασίας του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης ως υπερασπιστικά δικαιώματα που περιλαμβάνονται στο άρθρο 6 (3), εντούτοις στην υπόθεση *Funke v. France*⁷⁷, το 1993, το ΕΔΑΔ αναγνωρίζει για πρώτη φορά ρητά την ύπαρξη τους, ως συστατικά στοιχεία της ευθυδικίας.

Ακολούθως στις μεταγενέστερες υποθέσεις⁷⁸ που εξέτασε, αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη-αυτοενοχοποίηση είναι γενικώς αναγνωρισμένοι διεθνείς κανόνες, ευρισκόμενοι στην «καρδιά» της ευθυδικίας και αποτελούν *condition sine qua non* μιας δίκαιης διαδικασίας, που το άρθρο 6 (1) επιδιώκει εν γενεί να διασφαλίσει.

Έκτοτε οποιεσδήποτε παραβιάσεις, εξετάζονται υπό το πρίσμα του άρθρου 6 (1) της ΕΣΔΑ, επισημαίνοντας ότι αποτελούν ουσιώδη στοιχεία του πυρήνα του δικαιώματος της ευθυδικίας ενώ προσεπικύρωσε το δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορούμενου να παραμείνει σιωπηλός και να μην προβεί σε αυτοενοχοποίηση, τονίζοντας ότι δεν μπορεί το δικαίωμα του αυτό να υποταχθεί στις αρχές του δημοσίου συμφέροντος.

Η διαδικασία καθίσταται άδικη σύμφωνα με το ΕΔΑΔ, εάν οι ποινικές ρυθμίσεις που προνοούνται δυνάμει των εγχώριων νομοθεσιών, υποχρεώνουν τον ύποπτο/κατηγορούμενο να συμβάλλει ενεργά στην ποινική δίωξη του καθ' ότι «καταλύεται η ουσία του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης»⁷⁹.

Η θεωρία άσκησε έντονη κριτική στην νομολογία του ΕΔΑΔ, με την σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοεπιβάρυνσης με το άρθρο 6 (1) της ΕΣΔΑ που αφορά την ευθυδικία, εφόσον διατυπώθηκε η άποψη ότι ορθότερη είναι η σύνδεση τους με το άρθρο 6 (2) της ΕΣΔΑ δηλαδή, το τεκμήριο αθωότητας. Η λογική της σύνδεσής τους με το τεκμήριο αθωότητας, εντοπίζεται στο ότι εφόσον ο ύποπτος/κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την απόδειξη της ενοχής του, δεν είναι λογικό να υποχρεούται καθ' οιονδήποτε τρόπο να παράσχει εξηγήσεις ως προς την απόδειξη της αθωότητας του, σύνδεση κατά την άποψη της γράφουσας λογική και δικαιολογημένη.

Όπως σχολιάζει η Όλγα Τσόγκα⁸⁰ «προβλήθηκε το επιχείρημα ότι ο εξαναγκασμός του κατηγορούμενου σε ενεργητική σύμπραξη στην ποινική δίκη που διεξάγεται σε βάρος του οδηγεί στην αποδυνάμωση ή ακόμη και στην κατάλυση του τεκμηρίου αθωότητας. Το τελευταίο θα καθίστατο κατά την άποψη αυτή τεκμήριο άνευ αντικειμένου αν ο κατηγορούμενος υποχρεούτο να καταθέσει αυτοεπιβαρυντικά γεγονότα, προκειμένου να θεωρηθεί η άρνηση του ως στοιχείο ενοχής».

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αναγνώριση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης εντοπίζεται αρχικά στην Οδηγία 2013/13/ΕΕ, η οποία αναφέρεται στο δικαίωμα πληροφόρησης του υπόπτου/κατηγορούμενου για την ποινική διαδικασία την οποία αντιμετωπίζει καθώς και στην ακόλουθη εξειδικευμένη Οδηγία 2016/343/ΕΕ, η οποία επιδιώκει την ενίσχυση

⁷⁷ ECtHR, *Funke v. France*, (App.no.10828/84), 25/02/1993

⁷⁸ Βλ. σ.χ. υπθ. ECtHR, *John Murray v. United Kingdom*, (App.no.18731/91), 18/02/1996, ECtHR, *Saunders v. United Kingdom*, (App.no. 19187/91), 17/12/1996, ECtHR, *Averill v. United Kingdom* (App. No. 18731/91), 08/02/1996, ECtHR, *Condrón v. United Kingdom* (App. no. 35718/97), 02/05/2000 και ECtHR, *J.B. v. Switzerland* (App. no.31827/96), 03/05/2001

⁷⁹ Βλ. σ.χ. υπθ. ECtHR, *Heaney and McGuinness v. Ireland*, (App.no.34720/97), 21/12/2000, πρφ.55 καθώς και Κερ., Thomas Weigend, *Defense Rights in European Legal Systems under the Influence of the European Court of Human Rights* από το συγμ. Darryl K. Brown, Jenia I. Turner and Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, 2019

⁸⁰ Βλ. σ.χ. Όλγα Τσόγκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2002, σελ.94

ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος αυτοπρόσωπης παρουσίας στην ποινική διαδικασία καθώς και να θέσει τις ελάχιστες δικονομικές εγγυήσεις που θα πρέπει να διασφαλίζονται ότι παρέχονται στον ύποπτο/κατηγορούμενο σε όλα τα Κράτη-Μέλη, στα πλαίσια της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στα πλαίσια της ΣΕΕ.

Συγκεκριμένα, το άρθρο 3 (1) (ε) της Οδηγίας 2013/13/ΕΕ⁸¹ ορίζει ότι το πρόσωπο έχει το δικαίωμα πληροφόρησης για το δικαίωμα του στη σιωπή ενώ ακολούθως στην Οδηγία 2016/343/ΕΕ,⁸² το άρθρο 7 αναφέρεται εξ' ολοκλήρου στο δικαίωμα στη σιωπή και της μη αυτοενοχοποίησης ενώ σχετικές είναι και οι διατάξεις των άρθρων 2, 6 και 10 όπως και οι αιτιολογικές σκέψεις ως ερμηνευτικοί οδηγοί της προστασίας που παρέχουν τα άρθρα της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ.

Σύμφωνα με την Οδηγία 2016/343/ΕΕ, τόσο ο ύποπτος όσο και ο κατηγορούμενος, έχει την ευχέρεια να αποφασίσει ο ίδιος κατά πόσο θα παρέχει οποιοσδήποτε εξηγήσεις, έχοντας ενεργό ρόλο στην ποινική διερεύνηση ή εάν αρνηθεί να συνεργαστεί με τις αρχές ασκώντας το δικαίωμα του στη σιωπή, λαμβάνοντας παθητικό πλέον ρόλο. Από την επισκόπηση των άρθρων της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ, προκύπτουν συγκλίσεις και αποκλίσεις με την ισχύουσα νομολογία του ΕΔΑΔ ενώ δημιουργείται εν τέλει ασάφεια ως προς την προστατευτική ισχύ και έκταση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης.

Σύγκλιση της νομολογίας του ΕΔΑΔ με την Οδηγία 2016/343/ΕΕ εντοπίζεται στο άρθρο 7 (3), το οποίο αφορά την επιτρεπόμενη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων μέσω άσκησης εξουσιών νόμιμου καταναγκασμού και σε συνάρτηση με την αιτιολογική σκέψη 29, επεξηγείται ότι ο νόμιμος καταναγκασμός συναρτάται με μαρτυρικό υλικό που αποκτάται δυνάμει εντάλματος, δείγματα αναπνοής, αίματος, ούρων και ιστοί του ανθρώπινου σώματος για ανάλυση DNA, εξαιρώντας με τον τρόπο αυτό την προστατευτική ισχύ του άρθρου 7 από την μαρτυρία που υπάρχει αυθυπόστατα της θελήσεως του υπόπτου/κατηγορούμενου.

Αντιθέτως απόκλιση εντοπίζεται στο ότι στην Οδηγία 2016/343/ΕΕ, στο άρθρο 7 (5) ορίζει ρητά ότι *«η άσκηση από υπόπτους και κατηγορούμενους του δικαιώματος σιωπής ή του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης δεν χρησιμοποιείται εναντίον τους ούτε θεωρείται απόδειξη ότι έχουν διαπράξει την αξιόποινή πράξη»* καθιστώντας με τον τρόπο αυτό το δικαίωμα στη σιωπή ως *«απόλυτο»* ή *«πολύ ισχυρό»* και αποκλείοντας την οποιαδήποτε αξιολόγηση του από τις δικαστικές αρχές των Κρατών-Μελών⁸³. Από το *ratio legis* του άρθρου 7 προκύπτει ότι ο νομοθέτης επιδίωξε να εξασφαλίσει ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας ως προς την διαφύλαξη και σεβασμό του δικαιώματος του υπόπτου/κατηγορούμενου και την δυνατότητα άρνησης παροχής εξηγήσεων από αυτό που καθορίστηκε νομολογιακά από το ΕΔΑΔ, το οποίο άλλωστε επιτρέπει την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από την σιωπή εφόσον *«οι περιστάσεις καλούν σε εξήγηση, που δεν δίδεται και λαμβάνεται υπόψη κατά την αξιολόγηση της προσκομισθείσας μαρτυρίας»* επισημαίνοντας ότι το δικαίωμα στη σιωπή δεν είναι *«απόλυτο»*⁸⁴.

⁸¹ Σχετική είναι και η αιτιολογική σκέψη 28 της Οδηγίας 2012/13 καθώς και η Οδηγία 2013/C 378/02.

⁸² Σχετικές είναι και οι αιτιολογικές σκέψεις 9 και 24 έως 29 της Οδηγίας 2016/343.

⁸³ Βλ. σχ. Stijn Lamberigts, "The Directive on the Presumption of Innocence: A Missed Opportunity for Legal Persons?", *Eu crim*, 1/2016, p.37

⁸⁴ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Condrón v. United Kingdom* (App. no. 35718/97), 02/05/2000, πρφ.56 και ECtHR, *Telfner v. Austria* (App.no.33501/96), 20/03/2001, πρφ.17

Η Οδηγία 2016/343/ΕΕ αφενός αναγνωρίζει το δικαίωμα της σιωπής ως «απόλυτο» και απαγορεύει την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων ως «τεκμήριο ενοχής» του προσώπου αφετέρου όμως συνάγεται σε συνδυασμό του άρθρου 7 (5) και της αιτιολογικής σκέψης 28, ότι ενδέχεται να καταστεί ανεκτή η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων εφόσον η σιωπή αξιολογείται ως «επιβεβαιωτικό αποδεικτικό στοιχείο» της ενοχής, με αποτέλεσμα η αιτιολογική σκέψη να αντικρούει την ρητή νομοθετική πρόβλεψη, δημιουργώντας κατ' επέκταση νομοθετικές ασάφειες και εννοιολογικά κενά.

Περαιτέρω, περιορισμός της προστατευτικής ισχύος του «απόλυτου» δικαιώματος που επιδίωξε να διασφαλίσει, εντοπίζεται και στο άρθρο 7 (4) της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ εφόσον επιτρέπει στις δικαστικές αρχές των Κρατών-Μελών, να λάβουν υπόψη τους ως μετριαστικό παράγοντα κατά την επιβολή της ποινής την «συνεργάσιμη συμπεριφορά» του υπόπτου/κατηγορουμένου με τις ανακριτικές αρχές. Έχοντας κατά νου ότι δεν παρέχεται σαφής ερμηνευτική ερμηνεία του τι εμπίπτει στον ορισμό «συνεργάσιμη συμπεριφορά» δύναται να εκληφθεί ότι εμμέσως επιτρέπεται η χρησιμοποίηση εκ μέρους των ανακριτικών αρχών η χρήση «αλλότριων κινήτρων» και μεθοδεύσεων για σκοπούς εξασφάλισης ομολογίας ενοχής, διακυβεύοντας και παρακάμπτοντας ουσιαστικά το δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορουμένου να παραμείνει σιωπηλός⁸⁵.

Οι προαναφερόμενες ερμηνευτικές νομοθετικές ασάφειες που προκύπτουν από το άρθρο 7 σε συνάρτηση με τις αιτιολογικές σκέψεις καθώς και στο ότι η Οδηγία 2016/343/ΕΕ θα πρέπει να ερμηνεύεται με βάση την ισχύουσα νομολογία του ΕΔΑΔ, θα πρέπει να τύχει νομολογιακής διευκρίνισης και επεξήγησης, μέσω σχετικών υπομνημάτων ενώπιον του ΔΕΕ.

4. Η νομολογιακή αντιμετώπιση του ΕΔΑΔ σε σχέση με την δικαστική αξιολόγηση και την εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων, επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας

Το δικαίωμα στη σιωπή του υπόπτου/κατηγορούμενου περιλαμβάνει το δικαίωμα να μην εξαναγκασθεί να μιλήσει και κατ' επέκταση σχετίζεται με την προφορική μαρτυρία, είτε αυτή φέρει την μορφή των δηλώσεων ή της ανακριτικής κατάθεσης είτε ακόμη και της ομολογίας ενοχής.

Το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης είναι ευρύτερο εφόσον δεν περιλαμβάνει μόνο την έγγραφη και χειροπιαστή μαρτυρία αλλά επεκτείνεται και στην συνδρομή του υπόπτου/κατηγορούμενου που ενδεχομένως απαιτηθεί από τις ανακριτικές αρχές, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί αυτή η μαρτυρία.

Το ΕΔΑΔ μέσω της νομολογίας του, έχει προβεί σε σαφής εξαίρεση της πραγματικής μαρτυρίας, όπως π.χ. τρίχες, αίμα, γενετικό υλικό, βιολογικά δείγματα κ.λ.π., επεξηγώντας ότι αυτά δεν τυγχάνουν προστασίας από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης εφόσον υφίστανται αυθυπόστατα της θέλησης του υπόπτου κατηγορούμενου⁸⁶.

⁸⁵ Βλ. σχ. Anna Pivaty, Ashlee Beazley, Yvonne M Daly, Dorris de Vocht, Peggy ter Vrugt, *Strengthening the protection of the right to remain silent at the investigative stage: What role for the EU Legislator?*, 2021 New Journal of European Criminal Law, 2021, Volume 12(3), pp. 427-448, Anna Pivaty, Ashlee Beazley, Yvonne M Daly, Laura Beckers, Dorris de Vocht, Peggy ter Vrugt, *Opening Pandora's Box: The right to silence in police interrogations and the Directive 2016/343/EU*, 2021, New Journal of European Criminal Law, Volume 12(3), pp.335-337 και Debbie Sayers, *The new Directive on the presumption of innocence: protecting the 'golden thread'*,

⁸⁶ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Jalloh v. Germany*, (App.no. 54870/00), 11/06/2006, πρφ.112-123, . ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App.no. 19187/91) 17/12/1996, πρφ.69, ICC, *Prosecutor v. Ongwen*, (ICC-02/04-01/15), 01/09/2015, πρφ.3-4 και *Δημοκρατία v. Αβρααμίδου κ.α.* (2004) 2 Α.Α.Δ. 51 καθώς και Κεφ.10 Right of Silence του σγρμ. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021

Η πραγματική μαρτυρία όμως επεκτείνεται και περιλαμβάνει και έγγραφα τα οποία περιέρχονται στην κατοχή των ανακριτικών αρχών κατόπιν εκδόσεως εντάλματος κατάσχεσης και κατ' επέκταση λαμβάνονται ανεξάρτητα από την θέληση του υπόπτου/κατηγορούμενου, εφόσον στις περιπτώσεις αυτές δεν απαιτείται η προσωπική του συνεργασία ή συνδρομή⁸⁷.

Περαιτέρω, έχουν διαμορφωθεί μέσω της νομολογίας και σχετικές αποδεικτικές απαγορεύσεις, τονίζοντας ότι η πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία δεν δύναται να αξιολογηθεί εάν η φύση και η μορφή του εξαναγκασμού που χρησιμοποιήθηκε από τις ανακριτικές αρχές για σκοπούς εξασφάλισης της, ήταν τέτοιας έκτασης και έντασης που να ισοδυναμεί ή να απολήγει με βασανισμό του υπόπτου/κατηγορούμενου κατά παράβαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

Αντιθέτως, προβληματισμό και ερωτήματα εγείρει η διαφορούμενη κατάληξη του ΕΔΑΔ, ότι ήπιες μορφές κακομεταχείρισης και καταναγκασμού σε αντιδιαστολή με την σοβαρότητα του ποινικού αδικήματος και την ανάγκη προστασίας του δημοσίου συμφέροντος στα πλαίσια της αντιεγκληματικής πολιτικής, δεν παραβιάζουν το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και δεν πλήττουν το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης και την εν γενεί ευθυδικία της ποινικής διαδικασίας.

4.1. Σε σχέση με την προφορική μαρτυρία

Η παροχή εξηγήσεων εκ μέρους του υπόπτου/κατηγορούμενου, προστατεύεται και διασφαλίζεται μέσω του δικαιώματος του στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον η βασική τους επιδίωξη είναι ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν θα εξαναγκασθεί να προβεί σε κατάθεση αυτοενοχοποιητικών στοιχείων ή να ομολογήσει την ενοχή του ή να συνδράμει καθ' οιονδήποτε τρόπο στην στοιχειοθέτηση και απόδειξη της ποινικής κατηγορίας που του αποδίδεται.

Το δικαίωμα του δεν περιορίζεται μόνο στις προφορικές του δηλώσεις κατά την διάρκεια του αυτόφωρου αδικήματος ή της λήψης ανακριτικής κατάθεσης αλλά επεκτείνεται και κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία.

Κατά το προδικαστικό στάδιο, ο ύποπτος έχει δικαίωμα να αρνηθεί να απαντήσει σε οποιεσδήποτε ερωτήσεις του υποβάλλονται από τις ανακριτικές αρχές, ενώ κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία δεν μπορεί να υποχρεωθεί να συμμετάσχει ενεργά στην διαδικασία μέσω εναρκτήριων ή καταληκτικών εισηγήσεων ή να απαντήσει σε οποιοδήποτε ερώτημα τεθεί από την κατηγορούσα αρχή ή από τον δικαστή⁸⁸.

Συνακόλουθα και σε συνάρτηση με το τεκμήριο αθωότητας, ο κατηγορούμενος δεν έχει υποχρέωση να αποδείξει ή να πείσει μέσω της ενεργής του συμμετοχής, την αθωότητα του και γι' αυτό άλλωστε αναγνωρίζεται το δικαίωμα να παραμείνει σιωπηλός και να παρακολουθήσει μόνο την διαδικασία, αναμένοντας την κατηγορούσα αρχή, που φέρει άλλωστε και το βάρος απόδειξης, να αποδείξει «*πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας*» την ενοχή του.

Στον προαναφερόμενο κανόνα, το ΕΔΑΔ με την νομολογία του όσο και η Κυπριακή νομολογία, αναγνωρίζουν εξαιρέσεις εφόσον η συμπεριφορά του κατηγορούμενου, ιδίως επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, δύναται να αποτελέσει βάση εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων, ως επιπρόσθετος επιβαρυντικός παράγοντας προς ενίσχυση του ευρήματος ενοχής του.

⁸⁷ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App.no. 19187/91) 17/12/1996, πρφ.69 και ECtHR, *J.B. v. Switzerland* (App. no.31827/96), 03/05/2001, πρφ.68-69

⁸⁸ Κεφ.10 Right of Silence του συγμ. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021

4.2. Σε σχέση με την έγγραφη μαρτυρία

Η έγγραφη μαρτυρία εμπίπτει και καλύπτεται από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον οι ανακριτικές αρχές δεν δύναται να υποχρεώσουν τον ύποπτο να υπογράψει οποιαδήποτε δήλωση ή ομολογία, η οποία τον ενοχοποιεί για σκοπούς στοιχειοθέτησης της ενοχής του σε μεταγενέστερη ποινική διαδικασία.

Εξαιρέση όμως υφίσταται στις περιπτώσεις όπου η έγγραφη μαρτυρία εξασφαλίζεται κατόπιν δικαστικού εντάλματος ή άλλων μεθόδων καταναγκασμού ή όταν αυτή υπάρχει αυθυπόστατα της θελήσεως του κατηγορούμενου⁸⁹.

Η ουσία του προνομίου στη μη αυτοενοχοποίηση καταλύεται όταν ο ύποπτος εξαναγκασθεί σε ενεργή συμμετοχή μέσω της υπόδειξης και προσκόμισης μαρτυρίας, η οποία επιδιώκεται να χρησιμοποιηθεί από τις ανακριτικές αρχές για σκοπούς της ποινικής δίωξης του.

Σχετική είναι η υπόθεση *J.B. v. Switzerland*⁹⁰ στην οποία οι ανακριτικές αρχές προσπάθησαν να εξαναγκάσουν τον προσφεύγοντα, υπό την απειλή επιβολής προστίμων, να προσκομίσει όλα τα σχετικά έγγραφα που σχετίζονταν με εταιρείες στις οποίες επένδυσε τα χρήματα, καθ' όσον τον υποπεύονταν για αδικήματα φορολογικής διαφυγής. Το ΕΔΑΔ, εξετάζοντας την προσφυγή, τόνισε ότι τέτοιο αίτημα των ανακριτικών αρχών δεν εμπίπτει στην εξαιρέση της αυθυπόστατης πραγματικής μαρτυρίας και προέβηκε στον διαχωρισμό της από την έγγραφη μαρτυρία, η οποία εξασφαλίζεται δυνάμει δικαστικού εντάλματος ανεξάρτητα της βούλησης και της συνεργασίας ή της συμμετοχής του προσώπου καταλήγοντας σε εύρημα παραβίασης του προνομίου καθ' όσον ουσιαστικά ζητείτο από τον προσφεύγοντα να προβεί σε ενεργή συμμετοχή και προσκόμιση του αποδεικτικού υλικού, το οποίο θα χρησιμοποιείτο εναντίον του στην μεταγενέστερη ποινική διαδικασία.

4.3. Σε σχέση με την πραγματική μαρτυρία

Η προστατευτική ισχύς του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση, δεν περικλείει δείγματα αναπνοής, αίματος, σωματικών υγρών ή ιστών, τρίχες κ.ο.κ., εφόσον ακόμη και εάν ο ύποπτος δεν συναινεί στην παράδοσή τους, οι ανακριτικές αρχές έχουν την εξουσία να χρησιμοποιήσουν νόμιμο καταναγκασμό και να τα εξασφαλίσουν, χωρίς να διαπιστώνεται παραβίαση του προνομίου.

Η λογική εξαίρεσης της πραγματικής μαρτυρίας από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης από το ΕΔΑΔ ήταν γιατί ενστερνίστηκε την ανάγκη της πολιτείας για αποτελεσματική δίωξη και πάταξη του εγκλήματος και προς τούτο η γράφουσα θεωρεί ότι κατέληξε σε εύρημα ότι η πραγματική μαρτυρία ενυπάρχει ανεξάρτητα της θέλησης του ατόμου, δημιουργώντας έτσι την σχετική εξαίρεση και αποφεύγοντας να δημιουργήσει ανελαστικά στεγανά που θα περιόριζαν δυσανάλογα τις ανακριτικές αρχές στην διερεύνηση των ποινικών αδικημάτων και κατ' επέκταση στην αποτελεσματική πάταξη της εγκληματικότητας.

Σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΑΔ, το δικαίωμα σε ευθυδικία κατά κανόνα δεν αποκλείει το δικαίωμα στις ανακριτικές αρχές να χρησιμοποιήσουν μεθόδους εξαναγκασμού του ατόμου για σκοπούς λήψης μαρτυρίας, η οποία ενυπάρχει αυθυπόστατα και ανεξάρτητα της θελήσεως του, όπως δείγμα αναπνοής, αίματος, ούρων, σωματικών ιστών για σκοπούς γενετικής ταυτοποίησης, υποβολή

⁸⁹ ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App.no. 19187/91) 17/12/1996, πρφ.69 καθώς και την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343/ΕΕ, προοίμιο 29 και άρθρο 7(3) ενώ στο προοίμιο 25 τονίζεται ότι «ύποπτοι ή κατηγορούμενοι δεν πρέπει να υποχρεώνονται ... να προσκομίσουν τεκμήρια ή έγγραφα ή μαρτυρία, η οποία δύναται να τους αυτοενοχοποιήσει»

⁹⁰ ECtHR, *J.B. v. Switzerland* (App. no.31827/96), 03/05/2001, πρφ.68-69

σε αλκοτέστ ή εξέταση για ναρκωτικές ουσίες στο σώμα του υπόπτου δια διεξαγωγή ακτινογραφικού ελέγχου, καθ' ότι κάτι τέτοιο συνιστά μια ελάχιστη και περιορισμένη επέμβαση στην σωματική αξιοπρέπεια του ατόμου⁹¹ ενώ το υλικό που θα ληφθεί θεωρείται ότι παράγεται ως συνέπεια της φυσιολογικής λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος⁹².

Το ΕΔΑΔ, τόνισε όμως ότι συνίσταται παραβίαση του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης και παραβίαση της ευθυδικίας, εάν η βιολογική μαρτυρία που εξασφαλίστηκε ήταν προϊόν καταπιεστικών μεθόδων που ισοδυναμούν με βασανισμό του υπόπτου/κατηγορούμενου ή όταν ο καταναγκασμός είναι δυσανάλογος σε σχέση με το επιδιωκόμενο δημόσιο συμφέρον και την σοβαρότητα του υπό εξέταση αδικήματος. Στις περιπτώσεις αυτές, ανεξάρτητα της αποδεικτικής βαρύτητας της πραγματικής μαρτυρίας ή της σοβαρότητας του διωκόμενου εγκλήματος, αυτή θα πρέπει να αποκλείεται από το Δικαστήριο εφόσον πλήττει συθέμελα το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης και την εν γενεί ευθυδικία της διαδικασίας.

Σχετική με τα ανωτέρω ήταν η προσφυγή *Jalloh v. Germany*⁹³ στην οποία ο προσφεύγωντας είχε καταπιεί ένα σακουλάκι που εμπεριείχε κοκαΐνη, οι ανακριτικές αρχές το εξασφάλισαν δια βίας χορηγώντας στον προσφεύγοντα φάρμακο για πρόκληση εμετού. Το ΕΔΑΔ, έκρινε ότι παρά το ότι η ναρκωτικές ουσίες ευρίσκονταν στο σώμα του προσφεύγοντα και μπορούσαν να ενταχθούν στην έννοια της πραγματικής μαρτυρίας εντούτοις η φύση και το μέγεθος του καταναγκασμού που ασκήθηκε από τις ανακριτικές αρχές δια της χορήγησης εμετικών φαρμάκων, η περιφρόνηση που επέδειξαν οι ανακριτικές αρχές σε σχέση με τη θέληση του ατόμου καθώς και ότι υπήρχαν λιγότερο επαχθής μέθοδοι και τρόποι εξασφάλισης της πραγματικής μαρτυρίας, έπληξαν την ευθυδικία της διαδικασίας. Στην υπόθεση αυτή, αποφασίστηκε ότι ο προσφεύγωντας υπέστηκε απάνθρωπη μεταχείριση, διαπιστώνοντας παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και καθιστώντας κατ' επέκταση όλη την διαδικασία άδικη κατά παράβαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

Αντιθέτως, στην *P.G. v. United Kingdom*⁹⁴ το ΕΔΑΔ κατέληξε ότι τα δείγματα φωνής, όπως και το αίμα, οι σωματικοί ιστοί, τα ούρα και η αναπνοή, περιλαμβάνονται στην πραγματική μαρτυρία εφόσον παράγονται από την φυσιολογική λειτουργία του ανθρώπινου σώματος καθώς και ότι δύναται να εξασφαλισθούν με την εφαρμογή ελάχιστου εξαναγκασμού, χωρίς να διαπιστώνεται εύρημα παραβίασης του δικαιώματος του προσφεύγοντα.

Μέσω της υπάρχουσας νομολογίας του ΕΔΑΔ, προκύπτει ότι στα πλαίσια εξισορρόπησης των αντίρροπων δικαιωμάτων μεταξύ του κράτους και του ατόμου, έχει κατατάξει την πραγματική μαρτυρία, που εξασφαλίζεται χωρίς παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, έστω και εάν ασκήθηκε κάποιος καταναγκασμός ή λήφθηκε παρά την θέληση του ατόμου, ως «μαχητό τεκμήριο». Ουσιαστικά, εναποθέτει με τον τρόπο αυτό, το βάρος στους ώμους του υπόπτου/κατηγορούμενου να προβεί σε αντίκρουση της, στα πλαίσια του ισοζυγίου των πιθανοτήτων εφόσον είναι αρκετό ο κατηγορούμενος να δημιουργήσει στο μυαλό του Δικαστή και των ενόρκων μια «εύλογη υποβόσκουσα αμφιβολία» σε σχέση με την σύνδεση του στον τόπο διάπραξης του αδικήματος ή τον εντοπισμό της πραγματικής μαρτυρίας, που έχει προσκομισθεί για σκοπούς στοιχειοθέτησης της ενοχής του.

⁹¹ ECtHR, *Jalloh v. Germany* (App. No.54810/00), 11/07/2006, πρφ.102,112-123 και ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App.no. 19187/91) 17/12/1996, πρφ.69

⁹² ECtHR, *Saunders v. United Kingdom* (App.no. 19187/91) 17/12/1996, πρφ.69

⁹³ ECtHR, *Jalloh v. Germany* (App. No.54810/00), 11/07/2006, πρφ.102,113-155, 122

⁹⁴ ECtHR, *P.G. v. United Kingdom* (App. no. 44787/98), 25/09/2001, πρφ.80

5. Η έννοια του «καταναγκασμού» του υπόπτου/κατηγορούμενου σε παροχή εξηγήσεων

Το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης επιδιώκει μεταξύ άλλων και την προστασία του υπόπτου/κατηγορούμενου από τον εξαναγκασμό σε κατάθεση αυτοενοχοποιητικών γεγονότων ή ομολογία ενοχής.

Η προστατευτική έκταση του δικαιώματος συναρτάται με τον τύπο του καταναγκασμού που χρησιμοποιείται από τις ανακριτικές αρχές, εάν δηλαδή είναι σωματικής, ψυχολογικής ή οικονομικής φύσεως, εάν χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές παγίδευσης ή άλλα τεχνάσματα των ανακριτικών αρχών, έτσι ώστε να καταλύσουν το δικαίωμα του υπόπτου και να παρακάμψουν την θέληση του να παραμείνει σιωπηλός, εάν η συνεργασία του υπόπτου ήταν πραγματική επιλογή ή υποκινούμενη από αλλότρια κίνητρα.

Εντούτοις, ορισμένες μορφές καταναγκασμού όπως η χρήση βασανιστηρίων ή βίας ή άλλης μορφής απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης του υπόπτου, αδιαμφισβήτητα κρίνονται ως απαράδεκτες και θέτουν απόλυτη απαγόρευση στην χρησιμοποίηση του συλλεχθέντος αποδεικτικού υλικού.

Το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση διασφαλίζει ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν θα προβεί σε αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις ή ομολογία ενοχής, ως προϊόν βασανισμού, βίας ή άλλης απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης⁹⁵.

Μορφές σωματικού καταναγκασμού είναι και οι ανακριτικές μέθοδοι ταπείνωσης και εξευτελισμού του υπόπτου που επιτυγχάνονται με την αποστέρηση ύπνου ή φαγητού ή φως, ακατάλληλες συνθήκες υγιεινής, άρνησης παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ή προαύλησης, καθημερινές σωματικές έρευνες, απειλές εναντίον των μελών της οικογένειας κ.ο.κ⁹⁶.

Ψυχολογικός καταναγκασμός διαπιστώνεται όταν π.χ. οι ανακριτικές αρχές υπόσχονται είτε ευνοϊκότερη ποινική αντιμετώπιση σε περίπτωση συνεργασίας και ομολογίας ενοχής, σε σχέση με την έκταση της επιβληθείσας ποινής ή καλύτερες συνθήκες διαβίωσης ή άλλων προνομίων κατά την έκτιση ποινής φυλάκισης, είτε όταν απειλείται και εκφοβίζεται ο ύποπτος για ενάσκηση σωματικής βίας εναντίον του ή δυσμενέστερη ποινική αντιμετώπισης και τιμωρίας εάν δεν συνεργαστεί, όπως και όταν παραπλανούν τον ύποπτο ότι έχει ήδη εξασφαλίσει ενοχοποιητική μαρτυρία εναντίον του έτσι ώστε να ξεγελασθεί και να πεισθεί να συνεργαστεί.

Εντούτοις, το ΕΔΑΔ⁹⁷ τόνισε ότι προειδοποιήσεις που δίδονται από τις ανακριτικές αρχές ως προς την δυνατότητα δικαστικής αξιολόγησης της σιωπής και εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων από την ενάσκηση της, δεν συνιστούν έμμεση μορφή καταναγκασμού και κατ' επέκταση δεν πλήττουν το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη ενοχοποίηση.

Σε σχέση με τις επαπειλούμενες οικονομικές κυρώσεις καθώς και την ποινική δίωξη του προσώπου σε περιπτώσεις άρνησης συνεργασίας με τις ανακριτικές αρχές, το ΕΔΑΔ αποφάνθηκε ότι παρέχεται η δυνατότητα στο κράτος να προβεί σε σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, με τις οποίες να επιβάλλεται υποχρέωση στο άτομο για παροχή συγκεκριμένων πληροφοριών εφόσον δεν θα προκύψει ποινική

⁹⁵ Σχετικό είναι και το άρθρο 14 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων καθορίζει ρητά ότι οι ανακριτικές αρχές οφείλουν να απέχουν από οποιαδήποτε άμεσο ή έμμεσο σωματικών ή αθέμιτη ψυχολογική πίεση, έτσι ώστε να επιτύχουν την ομολογία της ενοχής.

⁹⁶ Βλ. σ.χ. υπθ. ECtHR, *Dougoz v. Greece*, (App.no.40907/08), 09/10/2012, πρφ.46, ECtHR, (GC), *Idavol v. Russia*, (App.no.5826/03), 22/05/2012, πρφ.94, ECtHR, *Karalevičius v. Lithuania*, (App.no.53454/99), 07/04/2005, πρφ.36, ECtHR, *Vladimir Belyayev v. Russia*, (App.no.9967/06), 17/10/2013, πρφ.34, ECtHR, *Yevgeniy Alekseyenko v. Russia*, (App.no.41833/04), 27/10/2011, πρφ.87, ECtHR, *Manulin v. Russia*, (App.no. 26676/06), 11/04/2013, πρφ.46, ECtHR, *Fetisov and Others v. Russia*, (App.nos.43710/07, 66023/08, 11248/08, 27668/08, 31242/08 and 52133/08), 17/01/2012, πρφ.137

⁹⁷ Βλ. σ.χ. υπθ. ECtHR, (GC), *Murray v. United Kingdom* (App. no. 18731/91), 08/02/1996, πρφ.50

δίωξη στα πλαίσια αυτής της πληροφόρησης⁹⁸. Αντιθέτως στις περιπτώσεις όπου το πρόσωπο φέρει ήδη την ιδιότητα του υπόπτου για τις ανακριτικές αρχές ή κατηγορείται ότι διάπραξε κάποιο ποινικό αδίκημα θα πρέπει να εξετάζονται οι εκάστοτε περιστάσεις για να διαπιστωθεί κατά πόσο υπήρξε εντέλει παραβίαση⁹⁹.

5.1. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις ως αντίβαρο στον καταναγκασμό του υπόπτου/κατηγορούμενου για παροχή εξηγήσεων

Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, δεν ρυθμίζει το καθεστώς των αποδεικτικών μέσων καθ' ότι κατεξοχήν αρμόδια ως προς την εκτίμηση και αξιολόγηση του παραδεκτού, της νομιμότητας και της εν γενεί αξιοπιστίας είναι τα εθνικά δικαστήρια.

Το ΕΔΑΔ στις προσφυγές που εξετάζει, διαδραματίζει μόνο επικουρικό ρόλο επικεντρώνοντας την εξέταση του παραπόνου στο κατά πόσο η ποινική διαδικασία εναντίον του προσφεύγοντα ήταν στο σύνολο της δίκαιη, ενώ εστιάζει την προσοχή του στον τρόπο λήψης και αξιολόγησης της προσφερθείσας μαρτυρίας¹⁰⁰.

Συνακόλουθα, δεν αποκλείει *in abstracto* το παραδεκτό του προσκομισθέντος αποδεικτικού στοιχείου, αλλά εξετάζει την παρανομία συγκεκριμένα, στα πλαίσια του κατά πόσο ο προσφεύγοντας είχε την δυνατότητα να αμφισβητήσει την γνησιότητα, την νομιμότητα των αποδεικτικών στοιχείων και να αντιταχθεί στην χρήση τους ενώπιον των εγχώριων δικαστηρίων¹⁰¹.

Εάν όμως διαπιστωθεί ότι το εθνικό δικαστήριο απόδωσε ιδιαίτερη σημασία ή διαδραμάτισε καθοριστικό και ουσιώδη ρόλο στην αξιολόγηση του παράνομου αποδεικτικού μέσου, το οποίο εντέλει οδήγησε σε καταδίκη του προσφεύγοντα, τότε καταλήγει σε εύρημα παραβίασης της ευθυδικίας¹⁰².

Απόφαση σταθμός υπήρξε η υπόθεση *Schenk v. Switzerland*¹⁰³ στην οποία το ΕΔΑΔ είχε την ευκαιρία να ενδιατρίψει στο ζήτημα των παράνομων αποδεικτικών απαγορεύσεων. Η προσφυγή είχε ως αφετηρία την ισχυριζόμενη παραβίαση του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντα εφόσον η καταδίκη του στηρίχθηκε στην υποκλαπέισα τηλεφωνική συνομιλία, χωρίς προηγούμενη άδεια ή εντολή της αρμόδιας δικαστικής αρχής. Εκλαμβάνοντας ως δεδομένο το παράνομο χαρακτήρα της συλλογής του αποδεικτικού μέσου, το ΕΔΑΔ σχολίασε ότι οι κανόνες παραδοχής των αποδεικτικών μέσων είναι ζήτημα των εθνικών νομοθεσιών και δεν κατάληξε σε εύρημα παραβίασης, εφόσον ο προσφεύγοντας είχε την δυνατότητα να αμφισβητήσει την αυθεντικότητα της παράνομης μαρτυρίας και να αντιταχθεί στην χρήση της ενώ πρόκυπτε ότι υπήρχαν και άλλα σοβαρά στοιχεία εναντίον του¹⁰⁴.

⁹⁸ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Weh v. Austria* (App.no 38544/97), 08/04/2004, πρφ.56

⁹⁹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR (GC), *Jalloh v. Germany* (App. no. 54810/00), 11/06/2006, πρφ.117 και ECtHR, (GC), *O'Halloran v. United Kingdom* (App.nos 15809/02 & 25624/02), 29/06/2007, πρφ.53, 55

¹⁰⁰ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC), *Pélissier And Sassi v. France*, (App.no. 25444/94), 25/03/1999, πρφ.45

¹⁰¹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Schenk v. Switzerland*, (App.no. 10862/84), 12/07/1988, πρφ.47, ECtHR, *Heglas v. The Czech Republic*, (App.no. 5935/2002), 01/03/2007, πρφ.89 και ECtHR, *Erkapić v. Croatia*, (App.no. 51198/08), 25/04/2013, πρφ.78

¹⁰² Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC), *Gäfgen v. Germany* (App. no. 22978/05), 01/06/2010, πρφ.164 και ECtHR, *Khan v. United Kingdom* (App.no.35394/97), 12/05/2000, πρφ.35 και 37

¹⁰³ ECtHR, *Schenk v. Switzerland*, (App.no. 10862/84), 12/07/1988

¹⁰⁴ Η μειοψηφούσα γνώμη τεσσάρων δικαστών της σύνθεσης που εκδίκασε την εν λόγω απόφαση σχολίασε τα εξής σημαντικά: «Η συμμόρφωση με τον νόμο κατά την συλλογή των αποδείξεων δεν είναι μια αφηρημένη ή φορμαλιστική απαίτηση. Αντιθέτως, θεωρούμε ότι είναι πρωταρχικής σημασίας για τον δίκαιο χαρακτήρα μιας ποινικής δίκες. Κανένα δικαστήριο δεν μπορεί, χωρίς βλάβη της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, να βασισθεί σε αποδείξεις που αποκτήθηκαν όχι μόνο με άδικο μέσο, αλλά, πάνω απ' όλα, παράνομα. Αν έτσι πράξει, η δίκη δεν μπορεί να είναι σύμφωνα με το νόημα της Σύμβασης». Βλ. σχ. ανφ. Βλ. σχ. Ι. Ανδρουλάκης, Άρθρο 6 παρ.1, Οι εκφάνσεις του δικαιώματος σε μια δίκαιη δίκη που συνάγονται από την γενική ρήτρα του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, στο σχρμ. Λεωνίδας Γ. Κοτσάλης, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ*, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014, σελ.406-407

Συνακόλουθα, μέσω της απόφασης αυτής επιβεβαιώθηκε ότι το άρθρο 6 (1) της ΕΣΔΑ δεν διαμορφώνει ούτε επιβάλλει αυτόματους κανόνες αποκλεισμού της παρανόμως ληφθείσας μαρτυρίας αλλά αξιολογεί στο σύνολο της την διαδικασία έτσι ώστε να διαπιστώσει κατά πόσο υπάρχει έρευνα παραβίασης της ευθυδικίας¹⁰⁵.

Στην μετέπειτα νομολογία του ΕΔΑΔ και παρά την ύπαρξη διαφωνιών, συνεχίζεται να διαπιστώνεται η επιφυλακτική του στάση σε σχέση με το ζήτημα των αποδεικτικών απαγορεύσεων, υποστηρίζοντας ότι κατά κύριο λόγο η επάρκεια ελέγχου των παρατυπιών παρέχεται στα εθνικά δικαστήρια αλλά και στο κατά πόσο τα παράνομα αποδεικτικά μέσα αποτέλεσαν ή όχι την μοναδική βάση της καταδίκης των προσφευγόντων¹⁰⁶.

Την ίδια επιφυλακτική στάση τήρησε και στην υπόθεση *Khan v. United Kingdom*¹⁰⁷ η οποία αφορούσε «αντικανονική» υποκλοπή συνομιλίας, στην οποία ο προσφεύγοντας ομολογούσε την συμμετοχή του στην διάπραξη ποινικού αδικήματος, χωρίς όμως και πάλι να διαπιστωθεί παραβίαση από την αξιοποίηση της στην εγχώρια ποινική διαδικασία και παρά την έλλειψη σχετικής νομοθετικής πρόνοιας. Το ΕΔΑΔ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε κάποιας μορφής παγίδευση ή εξαναγκασμός για σκοπούς απόσπασης της ομολογίας και ότι δεν ήταν εντέλει ο καθοριστικός παράγοντας για υποστήριξη της καταδίκης καθώς και ότι ο προσφεύγοντας είχε την ευκαιρία επανειλημμένως να αμφισβητήσει την νομιμότητα της χρήσης της μαγνητοταινίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Ως συνοψίσθηκε η νομολογία του ΕΔΑΔ, κρίνεται ότι δεν παραβιάζει τους σκοπούς του άρθρου 6 (1) της ΕΣΔΑ, η χρήση αποδεικτικού υλικού που συνελέγη αντικανονικά ή παράνομα εάν παρέχονται ασφαλιστικές δικλίδες ελέγχου της διαδικασίας εφόσον η φύση και η πηγή του υλικού δεν μολύνθηκαν από πράξεις καταπίεσης, εξαναγκασμού ή παγίδευσης εκ μέρους των ανακριτικών αρχών¹⁰⁸.

5.2. Η απόσπαση στοιχείων του ανθρώπινου οργανισμού, όψεις και όρια του επιτρεπόμενου δικονομικού καταναγκασμού

Το ΕΔΑΔ, πρόβηκε σε δημιουργία απόλυτης αποδεικτικής απαγόρευσης χρησιμοποίησης αποδεικτικών στοιχείων, ομολογίας ή άλλης μαρτυρίας, που λαμβάνεται κατά παράβαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, ανεξάρτητα από την σπουδαιότητα ή την βαρύτητα τους ή τον ρόλο που διαδραμάτισαν εντέλει τέτοια μαρτυρία στην στοιχειοθέτηση του ποινικού αδικήματος.

Τονίσθηκε ότι δεν δύναται να καταστεί επιτρεπτή οποιαδήποτε μορφή ενάσκησης βίας, βασανιστηρίων, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, η οποία αναντίλεκτα πλήττει συθέμελα την ευθυδικία¹⁰⁹ και συνακόλουθα, ο αποκλεισμός τέτοιας μορφής μαρτυρίας είναι απόλυτος και

¹⁰⁵ Βλ. σχ. Ι. Ανδρουλάκης, Άρθρο 6 παρ.1, Οι εκφάνσεις του δικαιώματος σε μια δίκαιη δίκη που συνάγονται από την γενική ρήτρα του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, στο συγμ. Λεωνίδας Γ. Κοτσάλης, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ*, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014, σελ.406-415

¹⁰⁶ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Bykov v. Russia*, (App.no.4378/02), 10/03/2009, πρφ.94 και ECtHR, (GC), *Pélissier And Sassi v. France*, (App.no. 25444/94), 25/03/1999, πρφ.47

¹⁰⁷ ECtHR, *Khan v. United Kingdom* (App.no.35394/97), 12/05/2000, πρφ.34

¹⁰⁸ Βλ. σχ. Ι. Ανδρουλάκης, Άρθρο 6 παρ.1, Οι εκφάνσεις του δικαιώματος σε μια δίκαιη δίκη που συνάγονται από την γενική ρήτρα του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, στο συγμ. Λεωνίδας Γ. Κοτσάλης, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ*, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014., σελ.408

¹⁰⁹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC), *Jalloh v. Germany*, (App.no. 54810/00), 11/07/2006, πρφ.99 και 104, ECtHR, *Harutyunyan v. Armenia*, (App.no. 34334/04), 28/06/2007, πρφ.63

αμετάκλητος χωρίς να επιδέχεται οποιαδήποτε παρέκκλιση και ανεξάρτητα από το δημόσιο συμφέρον ως προς την δίωξη του υπό διερεύνηση ποινικού αδικήματος.

Ιδιαίτερη μνεία γίνεται και σε σχέση με τις ομολογίες που εξασφαλίζονται κατόπιν βασανιστηρίων ή με άλλης μορφής κακομεταχείρισης ή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης του ατόμου, οι οποίες ανεξάρτητα από την αποδεικτική τους αξία και βαρύτητα που θα καταλογισθεί από το εκδικάζον Δικαστήριο, δεν δύναται να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς στοιχειοθέτησης της καταδίκης, εφόσον η χρήση τους και μόνο πλήττει την ουσία του δικαιώματος σε ευθυδικία και καθιστά στο σύνολο της την διαδικασία άκυρη¹¹⁰.

Το ΕΔΑΔ, πέραν από την ομολογία του υπόπτου/κατηγορούμενου, η οποία αποσπάται και εξασφαλίζεται ως αποτέλεσμα βίας ή κακομεταχειρίσεως απασχολήθηκε και με το ειδικότερο ζήτημα της χρήσης αποδεικτικής πραγματικής μαρτυρίας. Επισήμανε ότι εφόσον η απόκτηση τέτοιας μαρτυρίας προκύπτει ως αποτέλεσμα βασανιστηρίων, δημιουργεί απόλυτη ακυρότητα και δεν δύναται να χρησιμοποιηθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο στην ακροαματική διαδικασία προς απόδειξη της ενοχής του κατηγορούμενου ασχέτως της αποδεικτικής της σπουδαιότητας και αξίας, εφόσον οποιαδήποτε ανοχή τέτοιων μεθόδων θα απόληγε σε έμμεση νομιμοποίηση της ηθικά απαράδεκτης και επιλήψιμης συμπεριφοράς που επιδιώκει να αποτρέψει και να διασφαλίζει ότι προστατεύει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ¹¹¹.

Στην *Kaçiu v. Albania*¹¹² το ΕΔΑΔ τόνισε ότι δεν δύναται να γίνει αποδεκτή μαρτυρία που λήφθηκε ως αποτέλεσμα βασανισμού ή άλλης μορφής απάνθρωπης μεταχείρισης κατά παράβαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, εφόσον η αποδοχή της καθιστά την διαδικασία εξ' ολοκλήρου άκυρη, ανεξάρτητα από την βαρύτητα της και από το κατά πόσο διαδραμάτισε την κύρια ή αποφασιστική μαρτυρία για σκοπούς καταδίκης του προσώπου.

Περαιτέρω το ΕΔΑΔ επισήμανε ότι και στις περιπτώσεις ύπαρξης πραγματικής μαρτυρίας, η οποία όμως εξασφαλίζεται κατόπιν βασανισμού ή δυσανάλογου καταναγκασμού του υπόπτου, που ισοδυναμεί με απάνθρωπη, εξευτελιστική και ταπεινωτική μεταχείριση, τέτοια μαρτυρία θα πρέπει πάντα να αποκλείεται, εφαρμόζοντας το «*δόγμα των καρπών του δηλητηριασμένου δέντρου*»¹¹³.

Απόφαση σταθμός ως προς την διαπίστωση παραβίαση της αρχής της ευθυδικίας, υπήρξε η υπόθεση *Jalloh v. Germany*¹¹⁴, τα περιστατικά της οποίας έχουν ήδη προαναφερθεί. Το ΕΔΑΔ διευκρίνισε ότι ειδικά η χρήση ενοχοποιητικών στοιχείων, είτε αυτά σχετίζονται με χειροπιαστό αποδεικτικό υλικό είτε σε ομολογίες, που αποσπώνται από τις ανακριτικές αρχές με χρήση πράξεων βίας, κτηνωδίας ή άλλων μορφών μεταχείρισης που δύναται να ενταχθούν στην κατηγορία των βασανιστηρίων, δημιουργούν απόλυτη απαγόρευση αξιοποίησης τους ανεξάρτητα από την πραγματική τους αποδεικτική αξία.

¹¹⁰ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Söylemez v. Turkey*, (App.no. 4661/99), 21/09/2006, πρφ.107, ECtHR, *Göçmen v. Turkey*, (App.no. 72000/01), 17/10/2006, πρφ.73-74, ECtHR, *El-Haski v. Belgium*, (App.no. 649/05), 25/09/2009, πρφ.85 και ECtHR, *Turbylev v. Russia*, (App.no. 4722/09), 06/10/2015, πρφ.90

¹¹¹ Λίνος-Αλέξανδρος Σισλιανός, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα – Παραδεκτό – Δίκαιη ικανοποίηση – Εκτέλεση*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2017, σελ. 281, στην οποία αναφέρει ότι «Πέραν από την ομολογία κατά την παραβίαση του δικαιώματος σιωπής, το Δικαστήριο έχει εγκύψει στο ειδικότερο ζήτημα της χρήσης αποδεικτικού υλικού (*real evidence – preuves matérielles*) που αποκτήθηκε ως αποτέλεσμα κακομεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο 3. Εφόσον η απόκτηση του εν λόγω αποδεικτικού υλικού αποτελεί προϊόν βασανιστηρίων, η θέση του Δικαστηρίου είναι σαφής: το εν λόγω υλικό δεν μπορεί ποτέ να χρησιμοποιηθεί ως απόδειξη της ενοχής του κατηγορούμενου, ανεξάρτητα από την αποδεικτική του αξία».

¹¹² ECtHR, *Kaçiu v. Albania* (App. nos 33192/07 & 33194/07), 25/06/2013, πρφ.87–100, 118, 126–130.

¹¹³ Μτφ. του αγγλικού όρου «*the doctrine of the fruit of the poisonous tree*»

¹¹⁴ ECtHR, *Jalloh v. Germany* (App. No.54810/00), 11/07/2006, πρφ.102,113-155, 122

Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει ο Ιωάννης Ανδρουλάκης «οποιοδήποτε άλλο συμπέρασμα θα ισοδυναμούσε με έμμεση νομιμοποίηση του πυρήνα της ηθικά επίμεμπτης συμπεριφοράς που επιδιώκει να αποκλείσει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ – ότι θα παραχωρούσε, με άλλα λόγια, στην βαναυσότητα τον μανδύα της νομιμότητας («*afford brutality the cloak of law*»)¹¹⁵.

Το προαναφερόμενο σκεπτικό ακολουθήθηκε και στην μεταγενέστερη *Harutyunyan v. Armenia*¹¹⁶, όπου οι προσφεύγοντες είχαν προβεί σε ομολογίες, έπειτα από βασανισμό από άλλους ανακριτικούς υπαλλήλους από αυτόν που δόθηκαν οι επίμαχες ομολογίες, ενώ κρίθηκε ότι αυτές συνιστούσαν και πάλι προϊόν της κακομεταχείρισης ανεξάρτητα από το πραγματικό τους αντίκτυπο στο αποτέλεσμα της διαδικασίας και συνακόλουθα απαγορευόταν η χρησιμοποίησή τους, εφόσον έπλητταν το δίκαιο χαρακτήρα της δίκης.

Στην *Gäfgen v. Germany*¹¹⁷ το ΕΔΑΔ προέβηκε σε απόκλιση από της προαναφερόμενες υποθέσεις εφαρμόζοντας το κριτήριο του «*παράγωγο τεκμηρίου*»¹¹⁸. Συγκεκριμένα, προέβηκε σε εξέταση του κατά πόσο η αρχική κατάθεση του προσφεύγοντα ήταν αποτέλεσμα βασανισμού ή λιγότερο σοβαρής μορφής κακομεταχείρισης. Τα περιστατικά της υπόθεσης αφορούσαν την απαγωγή και την δολοφονία ενός 11 χρόνου αγοριού και ο προσφεύγοντας ομολόγησε ότι είχε κρύψει το πτώμα σε συγκεκριμένη τοποθεσία, μετά τις απειλές και εκφοβισμούς που δέχθηκε από τις ανακριτικές αρχές για πρόκληση σωματικού πόνου. Το πτώμα εντοπίστηκε με βάση την ομολογία του προσφεύγοντα. Το ΕΔΑΔ με απόφαση της πλειοψηφίας κατέληξε ότι πάρα το γεγονός ότι η ομολογία του προσφεύγοντα, παραβίαζε το προνόμιο του στην μη-αυτοενοχοποίηση, εντούτοις η ανεύρεση του πτώματος συνιστούσε πραγματική μαρτυρία. Αναγνώρισε ότι η πραγματική μαρτυρία, ήτοι η ύπαρξη του πτώματος, εξασφαλίστηκε κατόπιν της ομολογίας του προσφεύγοντα, αναφέροντας όμως ότι οι συνθήκες της υπό εξέταση περίπτωσης, ήταν τέτοιες που την ενέτασσαν την απόσπαση της ομολογίας από τις ανακριτικές αρχές σε «*λιγότερο σοβαρή μορφή κακομεταχείρισης*» εφόσον δεν υπήρξε βασανισμός του προσφεύγοντα από τις ανακριτικές αρχές παρά μόνο απειλές και κατ' επέκταση έκρινε ότι μπορούσε να ληφθεί υπόψη. Στην προσπάθεια του να αιτιολογήσει την κατάληξη αυτή, αναφέρθηκε σε δεύτερη θεληματική κατάθεση του προσφεύγοντα, που δόθηκε μετά την ανεύρεση του πτώματος, η οποία και χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς καταδίκης. Η διάκριση του βασανισμού από την κακομεταχείριση, στην οποία προέβηκε το ΕΔΑΔ μέσω της απόφασης της πλειοψηφίας, αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο οξείας κριτικής και αποδοκιμασίας¹¹⁹.

Συνακόλουθα, αυτό που διαπιστώνεται μέσω της νομολογίας του ΕΔΑΔ, είναι ότι προτιμά αντί να καθορίσει αποδεικτικές απαγορεύσεις που θα καθιστούν αυτόματα μια ποινική διαδικασία άδικη, να εξετάζει τα επιμέρους περιστατικά της κάθε υπόθεσης σε συνάρτηση με τη σοβαρότητα της κατηγορίας, το βάρος που αποδίδεται από τα εθνικά δικαστήρια στις επίμαχες αποδείξεις καθώς και εάν ο προσφεύγοντας είχε την δικονομική δυνατότητα και ευχέρεια να αμφισβητήσει επαρκώς την

¹¹⁵ Βλ. Ι. Ανδρουλάκης, Άρθρο 6 παρ.1, Οι εκφάνσεις του δικαιώματος σε μια δίκαιη δίκη που συνάγονται από την γενική ρήτρα του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, στο σχρμ. Λεωνίδας Γ. Κοτσάλης, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ*, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014, σελ.409

¹¹⁶ ECtHR, *Harutyunyan v. Armenia*, (App.no. 34334/04), 28/06/2007

¹¹⁷ ECtHR (GC), *Gäfgen v. Germany* (App. no. 22978/05), 01/06/2010, §178

¹¹⁸ Μτφ. του αγγλικού όρου «*derivative evidence*»

¹¹⁹ ECtHR (GC), *Gäfgen v. Germany* (App. no. 22978/05), 01/06/2010, απόφαση της μειοψηφίας των δικαστών *Rozakis, Tulkens, Jebens, Ziemele, Bianku και Power* στις παραγράφους 3, 5, 6 και 9, σε ελεύθερη μετάφραση αναφέρουν ότι: «ο χαρακτηρίζοντας την ποινική διαδικασία ως ένα οργανισμό που αλληλοσυνδέεται στο σύνολο του, από την στιγμή της σύλληψης μέχρι και την επιβολή της ποινής, οι μειοψηφούντες δικαστές απέρριψαν την αιτιολόγηση ότι η δεύτερη ομολογία του κατηγορούμενου έσπασε την αλυσίδα των γεγονότων και δεν συμφώνησαν ότι εφικτό να αρθεί ο αποκλεισμός της μαρτυρίας που λήφθηκε κατά παράβαση του άρθρου 3. Οι μειοψηφούντες δικαστές επέκριναν και την εισαγωγή που πραγματοποιήθηκε με την απόφαση ως προς τον διαχωρισμό του βασανισμού από την κακομεταχείριση για σκοπούς αποδοχής ή απόρριψης μαρτυρίας η οποία λήφθηκε με καταναγκασμό».

αποδοχή και την χρήση τέτοιας μαρτυρίας καθώς και τα μέτρα που λαμβάνουν τα εθνικά δικαστήρια για την αντιμετώπιση της σχετικής καταγγελίας ως προς την εξάλειψη των αμφιβολιών για τον δίκαιο χαρακτήρα της, για να διαπιστώσει εντέλει κατά πόσο υπάρχει ή όχι παραβίαση της ευθυδικίας.

Απόλυτη αποδεικτική απαγόρευση τίθεται και αναγνωρίζεται μόνο, εάν το βασικό αποδεικτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς στοιχειοθέτησης της καταδίκης είναι προϊόν βασανισμού ή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, που παραβιάζει ευθέως το άρθρο 3 και τα βασικά δικαιώματα που εγγυάται η ίδια Σύμβαση.

5.3. Αποδεικτικά μέσα αποκτηθέντα με τεχνικές εξαπάτησης και αθέμιτης παγίδευσης του υπόπτου/κατηγορούμενου

Το ΕΔΑΔ έχει αναγνωρίσει ακόμη μια «διακεκριμένη» περίπτωση αποδεικτικής απαγόρευσης, μέσω της νομολογίας του, η οποία σχετίζεται με τεχνικές εξαπάτησης και αθέμιτης παγίδευσης του υπόπτου/κατηγορούμενου από τις ανακριτικές αρχές. Ο απώτερος στόχος των ανακριτικών αρχών που προβαίνουν σε τέτοιου είδους ενέργειες, είναι να παρακάμψουν την θέληση του υπόπτου και να εξασφαλίσουν ομολογία ενοχής ή την μαρτυρία που αναζητούν για σκοπούς στοιχειοθέτησης της ενοχής του υπόπτου, στην μεταγενέστερη ποινική διαδικασία εναντίον του.

Το ΕΔΑΔ, ανέφερε ότι για σκοπούς διαπίστωσης του κατά πόσο τέτοιου είδους τεχνικές παραβιάζουν το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ακόλουθοι παράγοντες: (α) η φύση και το μέγεθος του εξαναγκασμού, (β) το κατά πόσο ο ύποπτος/κατηγορούμενος είχε την ευχέρεια και την ελευθερία επιλογής εάν θα προβεί σε θεληματική και αυθόρμητη δήλωση, (γ) κατά πόσο τηρήθηκαν οι απαραίτητες δικονομικές διασφαλίσεις στις εγχώριες διαδικασίες¹²⁰, (δ) την χρήση του μαρτυρικού υλικού που εξασφαλίστηκε στην μεταγενέστερη ποινική διαδικασία¹²¹, (ε) το βάρος της χρησιμότητας του μαρτυρικού υλικού για σκοπούς δημοσίου συμφέροντος¹²².

Κρίσιμα ερώτημα που προκύπτουν και πρέπει να αποσαφηνίζονται από το δικαστήριο είναι επίσης: (α) κατά πόσο ο ύποπτος/κατηγορούμενος είχε τελικά την επιλογή να προβεί σε θεληματική ομολογία ενοχής ή δήλωσης και αυτό συναρτάται με το κατά πόσο το πρόσωπο είχε ήδη εκφράσει ρητώς και σαφώς στις ανακριτικές αρχές την επιθυμία του να παραμείνει σιωπηλός¹²³, (β) κατά πόσο το πρόσωπο τελούσε υπό κράτηση¹²⁴ (γ) κατά πόσο υπήρχε άμεσος εξαναγκασμός και πίεση από τις αστυνομικές αρχές κατά την ανάκριση¹²⁵.

Το ΕΔΑΔ, στις περιπτώσεις υπό κάλυψη απόσπασης ομολογίας ή ενοχοποιητικών δηλώσεων, εξετάζει το κατά πόσο ο πληροφοριοδότης των ανακριτικών αρχών προσέγγισε στοχευμένα και μεθοδευμένα τον ύποπτο έτσι ώστε είτε να του αποσπάσει την ομολογία ενοχής είτε να εξασφαλίσει ενοχοποιητική μαρτυρία για σκοπούς στοιχειοθέτησης του αδικήματος, το κατά πόσο αυτός

¹²⁰ ECtHR, *Khan v. United Kingdom* (App.no.35394/97), 12/05/2000, §§38-40

¹²¹ ECtHR, (GC), *Bykov v. Russia* (App.no.48539/99), 05/11/2002, §§92, 102-105 και ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no. 48539/99), 05/11/2002, §44

¹²² ECtHR, *Heglas v. Czech Republic* (App.no.5935/02), 10/03/2007, §§87,91

¹²³ ECtHR, (GC), *Bykov v. Russia* (App.no.48539/99), 05/11/2002, πρφ.101, ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no.48539/99), 05/11/2002, πρφ.50-52, ECtHR, *P.G. v. United Kingdom* (App.no. 44787/98), 25/09/2001, πρφ.80

¹²⁴ ECtHR, (GC), *Bykov v. Russia* (App.no.48539/99), 05/11/2002, πρφ.102 και ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no. 48539/99), 05/11/2002, πρφ.52

¹²⁵ ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no. 48539/99), 05/11/2002, πρφ.52

ενεργούσε και καθοδηγείτο από τις αστυνομικές αρχές¹²⁶ καθώς και κατά πόσο οι ερωτήσεις και η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς απόσπασης πληροφοριών ισοδυναμεί με ανάκριση εν αγνοία του υπόπτου¹²⁷.

Στην *Allan v. United Kingdom*¹²⁸, το ΕΔΑΔ εφαρμόζοντας τα προαναφερόμενα κριτήρια, προέβηκε σε εύρημα παραβίασης του δικαιώματος του κατηγορούμενου στη σιωπή. Ο προσφεύγοντας κρατείτο πριν την διεξαγωγή της ακροαματικής διαδικασίας ως ύποπτος για την διάπραξη φόνου και ενώ συνειδητά επέλεξε να ασκήσει το δικαίωμα του στη σιωπή κατά την λήψη της ανακριτικής του κατάθεσης, σε μεταγενέστερο χρόνο η αστυνομία τοποθέτησε στο κελί του ως συγκατηγορούμενο αστυνομικό πληροφοριοδότη με στόχο να του αποσπάσει ενοχοποιητικές δηλώσεις. Το ΕΔΑΔ διαπίστωσε ότι, οι παραδοχές του προσφεύγοντα στον πληροφοριοδότη, δεν ήταν αυθόρμητες εφόσον έλλειπε το στοιχείο της ελεύθερης βούλησης ενώ αποσπάστηκαν έπειτα από πειστικές ερωτήσεις, οι οποίες υπό τις περιστάσεις ισοδυναμούσαν με «κεκαλυμμένη ανάκριση», χωρίς την τήρηση των απαραίτητων ασφαλιστικών δικλείδων.

Στην *Khan v. United Kingdom*¹²⁹ οι αστυνομικές αρχές προέβηκαν στην κρυφή ηχογράφηση των συνομιλιών του προσφεύγοντα, ο οποίος όμως κατά τους ουσιώδεις χρόνους της ηχογράφησης δεν έφερε την ιδιότητα του υπόπτου, με φιλικό του πρόσωπο, το οποίο ήταν ύποπτο για εμπορία ναρκωτικών. Η ποινική δίωξη στηρίχθηκε αποκλειστικά και μόνο στην ηχογραφημένη συνομιλία. Το ΕΔΑΔ διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος σε ευθυδικία καθ' ότι οι παραδοχές που έγιναν κατά την διάρκεια της συνομιλίας ήταν αυθόρμητες και χωρίς οποιαδήποτε παρότρυνση καθώς και στο ότι ο προσφεύγοντας είχε την ευχέρεια να αμφισβητήσει την αυθεντικότητα και την χρήση της ηχογράφησης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Στην αμφιλεγόμενη υπόθεση *Bykov v. Russia*¹³⁰, το ΕΔΑΔ κατέληξε ότι δεν υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος του προσφεύγοντα από την ενέργεια της αστυνομίας να σκηνοθετήσει το θάνατο προσώπου, τον οποίο και ανακοίνωσε στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, έτσι ώστε ο αστυνομικός πληροφοριοδότης να μπορέσει να μιλήσει με τον προσφεύγοντα, ο οποίος δεν γνώριζε ότι ήταν ύποπτος για το αδίκημα της συνομοσίας διάπραξης φόνου. Σύμφωνα με την απόφαση της πλειοψηφίας, ο προσφεύγοντας δεν υπέστηκε οποιαδήποτε πίεση από τον πληροφοριοδότη, ο οποίος τον είχε επισκεφθεί στην κατοικία του για να του μιλήσει ούτε και προέβηκε σε οποιαδήποτε συγκεκριμένα σχόλια για να θίξει το ζήτημα ενώ δεν κατείχε οποιαδήποτε θέση ισχύος απέναντι του. Καθοριστικό ρόλο στην απόφαση διαδραμάτισε και το ότι το εγχώριο δικαστήριο δεν στηρίχθηκε άμεσα στην ηχογράφηση για σκοπούς καταδίκης του προσφεύγοντα. Εντούτοις, η προαναφερόμενη κατάληξη της πλειοψηφίας, αποτέλεσε αντικείμενο δριμύτατης κριτικής ενώ αρκετοί από τους μειοψηφούντες Δικαστές¹³¹ που έλαβαν μέρος στην υπόθεση θεώρησαν ότι ο τρόπος απόσπασης των πληροφοριών συνιστούσε παγίδευση και αντίβαινε στην θέληση του προσφεύγοντα, πλήττοντας έτσι δυσανάλογα και καθιστώντας άνευ ουσίας το δικαίωμα του στην σιωπή και το προνόμιο στην μη-αυτοενοχοποίηση.

¹²⁶ ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no. 48539/99), 05/11/2002, πρφ.51-52

¹²⁷ ECtHR, *Khan v. United Kingdom* (App.no.35394/97), 12/05/2000, πρφ.36-38

¹²⁸ ECtHR, *Allan v. United Kingdom* (App.no. 48539/99), 05/11/2002, πρφ.51-52

¹²⁹ ECtHR, *Khan v. United Kingdom* (App.no.35394/97), 12/05/2000, πρφ.36-38

¹³⁰ ECtHR, (GC), *Bykov v. Russia* (App.no.4378/02), 10/03/2009, πρφ.8-10,37,102-103

¹³¹ Οι διαφωνούντες δικαστές ήταν οι Spielmann, Rozakis, Tulkens, Casadevall και Mijović και παραπέμπω σχ. στην πρφ. 37 της απφ. ECtHR, (GC), *Bykov v. Russia* (App.no.4378/02), 10/03/2009 ενώ ο Δικαστής Costa, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «το δικαίωμα στη σιωπή θα ήταν στην πραγματικότητα θεωρητικό και απατηλό, εάν γίνει αποδεκτό ότι η αστυνομία έχει το δικαίωμα να κάνει τον ύποπτο να μιλήσει χρησιμοποιώντας κρυφά ηχογράφηση που λήφθηκε από πληροφοριοδότη, στο οποίο είχε ανατεθεί η παγίδευση του υπόπτου».

6. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην Κυπριακή έννομη τάξη και η δικαστική αξιολόγηση της υποχρέωσης παροχής εξηγήσεων

Στην Κυπριακή έννομη τάξη το δικαίωμα στη σιωπή περιλαμβάνεται στο άρθρο 3 Γ του Κεφ.155, ενώ η τροποποίηση και η προσθήκη του άρθρου πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια ενσωμάτωσης της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2016/343/ΕΕ. Συνταγματικά κατοχυρώνεται εμμέσως στο άρθρο 12 (4) το οποίο αφορά το τεκμήριο αθωότητας¹³², στο άρθρο 19 το οποίο σχετίζεται με την ελευθερία λόγου και έκφρασης καθώς και στο άρθρο 30 (2)¹³³ το οποίο σχετίζεται με την ευθυδικία και 30 (3) ως προς τα δικονομικά δικαιώματα του υπόπτου/κατηγορούμενου.

Η αναγνώριση στην Κυπριακή έννομη τάξη του δικαιώματος της σιωπής και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, παρέχουν την διασφάλιση ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν θα καταστεί «αντικείμενο και μέσο» παράνομου καταναγκασμού από τις αρχές καθώς και ότι θα τύχει ακριβοδίκαιας δίκης.

Το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση τυγχάνουν εφαρμογής από το σημείο όπου το άτομο φέρει την ιδιότητα του «υπόπτου» και καλείται για ανάκριση από τις αστυνομικές αρχές, ενώ δεν τίθεται οποιαδήποτε υποχρέωση για παροχή εξηγήσεων ή προβολή άλλοθι ή εναλλακτικής εκδοχής¹³⁴ και ενυπάρχει καθ' όλη την διάρκεια της ποινικής διαδικασίας.

Η άρνηση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παράσχει εξηγήσεις στα πλαίσια της ενάσκησης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται ως τεκμήριο ενοχής. Το Ανώτατο Δικαστήριο¹³⁵, τόνισε ότι κρίνεται ως ανεπίτρεπτη η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων στα πλαίσια της ενάσκησης του δικαιώματος του κατηγορούμενου στη σιωπή κατά την ακροαματική διαδικασία.

Εναπόκειται αποκλειστικά και μόνο στον κατηγορούμενο, να αποφασίσει τον τρόπο χειρισμού της υποθέσεως του κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία είτε ασκώντας το δικαίωμα του να καταθέσει ενόρκως, παραθέτοντας σχετικές εξηγήσεις και να αντεξεταστεί, είτε να προβεί σε χωρίς όρκο κατάθεση είτε να παραμείνει σιωπηλός¹³⁶.

Συνακόλουθα, η δικαστική αξιολόγηση της ενάσκησης του δικαιώματος στη σιωπή, απαγορεύεται εφόσον εάν ήταν επιτρεπτή θα εκθεμελιώνει την δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος και κατ' επέκταση να αξιολογείται ως «αποδεικτικό μέσο» ή ως μια «φυσική ή ψυχική αντίδραση» κατάδειξης ενοχής του κατηγορούμενου¹³⁷.

¹³² Βλ. σχ. σχρμ. Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.829-832

¹³³ Βλ. σχ. υπθ. *Δημοκρατία v. Μαρίνας Αβρααμίδου και άλλων*, (2004) 2 Α.Α.Δ. 51, Υπόμνημα αρ.352, 04/02/2004

¹³⁴ Βλ. σχ. υπθ. *Anastassi v. The Police* (1975) 2 CLR 143, *Χριστοφόρου v. Αστυνομίας* (1990) 2 ΑΑΔ 250

¹³⁵ *Aikaterini Onisiforou Charalampos, alias Keti and others v. The Republic* (1985) 2 C.L.R. 57

¹³⁶ Τα δικαιώματα αυτά διέπονται από το άρθρο 74(1) (γ) και (δ) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155

¹³⁷ Βλ. σχ. υπθ. *Anastassi v. The Police* (1975) 2 CLR 143, *Χριστοφόρου v. Αστυνομίας* (1990) 2 ΑΑΔ 250, *Themistocleous v. The Police* (1981) 2 CLR 200, όπου το Ανώτατο Δικαστήριο ακυρώνοντας τις πρωτόδικες καταδικές που στηρίχθηκαν σε εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων ως προς την ενάσκηση του δικαιώματος των κατηγορούμενων στη σιωπή. Στην Κύπρο επιτρέπεται η αξιολόγηση της σιωπής του κατηγορούμενου, εφόσον το δικαστήριο την προσεγγίζει και την αξιολογεί με ιδιαίτερη προσοχή ενώ ενδείκνυται να διατυπώνει αυτοπροειδοποίηση όταν επιλέγει να αξιολογήσει την ενάσκηση του δικαιώματος στη σιωπή, σχ. υπθ. *Mohammad κ.α. v. Αστυνομίας* (2009) 2 ΑΑΔ 590

Όπως επεξηγεί ο Κώστας Παρασκευάς: «*Το τεκμήριο αθωότητας δεν μπορεί να συνταχιστεί με οποιαδήποτε υποχρέωση του ατόμου να προβεί σε δήλωση για πράξη που του έχει αποδοθεί ή να λύσει την σιωπή του. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι το δικαίωμα του κατηγορούμενου να επιλέξει τη σιωπή αποτελεί αναπόσπαστο και αναφαίρετο μέρος του δικαιώματος του στο τεκμήριο αθωότητας*»¹³⁸.

Περαιτέρω, δεν είναι επιτρεπτός οποιοσδήποτε σχολιασμός από την κατηγορούσα αρχή σχετικά με την επιλογή ενάσκησης του αναγνωρισμένου δικαιώματος στη σιωπή του κατηγορούμενου κατά την λήψη της ανακριτικής κατάθεσης ενώ το Δικαστήριο κατά την αξιολόγηση της μαρτυρίας που προσάχθηκε κωλύεται επίσης να καταλογίσει εις βάρος του κατηγορούμενου, το ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος αρνήθηκε να παρέχει εξηγήσεις σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας¹³⁹.

Σε παραπομπή σχετικού ερωτήματος προς το Ανώτατο Δικαστήριο¹⁴⁰ αναφορικά με το κατά πόσο νομοθετική διάταξη, η οποία επέβαλλε υποχρέωση σε ιδιοκτήτες τουριστικών καταλυμάτων να υποβάλλουν δήλωση σχετικά με την ύπαρξη και την λειτουργία των υποστατικών τους, κρίθηκε ως αντισυνταγματική εφόσον δυνητικά ενδέχεται να οδηγήσει σε αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις.

Παρά το ότι η σιωπή του υπόπτου/κατηγορούμενου, δεν δύναται να αξιολογηθεί δυσμενώς από το Δικαστήριο, εφόσον διασφαλίζεται και εμμέσως μέσω των Συνταγματικών προνοιών και του άρθρου 19¹⁴¹, εντούτοις ο περιορισμός σχετίζεται μόνο με την προφορική μαρτυρία εφόσον δυσμενής εξαγωγή συμπερασμάτων δύναται να εξαχθεί σε σχέση με την πραγματική μαρτυρία¹⁴².

Το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση *Ανδρέας “Ψύλλας” ν. Δημοκρατίας*¹⁴³ διαπίστωσε ότι, η συλλογή υλικών στοιχείων που προέρχονταν από το σώμα του κατηγορούμενου, με πλάγια μέσα και τεχνάσματα των ανακριτικών αρχών, για σκοπούς παράκαμψης της θέλησης του υπόπτου, τα οποία επιδίωκαν να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς διερεύνησης και ταύτισης του γενετικού υλικού με το διαπραχθέν αδίκημα, παραβίαζε το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση.

Στην μεταγενέστερη υπόθεση *Δημοκρατία ν. Ι. Μαρίνα Αβρααμίδου και άλλοι*¹⁴⁴, το Ανώτατο Δικαστήριο προέβηκε σε διάκριση μεταξύ της «*προφορικής*» και της «*πραγματικής*» μαρτυρίας, υιοθετώντας τις αρχές της νομολογίας του ΕΔΑΔ και ενστερνίστηκε την άποψη ότι το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης περιορίζεται στην «*προφορική*» μαρτυρία, εφόσον η κατοχύρωση του προνομίου αποβλέπει στην προστασία του προσώπου από τυχόν εξαναγκασμό ή καταπίεση του εφόσον η «*πραγματική*» μαρτυρία υπάρχει ή δεν υπάρχει ανεξάρτητα της θελήσεως του ενώ αναφέρθηκε και στην υποχρέωση του Δικαστηρίου να μην αποδέχεται «*πραγματική*» μαρτυρία που εξασφαλίστηκε κατά παράβαση συνταγματικών δικαιωμάτων και στην αναγνώριση διακριτικής ευχέρειας σε σχέση με μαρτυρία που εξασφαλίστηκε παράνομα ή κατά τρόπο που κρίνεται ως αθέμιτος.

Στα πλαίσια δε, της εξατομίκευσης της ποινής οι Δικαστές δεν βασίζονται μόνο στην προβλεπόμενη από το νόμο ανώτατη ποινή αλλά λαμβάνουν υπόψη τους τις περιστάσεις διάπραξης των αδικημάτων,

¹³⁸ Βλ. σχ. αρθ. Κ. Παρασκευάς, *Η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας στην κυπριακή έννομη τάξη*, 2021, Ποινική Δικαιοσύνη, Τεύχος 10/2021, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ. 1311

¹³⁹ Βλ. σχ. υπθ. *Φώτης Ανδρέου ν. Δημοκρατίας*, Ποινική Έφεση 107/2016, 27/09/2016

¹⁴⁰ *Πρόεδρος Δημοκρατίας ν. Βουλής Αντιπροσώπων (Αρ.1)*, (1993) 3 Α.Α.Δ. 1

¹⁴¹ Βλ. σχ. υπθ. *Κρίκος ν. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου*, Προσφυγή 194/05, 20/09/2006

¹⁴² Βλ. σχ. υπθ. *Δημοκρατία ν. Μαρίνας Αβρααμίδου και άλλων*, (2004) 2 Α.Α.Δ. 51, Υπόμνημα αρ.352, 04/02/2004

¹⁴³ *Ανδρέα «Ψύλλας» ν. Δημοκρατίας*, (2003) 2 Α.Α.Δ.353, Ποινική Έφεση 7355, 18/07/2003

¹⁴⁴ Βλ. σχ. υπθ. *Δημοκρατία ν. Μαρίνας Αβρααμίδου και άλλων*, (2004) 2 Α.Α.Δ. 51, Υπόμνημα αρ.352, 04/02/2004

τις προσωπικές περιστάσεις και γενικότερα κάθε στοιχείο ελαφρυντικό ή επιβαρυντικό, για σκοπούς εξατομίκευσης της ποινής¹⁴⁵.

Νομολογιακά,¹⁴⁶ως μετριαστικοί παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη είναι μεταξύ άλλων η παραδοχή της ενοχής τόσο κατά το ανακριτικό στάδιο όσο και ενώπιον του Δικαστηρίου καθώς και η συνεργασία του υπόπτου με τις αστυνομικές αρχές για σκοπούς διερεύνησης του αδικήματος. Ως χαρακτηριστικά διατυπώθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο¹⁴⁷ «η έμπρακτη συνεργασία με την αστυνομία θεωρείται άλλωστε πάντοτε από την νομολογία ως μετριαστικός παράγων και αυτό πρέπει να είναι στη γνώση των κατηγορούμενων προσώπων».

Κατ' επέκταση τίθεται κατά την άποψη της γράφουσας μια έμμεση μορφή κατάλυσης του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της αυτοενοχοποίησης, εφόσον ο μετέπειτα κατηγορούμενος εάν παρέχει τις εξηγήσεις, συνεργαστεί με τις ανακριτικές αρχές και εντέλει ομολογήσει την διάπραξη του αδικήματος, θα κριθεί ευνοϊκότερα από το Δικαστήριο και αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στην ποινή που θα του επιβληθεί.

6.1. Η αξιολόγηση της πραγματικής μαρτυρίας

Η πραγματική μαρτυρία αναμφίβολα συνιστά μια από τα πιο αξιόπιστα είδη μαρτυρίας, εφόσον αποτελεί μια στέρεη βάση με την οποία το Δικαστήριο καθοδηγείται για να εξετάσει την αξιοπιστία των μαρτύρων και της προσφερθείσας μαρτυρίας¹⁴⁸ καθώς και για να διαφωτίσει τις συνθήκες που περιβάλλουν τα εκάστοτε επίδικα γεγονότα¹⁴⁹ ενώ είναι ικανή να θεμελιώσει γεγονός για το οποίο προβάλλεται προς απόδειξη, σε βαθμό που κυμαίνεται από την απλή πιθανολόγηση σε ουσιαστική βεβαιότητα¹⁵⁰.

Το Δικαστήριο επιφορτίζεται με το καθήκον αξιολόγησης και διαπίστωσης συμπερασμάτων ως προς την αξιοπιστία των μαρτύρων και των εκατέρωθεν προβαλλόμενων θέσεων και προβαίνει σε ευρήματα επί των γεγονότων και της πραγματικής μαρτυρίας που τέθηκε ενώπιον του έτσι ώστε να καταλήξει σε σχετική ετυμηγορία ενοχής ή αθώωσης του κατηγορούμενου.

Στην υπόθεση *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ ν. Σοφοκλή Μιχαήλ*¹⁵¹ λέχθηκαν τα ακόλουθα σε σχέση με την δικαστική αξιολόγηση της πραγματικής μαρτυρίας: «Πέραν από τις δικές του παρατηρήσεις όσον αφορά την αξιοπιστία των μαρτύρων, βασική βοήθεια για το Δικαστήριο είναι η πραγματική μαρτυρία, που αποτελεί μια στέρεη βάση και το γνώμονα με βάση τον οποίο δοκιμάζεται η αξιοπιστία της προφορικής μαρτυρίας».

¹⁴⁵ Βλ. σχ. υπθ. *Salaryand ν. Αστυνομίας* (2003) 2 Α.Α.Δ. 541

¹⁴⁶ Βλ. σχ. υπθ. *Στέλιος Ξενοφάντος Νεοφύτου ν. Δημοκρατίας* (1993) 2 Α.Α.Δ. 328, *Χαρτούπαλλος ν. Δημοκρατίας* (2002) 2 Α.Α.Δ. 28, *Δημήτρης Βασιλείου ν. Δημοκρατίας, Ποινική Έφεση 110/14, Η.Ε. ν. Δημοκρατίας, Ποινική Έφεση 137/2018*

¹⁴⁷ Βλ. σχ. υπθ. *Conard Mbakoub Mbakour ν. Δημοκρατίας, Ποινική Έφεση 86/14, 27/03/2015*

¹⁴⁸ Βλ. σχ. υπθ. *Συμβούλιο Εγγραφής Κτηματομεσιτών ν. Berriman Properties (Overseas) Ltd κ.α., Ποινική Έφεση 127/2014*

¹⁴⁹ Σχ. υπθ. στην *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ ν. Σοφοκλή Μιχαήλ*, (1997) 1 ΑΑΔ 1388 αναφέρθηκε ότι: «Πέρα από τις δικές του παρατηρήσεις όσον αφορά την αξιοπιστία των μαρτύρων, βασική βοήθεια για το Δικαστήριο είναι η πραγματική μαρτυρία, που αποτελεί μια στέρεη βάση και το γνώμονα με βάση τον οποίο δοκιμάζεται η αξιοπιστία της προφορικής μαρτυρίας» καθώς και συγγράμματα Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.54-61, 105-107

¹⁵⁰ Βλ. σχ. υποθέσεις *Αντώνης Αντωνίου ν. Δημοκρατίας* (2008) 2 Α.Α.Δ.746 και *Γρηγόρης Σίμου Γρηγορίου ν. Δημοκρατίας* (Αρ.2) (2001) 2 Α.Α.Δ.572

¹⁵¹ *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ ν. Σοφοκλή Μιχαήλ*, (1997) 1 Α.Α.Δ. 1388

Ως έχει ήδη προαναφερθεί, δεν είναι όλες οι μορφές της πραγματικής μαρτυρίας ικανές να οδηγήσουν άνευ άλλου στην καταδίκη του κατηγορούμενου ιδίως εάν εμπίπτει στην περιστατική μαρτυρία, η οποία απαιτεί ενισχυτική μαρτυρία προς υποστήριξη της¹⁵². Σχετική είναι η υπόθεση *Γιώργος Χαρίτου ν. Δημοκρατίας*¹⁵³ στην οποία λέχθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο ότι: «...Στην περίπτωση δακτυλικών αποτυπωμάτων η ύπαρξη τους δεν οδηγεί κατ' ανάγκη σε εύρημα ότι το άτομο που άφησε τα αποτυπώματά του στον τόπο του εγκλήματος είναι ο δράστης. Η άρνηση ενοχής συναρτάται και εκτιμάται σε σχέση με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η επαφή με το αντικείμενο του εγκλήματος. Ανάλογα δε με την εξήγηση που μπορεί να υπάρχει για την ύπαρξη τους, η παρουσία δακτυλικών αποτυπωμάτων είναι δυνατή και από μόνη της να στηρίζει καταδίκη. Κατ' αναλογία και η ύπαρξη γενετικού υλικού παρόλο που είναι αρκετή από μόνη της για να οδηγήσει σε καταδίκη, αυτό δεν είναι απαραίτητο διότι η ύπαρξη του μπορεί να έχει λογική εξήγηση. Τότε μόνο οδηγεί σε ενοχή, εφόσον η ύπαρξή του συνεκτιμούμενη με τα άλλα περιστατικά του εγκλήματος δεν αφήνει λογικά περιθώριο για άλλη ερμηνεία ή εξήγηση...».

Άλλωστε η ευκολία με την οποία ένας ύποπτος/κατηγορούμενος μπορεί αθώα να έχει έρθει σε επαφή με ένα αντικείμενο, στο οποίο εντοπίζεται είτε δακτυλικό αποτύπωμα είτε γενετικό υλικό, είναι τέτοια που ακόμα και στην απουσία οποιασδήποτε εξήγησης εκ μέρους του κατηγορούμενου, το Δικαστήριο δεν δύναται να εξάγει άνευ άλλου συμπέρασμα επαρκούς σύνδεσης του με το έγκλημα ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου, οι συνθήκες δημιουργούν τουλάχιστον μια «υποβόσκουσα αμφιβολία» ως προς το κατά πόσο το συμπέρασμα ενοχής του κατηγορούμενου, είναι το μόνο λογικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί¹⁵⁴.

Η πραγματική μαρτυρία που εκλαμβάνεται από το Δικαστήριο ως περιστατική μαρτυρία δύναται να οδηγήσει σε εύρημα ενοχής του κατηγορούμενου, όταν αυτή δεν συμβιβάζεται με οτιδήποτε άλλο παρά με το συμπέρασμα ενοχής¹⁵⁵ δηλαδή, στις περιπτώσεις όπου δεν επιδέχεται καμία άλλη λογική ερμηνεία ή εξήγηση, συμβατή με διαφορετική άποψη των πραγμάτων, έτσι ώστε η ενοχή του κατηγορούμενου να προκύπτει από την σύνθεση της περιστατικής μαρτυρίας και να καταλήγει σε απόδειξη «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας»¹⁵⁶.

Το Δικαστήριο έχει ακόμη την υποχρέωση να εξετάσει και να έχει σαφής εικόνα του τρόπου με τον οποίο, το αντικείμενο της πραγματικής μαρτυρίας διαφυλάχθηκε μέχρι την διεξαγωγή της επ' ακροατηρίω διαδικασίας, έτσι ώστε να αποκλείσει κάθε πιθανότητα αλλοίωσης ή επέμβασης της και να διασφαλιστεί την ευθυδικία της διαδικασίας¹⁵⁷.

6.2. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις

Σε σχέση με την αποδεικτική απαγόρευση της «*παρανόμως ληφθείσας μαρτυρίας*», η οποία συλλέχθηκε από τις ανακριτικές αρχές και σχετίζεται με ομολογίες ή αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις

¹⁵² Σχ. υπθ. *Adamos Charitonos and others v. Republic*, (1971) 2 C.L.R. 40, *Criminal Appeals 3220—3223*, *Anastassis P. Georghiou Mantis v. Police*, (1981) 2 C.L.R. 234, *Θεοδόσης Χατζηπέτρον ν. Δημοκρατίας*, (1995) 2 Α.Α.Δ. 174, *Χριστάκης Ιωάννου άλλως "Τίτος" και άλλος ν. Δημοκρατίας*, (2000) 2 Α.Α.Δ. 409, *Γεώργιος Ιωάννης Γιαννίδης ν. Δημοκρατίας*, (2002) 2 Α.Α.Δ. 143, *Χρυσάνθος Νίκου Ιωάννου άλλως Άθως και άλλοι ν. Δημοκρατίας*, (2003) 2 Α.Α.Δ. 171, *Χριστάκης Χαράλαμπος Πέτρον ν. Δημοκρατίας*, (2006) 2 Α.Α.Δ. 331

¹⁵³ Σχ. υπθ. *Γιώργος Χαρίτου ν. Δημοκρατίας*, (2008) 2 Α.Α.Δ. 225

¹⁵⁴ Βλ. σχ. υποθέσεις *Maguire v. H.M. Advocate* (2003) S.L.T. 1307, *Champell v. H.M. Advocate* (2008) 2 S.C.L. 1245, *Hussein Vedat v. Αστυνομίας* (2011) 2 Α.Α.Δ.1, *Μιχαήλ Βάσος ν. Δημοκρατίας* (2007) 2 Α.Α.Δ. 428

¹⁵⁵ Βλ. σχ. υπόθεση *Γενικός Εισαγγελέας ν. Χαράλαμπος Χάρπα*, Ποινική Έφεση 71/2012

¹⁵⁶ Βλ. σχ. υποθέσεις *Λουκάς Χρυσάνθων ν. Δημοκρατίας*, (2013) 2 Α.Α.Δ. 687, Ποινική Έφεση 51/2012 και *Φαοοq και άλλοι ν. Δημοκρατίας*, Ποινικές Εφέσεις 165/2018, 166/2018, 169/2018 και 170/2018

¹⁵⁷ Βλ. σχ. υπθ. *R. v. Stevenson*, (1971) 1 All ER 678 καθώς και το σχρμ. Γεώργιος Μ. Πικής, *Ποινική Δικονομία στην Κύπρο, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση του Criminal Procedure in Cyprus (1975) στα Ελληνικά*, Γ. Μ. Πικής, 2013, σελ.281-282

ή άλλη μαρτυρία που εξασφαλίζεται κατόπιν απειλών ή εκφοβισμών ή παγίδευσης, αυτή εξετάζεται σε συνάρτηση με το κατά πόσο παραβιάστηκαν συνταγματικές ή νομοθετικές πρόνοιες ή κατά παράβαση κανόνων ή άλλων δεσμευτικών μέτρων νομοθετικού χαρακτήρα που απολήγουν στην διάβρωση του πυρήνα του δικαιώματος του υπόπτου/κατηγορούμενου σε ευθυδικία¹⁵⁸.

Οι ομολογίες των κατηγορούμενων, οι οποίες εξασφαλίζονται ως προϊόν απειλών¹⁵⁹ ή κακομεταχείρισης¹⁶⁰ από τις ανακριτικές αρχές ή λόγω παράλειψης πληροφόρησης¹⁶¹ ότι αυτός θεωρείται ύποπτος σε υπό διερεύνηση αδίκημα ή κατόπιν υπόσχεσης οφέλους¹⁶² ή κατά παράβαση των κανόνων¹⁶³, δεν γίνονται αποδεκτές από το Δικαστήριο εφόσον δεν κρίνονται ως θεληματικές.

Το βάρος απόδειξης εμπίπτει στους ώμους της κατηγορούσας αρχής να αποδείξει «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας», ότι ήταν προϊόν ελεύθερης βούλησης απαλλαγμένες από οποιοδήποτε εξαναγκασμό ή απειλή ή παραπλάνηση ή υπόσχεση εκ μέρους των ανακριτικών αρχών.

Απόλυτη απαγόρευση δημιουργείται και στις περιπτώσεις όπου το αποδεικτικό μέσο, αποσπάστηκε χωρίς την συναίνεση του υπόπτου, με αθέμιτη επέμβαση στο σώμα του που συνιστά βασανισμό όπως π.χ. με «ανιχνευτή αλήθειας» ή «ναρκοανάλυση», με χορήγηση εμετικών φαρμάκων κ.ο.κ., ουσίες και μέτρα που αναμφίβολα κάμπτουν και διαβρώνουν την θέληση του υπόπτου ενώ θίγουν την αυτοδιάθεση και την αξιοπρέπεια του υπόπτου/κατηγορούμενου.

Στις περιπτώσεις όπου επιχειρείται από την κατηγορούσα αρχή η προσαγωγή μαρτυρίας, η οποία λήφθηκε «παράνομα» θα πρέπει να εξετασθεί το ζήτημα από το Δικαστήριο έτσι ώστε να αποφασίσει κατά πόσο θα επιτρέψει ή όχι την κατάθεση της¹⁶⁴.

Τονίζεται ότι, εάν διαπιστωθεί συνταγματική παραβίαση¹⁶⁵ τότε άνευ άλλου το Δικαστήριο δεν δύναται να επιτρέψει την προσαγωγή της σε αντίθεση με τις περιπτώσεις, οι οποίες αφορούν παραβιάσεις νόμου ή κανονισμών και το ζήτημα επαφίεται πλέον στην διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου¹⁶⁶.

Παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη από το Δικαστήριο στην ενάσκηση της διακριτικής του ευχέρειας για την αξιοποίηση «παράνομως ληφθείσας μαρτυρίας» είναι και η στάθμιση μεταξύ του προσβληθέντος και του σωζόμενου αγαθού, έτσι κατά κανόνα όταν οι απόδειξη σχετίζεται με έγκλημα μεγάλης βαρύτητας ή σοβαρότητας, η στάθμιση απολήγει υπέρ της αξιοποίησης της «παράνομως ληφθείσας μαρτυρίας»¹⁶⁷.

Μια άλλη περίπτωση που ενδέχεται να οδηγήσει στον αποκλεισμό μαρτυρίας είναι και αυτή της διαπίστωσης παγίδευσης του κατηγορούμενου, ο οποίος διέπραξε το αδίκημα υποκινούμενος από τις αστυνομικές αρχές. Το ζήτημα αυτό θα πρέπει να τεθεί από τον κατηγορούμενο κατά την επ’

¹⁵⁸ Βλ. σχ. αρθρ. Χ. Παπαχαλαράμπους, *Χρήση παρανόμως αποκτηθείσας απόδειξης στην κυπριακή ποινική δικονομική τάξη*, 2014, Ποινική Δικαιοσύνη, Τεύχος 5/2014, Ενότητα: Γ’ ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ.423 και από το σχρμ. Χάρης Παπαχαλαράμπους, *Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, Συγκριτική προσέγγιση των παραδόσεων του κοινοδικαίου & του ηπειρωτικού δικαίου με αφορμή την κυπριακή & ελληνική έννομη τάξη*, Σάκκουλα, 2015, σελ.17-30, 79-109

¹⁵⁹ Βλ. σχ. υπθ. *Eftapsoumis v. Police* (1975) 2 C.L.R. 149

¹⁶⁰ Βλ. σχ. υπθ. *Kokkinos v. Police* (1967) 2 C.L.R. 271

¹⁶¹ Βλ. σχ. υπθ. *Petri v. Police* (1968) 2 C.L.R. 40

¹⁶² Βλ. σχ. υπθ. *Ioannides v. Republic* (1968) 2 C.L.R. 169

¹⁶³ Βλ. σχ. υπθ. *Azinas v. Police* (1981) 2 C.L.R. 169 και *Σάκκος v. Δημοκρατίας* (2000) 2 Α.Α.Δ. 510

¹⁶⁴ Τέτοια εξουσία παρέχεται στο άρθρο 29 (1) (γ) του Περί Δικαστηρίων Νόμου 14/1960

¹⁶⁵ Βλ. σχ. υπθ. *Police v. Georgiades* (1983) 2 C.L.R. 33, *Δημοκρατία v. Κυπριανίδη* (1994) 2 Α.Α.Δ.37, *Αστυνομία v. Χριστόδουλου Γιάλλουρου* (1992) 2 Α.Α.Δ. 147, *Parris v. Δημοκρατίας* (1999) 2 Α.Α.Δ. 186, Ποινική Έφεση 6314, *Saleh Ali Al-Hamad v. Δημοκρατίας* (1989) 2 Α.Α.Δ. 118

¹⁶⁶ Βλ. σχ. *Χατζησάββα v. Δημοκρατίας* (1988) 2 C.L.R. 37

¹⁶⁷ Βλ. σχ. αρθρ. Χ. Παπαχαλαράμπους, *Χρήση παρανόμως αποκτηθείσας απόδειξης στην κυπριακή ποινική δικονομική τάξη*, 2014, Ποινική Δικαιοσύνη, Τεύχος 5/2014, Ενότητα: Γ’ ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ.423

ακροατηρίω διαδικασία, έτσι ώστε να έχει το Δικαστήριο την δυνατότητα να εξετάσει και να αξιολογήσει εις βάθος την βαρύτητα του ισχυρισμού περί εξώθησης στην διάπραξη του ποινικού αδικήματος, ενώ εάν διαπιστωθεί ότι υπήρξε υποκίνηση εκ μέρους των ανακριτικών αρχών, η μαρτυρία αποκλείεται, εφόσον τα Κυπριακά Δικαστήρια ενστερνίζονται και εφαρμόζουν την σχετική επί του θέματος νομολογία του ΕΔΑΔ.

6.3. Η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων κατά την δικαστική αξιολόγηση

Η εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων λόγω παράλειψης ενός υπόπτου/κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις τόσο κατά το προδικαστικό στάδιο στις ανακριτικές αρχές όσο και ακολούθως κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία, δεν είναι επιτρεπτή και συνακόλουθα το Δικαστήριο κωλύεται να προβεί σε δικαστική αξιολόγηση της. Εντούτοις όμως, διευκρινίζεται ότι δυσμενής συμπεράσματα από την μη παροχή εξηγήσεων δύναται να εξαχθούν σε σχέση με πραγματική μαρτυρία¹⁶⁸ που εντοπίζεται εφόσον η απαγόρευση υφίσταται μόνο σε σχέση με την προφορική μαρτυρία.

Το Δικαστήριο επιφορτίζεται άλλωστε με το καθήκον αξιολόγησης και διαπίστωσης συμπερασμάτων ως προς την αξιοπιστία των μαρτύρων και των εκατέρωθεν προβαλλόμενων θέσεων ενώ προβαίνει σε ευρήματα επί των γεγονότων και της πραγματικής μαρτυρίας που τέθηκε ενώπιον του έτσι ώστε να δύναται να καταλήξει σε σχετική ετυμηγορία ενοχής ή αθώωσης του κατηγορούμενου.

Στην υπόθεση *Anastassi v. The Police*¹⁶⁹ το Ανώτατο Δικαστήριο ακύρωσε την καταδίκη του κατηγορούμενου, η οποία στηρίχθηκε στην παράλειψη του να απαντήσει σε σχέση με την κατηγορία που αντιμετώπιζε και να προβάλλει την εκδοχή του περί άλλοθι, επισημαίνοντας ότι δεν τίθετο υποχρέωση στον κατηγορούμενο να το πράξει.

Το ίδιο σκεπτικό ακολουθήθηκε και στην μεταγενέστερη *Ντίνος Δημητρίου Χριστοφόρου v. Αστυνομίας*¹⁷⁰ στην οποία οι αστυνομικές αρχές είχαν επιστήσει την προσοχή του υπόπτου ως προς το δικαίωμα του στη σιωπή, το οποίο και ενάσκησε και το πρωτόδικο Δικαστήριο λανθασμένα αξιολόγησε εις βάρος του, ως προς την κατάληξη του ευρήματος ενοχής του.

Νομολογιακά έχει επίσης καθορισθεί ότι δεν επιτρέπεται να αξιολογηθεί δυσμενώς κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία, η επιλογή του κατηγορούμενου στην κατάθεση χωρίς όρκο, η οποία δεν υπόκειται σε αντεξέταση εφόσον κάτι τέτοιο θα παραβίαζε το δικαίωμα που του παρέχεται από τον ίδιο τον νόμο¹⁷¹. Έτσι, στην υπόθεση *Themistocleous v. The Police*¹⁷², στην οποία ο πρωτόδικος Δικαστής αναφέρθηκε στην επιλογή του κατηγορούμενου σχολιάζοντας ότι «έδειξε ότι δε ήθελε να πει την αλήθεια βρίσκοντας καταφύγιο στο εδώλιο του κατηγορούμενου για να γλυτώσει από τα πυρά της αντεξέτασης», το Ανώτατο Δικαστήριο ακύρωσε την καταδίκη υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι ο πρωτόδικος Δικαστής υπερέβη τα αποδεκτά νομικά όρια, παραγνωρίζοντας το δικονομικό δικαίωμα που παρέχεται στον κατηγορούμενο και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε η ενάσκηση της επιλογής αυτής να καταλογισθεί εναντίον του.

Στις περιπτώσεις όπου ενυπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία και ο κατηγορούμενος επιλέγει να ασκήσει το δικαίωμα του στη σιωπή, το Δικαστήριο πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικό στον τρόπο που προσεγγίζει και αξιολογεί την ενάσκηση του δικαιώματος, προβαίνοντας σε σχετική

¹⁶⁸ Βλ. σχ. υπθ. *Δημοκρατία v. Μαρίνας Αβρααμίδου και άλλων*, (2004) 2 Α.Α.Δ. 51, Υπόμνημα αρ.352, 04/02/2004

¹⁶⁹ *Anastassi v. The Police* (1975) 2 C.L.R. 143

¹⁷⁰ *Ντίνος Δημητρίου Χριστοφόρου v. Αστυνομίας* (1990) 2 Α.Α.Δ. 250, Ποινική Έφεση 5286, 05/06/1990

¹⁷¹ Βλ. σχ. το άρθρο 74(1) (δ) του Περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου, Κεφ.155

¹⁷² *Themistocleous v. The Police* (1981) 2 C.L.R. 200

αυτοπροειδοποίηση¹⁷³. Σε τέτοια περίπτωση, η περιστατική μαρτυρία που θα παρουσιαστεί από την κατηγορούσα αρχή για σκοπούς στοιχειοθέτησης της ενοχής του κατηγορουμένου, θα πρέπει να έχει τέτοια βαρύτητα και σημασία, ώστε να μπορεί να οδηγήσει αναντίλεκτα σε εύρημα ενοχής, εφόσον δεν συμβιβάζεται με οποιαδήποτε άλλη λογική ερμηνεία ή εξήγηση πέραν από το συμπέρασμα της ενοχής του κατηγορούμενου¹⁷⁴ και η άρνηση παροχής εξηγήσεων του κατηγορούμενου λειτουργεί μόνο ως μια «επιβαρυντική ένδειξη».

7. Η επιτρεπόμενη δικαστική αξιολόγηση και εξαγωγή δυσμενών συμπερασμάτων από την μη παροχή εξηγήσεων εκ μέρους του υπόπτου/κατηγορούμενου στο Αγγλοσαξονικό σύστημα

Το Αγγλοσαξονικό σύστημα παρουσιάζει διαφοροποίηση ως προς το Κυπριακό δικαιοσύστημα, εφόσον δια του νομοθετήματος του 1994¹⁷⁵ παρέχεται η ευχέρεια στο δικαστήριο και στους ενόρκους να εξάγουν δυσμενή συμπεράσματα ως προς την άρνηση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις τόσο κατά το ανακριτικό στάδιο όσο και κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία.

Συγκεκριμένα, δυσμενή συμπεράσματα δύνανται να εξαχθούν στις περιπτώσεις όπου: (α) ο ύποπτος/κατηγορούμενος απέτυχε να παρουσιάσει αποδεικτικά στοιχεία ή αρνήθηκε να παρέχει εξηγήσεις κατά την ακροαματική διαδικασία, χωρίς να υπάρχει περί αυτού εύλογη αιτία, (β) εάν παράλειψε να ενημερώσει τις ανακριτικές αρχές κατά το ανακριτικό στάδιο σε σχέση με περιστατικά ή γεγονότα, τα οποία επικαλείται κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία (γ) εάν αρνείται ή παραλείπει ή αποφεύγει να παρέχει εξηγήσεις σε σχέση με αντικείμενα, ουσίες ή σημάδια που ανευρέθησαν στην κατοχή του ή σε σχέση με την παρουσία του στο χώρο διάπραξης του ποινικού αδικήματος, (δ) όπως και όταν αρνείται να παρέχει οικειοθελώς στις ανακριτικές αρχές γενετικό υλικό ή άλλες σωματικές εκκρίσεις και (ε) όταν αρνηθεί να αποκαλύψει εξ' αρχής την προβαλλόμενη υπερασπιστική του γραμμή¹⁷⁶.

Μέσω του νομοθετήματος του 1994, παρέχεται ακόμη η δυνατότητα στον δικαστή στο στάδιο της εισήγησης που υποβάλλει προς τους ενόρκους, να τους πληροφορήσει σχετικά με την ευχέρεια δυσμενούς αξιολόγησης της σιωπής του κατηγορούμενου, υπό την επιφύλαξη όμως ότι η άρνηση του κατηγορουμένου να παρέχει εξηγήσεις δεν θα πρέπει να εξισωθεί άνευ άλλου ως απόδειξη της ενοχής του.

Νομολογιακά, έχουν καθορισθεί οι πιο κάτω σχετικές κατευθυντήριες αρχές που θα πρέπει να παρέχονται από τον δικαστή προς τους ενόρκους, όταν τους πληροφορεί σχετικά με την δυνατότητα εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων από την άρνηση του κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις και αυτές είναι: (α) σχετικά με το επίπεδο απόδειξης καθώς και ότι το βάρος απόδειξης παραμένει στους ώμους της κατηγορούσας αρχής καθ' όλη την διάρκεια της διαδικασίας, (β) ότι είναι τόσο δικαίωμα όσο και επιλογή του κατηγορούμενου να παραμείνει σιωπηλός (γ) ότι δυσμενείς συμπεράσματα από την άρνηση του κατηγορούμενου να δώσει μαρτυρία, δεν μπορούν από μόνα τους να αποδείξουν την ενοχή του, (δ) ότι θα πρέπει να καταλήξουν σε εύρημα εάν η κατηγορούσα αρχή έχει στοιχειοθετήσει εκ πρώτης όψεως υπόθεση έτσι ώστε να κληθεί ο κατηγορούμενος σε

¹⁷³ Βλ. σχ. υπθ. *Mohammad και άλλου ν. Αστυνομίας* (2009) 2 Α.Α.Δ. 1307 και *Θρασυβούλου ν. Φικάρδου* (1999) 1(Γ) Α.Α.Δ. 1822 καθώς και το σχμ. Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.332-335, 337-340, Χρίστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018, σελ.829-832

¹⁷⁴ Βλ. σχ. υπθ. Γενικός Εισαγγελέας ν. Χάρπα, Ποινική Έφεση 71/12, 21/12/2014, Χρυσάνθου ν. Δημοκρατίας (2013) 2 Α.Α.Δ 687, 696, Ποινική Έφεση 51/12, 22/10/2013 και Faroog κ.α. ν. Δημοκρατίας, Ποινικές Εφέσεις 165/18, 166/18, 169/18 και 170/18, 07/09/2020

¹⁷⁵ Criminal Justice and Public Order Act 1994 (the 1994 Act), σχετικά άρθρα 34 έως 38 καθώς τα άρθρα 62 και 63.

¹⁷⁶ The Criminal Procedure and Investigations Act 1996 το σχετικό άρθρο 11.

απάντηση, πριν την εξαγωγή οποιονδήποτε συμπερασμάτων από την σιωπή του (ε) να καθοδηγηθούν ότι η ενάσκηση του δικαιώματος στη σιωπή εκ μέρους του κατηγορούμενου πραγματοποιήθηκε καθ' ότι δεν υπήρχε οποιαδήποτε άλλη ικανή εξήγηση, η οποία θα μπορούσε να αντέξει την πίεση της αντεξέτασης.

Συνήθως, δυσμενής συμπεράσματα εξάγονται όταν τα εγυρόμενα ζητήματα όπως και η ύπαρξη πραγματικής μαρτυρίας, καταδεικνύει εμφανώς την ενοχή του κατηγορούμενου και επιβάλλει την παροχή εκ μέρους του εξηγήσεων, οι οποίες όμως δεν δίδονται καθώς και στις περιπτώσεις όπου η υπεράσπιση προβάλλει γεγονότα και περιστάσεις, οι οποίες δεν είχαν τεθεί υπόψη της κατηγορούσας αρχής για σκοπούς διερεύνησης της αλήθειας τους, παρά το ότι ενέπιπταν στο αποκλειστικό πεδίο της γνώσης του κατηγορούμενου και σ' αυτές τις περιπτώσεις, τα Δικαστήρια τείνουν σε ευρήματα περί κατασκευασμένης υπεράσπισης ή εκ των υστέρων άλλοθι, που δεν ανταποκρίνονται στην αλήθεια¹⁷⁷.

8. Η σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης με το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης καθώς και αυτοδιάθεσης

Η πρωταρχική επιδίωξη της αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή, διασφαλίζει ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν θα αναγκασθεί να αναφέρει οτιδήποτε στις ανακριτικές και δικαστικές αρχές, ακόμη και εάν δεν είναι απαραίτητα ή αναγκαία αυτοενοχοποιητικά και εν πάση περιπτώσει να υποχρεωθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο να ομολογήσει την ενοχή του.

Η διασφάλιση λοιπόν αυτή, πέραν του ότι εμπίπτει στο εύρος του δικαιώματος του υπόπτου/κατηγορούμενου σε ευθυδικία συναρτάται και με το τεκμήριο αθωότητας αλλά συνδέεται κατά την άποψη της γράφουσας και με τον πυρήνα του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης.

Λαμβάνοντας ως δεδομένο την αναγνώριση του τεκμηρίου της αθωότητας σε κάθε πρόσωπο που αντιμετωπίζει μια ποινική κατηγορία ή δίωξη, δεν δύναται να μην νοηθεί σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν πρέπει να υποχρεώνεται «λόγω ή έργω» να αποδείξει καθ' οιονδήποτε τρόπο την αθωότητα του, εφόσον μόνο η κατηγορούσα αρχή φέρει το βάρος απόδειξης της ενοχής του.

Η σύνδεση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, με το τεκμήριο αθωότητας διευρύνει και το πεδίο των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του υπόπτου/κατηγορούμενου.

Το ΕΔΑΔ στην *Saunders v. United Kingdom*¹⁷⁸ αναγνώρισε την σύνδεση του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης με το τεκμήριο αθωότητας, την οποία εδραίωσε στην βάση ότι η πολιτεία οφείλει να αποδείξει την υπόθεση της πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας, έτσι το να αναγκάζεις τον ύποπτο/κατηγορούμενο να συνεισφέρει στην αυτοενοχοποίηση του με παροχή σχετικής μαρτυρίας, ώστε να αποδειχθεί ευκολότερα η ποινική κατηγορία, με την δική του συνδρομή και βοήθεια, πλήττει το τεκμήριο αθωότητας που του αναγνωρίζεται.

Ακόμη και στις περιστάσεις όπου ενυπάρχει πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία και ο κατηγορούμενος δεν παρέχει οποιεσδήποτε εξηγήσεις επικαλούμενος το δικαίωμα του στη σιωπή και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον αναγνωρίζεται ως θεμελιώδη και απόλυτο το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, το Δικαστήριο έχει καθήκον και υποχρέωση να εξετάσει

¹⁷⁷ Βλ. σχ. σχμ. Adrian Keane and Paul McKeown, *The Modern Law of Evidence*, 13th Edition, Oxford University Press, 2020, σελ.498-532

¹⁷⁸ ECtHR, *Saunders v. United Kingdom*, (App.no. 19187/91), 17/12/1996

αμερόληπτα, ενδελεχώς και δίκαια να αξιολογήσει το σύνολο της μαρτυρίας προτού καταλήξει σε συμπέρασμα ενοχής.

Περαιτέρω, εφόσον ο ύποπτος/κατηγορούμενος έχει το αποκλειστικό δικαίωμα επιλογής και απόφασης εάν θα συνεισφέρει καθ' οιονδήποτε τρόπο «λόγω ή έργα» στην ποινική του δίωξη, διατυπώνεται η άποψη ότι το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση, σχετίζεται και με την γενικότερη αυτονομία και ελευθερία της έκφρασης του ατόμου ως προς τον καθορισμό της θέσης του στην ποινική διαδικασία. Η ελευθερία που δίδεται στον ύποπτο/κατηγορούμενο να αποφασίσει ως προς το εάν θα παράσχει εξηγήσεις, απαντώντας σε ερωτήσεις που θα του τεθούν, δεικνύει και το ότι αναγνωρίζει και τον ενεργό του ρόλο στην ποινική διαδικασία και την αποτελεσματική άσκηση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων.

Το Δικαστήριο, εφόσον ενώπιον του έχει τεθεί πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία, η οποία δεν αφήνει κανένα ενδεχόμενο εναλλακτικής ερμηνείας ή εξήγησης ή πιθανολόγησης, είναι επιτρεπτό να σχολιάσει δυσμενώς τα κίνητρα της άσκησης του δικαιώματος στη σιωπή του υπόπτου/κατηγορούμενου, ως πιθανή εξήγηση «σιωπηλής» ομολογίας ή ως επιβαρυντική περίσταση προς θεμελίωση της ενοχής του.

Εντούτοις, διευκρινίζεται το ότι απαγορεύεται η αποδεικτική αξιοποίηση της σιωπής του υπόπτου/κατηγορούμενου, εάν αυτή οφείλεται σε πνευματική ανικανότητα ή εάν έχει προκληθεί λόγω εξαπάτησης που προκλήθηκε υπαίτια από τις ανακριτικές αρχές για να εξασφαλίσουν αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις ή ομολογία. Άλλωστε το, *ratio legis* του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου στην μη-αυτοενοχοποίηση θέτει απαγορευτική αξιοποίηση εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων, εάν ο ύποπτος/κατηγορούμενος δεν έχει πληροφορηθεί σχετικά και δεν προέβηκε σε αυτόνομη και ηθελημένη παροχή εξηγήσεων.

Συνακόλουθα, το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο σε μη-αυτοενοχοποίηση και κατ' επέκταση η άρνηση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παράσχει οποιεσδήποτε εξηγήσεις σε σχέση με πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία, πηγάζουν και από τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και υπόστασης, την αυτονομία του προσώπου, την ελευθερία στην έκφραση αλλά και το δικαίωμα σε σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής.

Μόνο η ύπαρξη θεληματικής συμμετοχής και σύμπραξης του ατόμου στην ποινική διαδικασία, δύναται να διασφαλίσει τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την αυτοδιάθεση, άλλωστε προς τούτο θεσπίστηκαν και οι σχετικές αποδεικτικές απαγορεύσεις, οι οποίες επιδιώκουν να διαφυλάξουν και να προστατεύσουν τον ύποπτο/κατηγορούμενο από αθέμιτες πρακτικές παράκαμψης της θελήσεως του.

9. Συμπερασματικές προβληματικές που ανακύπτουν από την υποχρέωση του κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις, ιδίως επί πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας

Από το προστατευτικό εύρος του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης ανακύπτουν προβληματικές και ιδιαίτερα όταν αυτές σχετίζονται με πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία, η οποία θεωρείται ότι υπάρχει αυθυπόστατα της θελήσεως του υπόπτου/κατηγορούμενου και δύναται να ληφθεί από τις ανακριτικές αρχές, ανεξάρτητα με το εάν συγκατατεθεί ή όχι.

Νομοθετικές πρόνοιες και διατάξεις, έχουν προβλέψει και ρυθμίσει την δυνατότητα των ανακριτικών αρχών να συλλέξουν αποδεικτικά στοιχεία είναι: (α) μέσω της εξασφάλισης ενταλμάτων έρευνας και κατάσχεσης εγγράφων και άλλης φύσεως έγγραφης μαρτυρίας, (β) την λήψη γενετικού υλικού ή αίματος ή τριχών ή ιστών ή δακτυλικών αποτυπωμάτων καθώς και δειγμάτων γραφής, κατόπιν εξασφάλισης δικαστικού διατάγματος με το οποίο να εξαναγκάζει τον ύποπτο να παρέχει τέτοιο υλικό για σκοπούς εξέτασης και σύγκρισης και (γ) της άρσης της εμπιστευτικότητας της επικοινωνίας ή του τηλεφωνικού ή τραπεζικού απορρήτου, με σκοπό εξασφάλισης της σχετικής μαρτυρίας ως προς το υπό διερεύνηση αδίκημα.

Σε όλες τις προαναφερόμενες περιπτώσεις, ο ύποπτος έχει ήδη επιλέξει να έχει ένα «παθητικό και μη ενεργό ρόλο» στην διαδικασία εναντίον του, εφόσον αρνήθηκε να παράσχει οικειοθελώς και αυτοβούλως τις αιτούμενες εξηγήσεις ή την σχετική μαρτυρία. Συνακόλουθα, το δικαίωμα του υπόπτου στη σιωπή καθώς και το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης ουσιαστικά κατά την άποψη της γράφουσας καταλύεται, εφόσον οι ανακριτικές αρχές έχουν νομοθετικά εφοδιαστεί με τα απαραίτητα δικονομικά εργαλεία για παράκαμψη της θέλησης του υπόπτου και εξασφάλιση της πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας για σκοπούς στοιχειοθέτησης του ποινικού αδικήματος.

Οι επικριτές και πολέμιοι του δικαιώματος της σιωπής, υποστηρίζουν ότι το δικαίωμα στη σιωπή και το προνόμιο στην μη αυτοενοχοποίηση, χρησιμοποιείται από τους εγκληματίες ως καταφύγιο και ασπίδα προστασίας έναντι των ποινικών τους ευθυνών, εφόσον οι αθώοι έχουν την τάση να θέλουν να αποδείξουν την αθωότητα τους μέσω της ενεργής τους συμμετοχής.

Καθώς όπως εκφράστηκε δια στόματος Γεώργιου Σταυρινάκη¹⁷⁹: «ο κατηγορούμενος δεν μπορεί συνεχώς να κρατεί το στόμα του κλειστό και σε κάποια στιγμή να προβάλλει ισχυρισμό που θα μπορούσε άνετα να προβληθεί πολύ πιο νωρίς και σε στάδιο που θα ήταν εύλογα αναμενόμενο από αυτόν να το προβάλλει. Έχει υποχρέωση η κατηγορούσα αρχή να αποδείξει πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας την ενοχή του κατηγορούμενου, αλλά υπάρχει και η αρχή της ισότητας όπλων, και τέτοια ισότητα δεν υπάρχει, όταν ο κατηγορούμενος, κατοχυρωμένος πίσω από το απόλυτο δικαίωμα της σιωπής, έχει την δυνατότητα να εκπλήττει, με απροσδόκητους και ανεξιχνίαστους ισχυρισμούς, την άλλη πλευρά».

Η προαναφερόμενη προβληματική, παρά την πραγματική διάσταση που την περιβάλλει, εντούτοις παραγνωρίζει και δεν δίδει οποιαδήποτε βαρύτητα στο ότι ο ύποπτος/κατηγορούμενος απολαμβάνει του θεμελιώδους δικαιώματος του να τεκμαίρεται αθώος μέχρι την οριστική και αμετάκλητη καταδίκη του, εφόσον μόνο έτσι διαφυλάττετε η αξιοπρέπεια, ακεραιότητα και η αυτοδιάθεση του ενώ διασφαλίζονται τα εχέγγυα της ευθυδικίας.

Η στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος για την έρευνα και τιμωρία των ποινικών αδικημάτων έναντι των συμφερόντων των υπόπτων/κατηγορούμενων να συλλέγουν οι κατ' αυτού αποδείξεις κατά νόμιμο τρόπο, δύναται να δικαιολογήσουν μέτρα που να ακυρώνουν το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης¹⁸⁰.

¹⁷⁹ Σχετική μελέτη του πρώην Επιτρόπου Νομοθεσίας της Κύπρου, κ. Γεώργιου Σταυρινάκη, «Το Δικαίωμα της Σιωπής», Κυβερνητικό Τυπογραφείο, 2000, παραπομπή από το συγρ. Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014, σελ.831-832

¹⁸⁰ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, (GC), *Jalloh v. Germany*, (App.no. 54810/00), 11/06/2006

Η επίκληση στο δημόσιο συμφέρον όμως, δεν δικαιολογεί άνευ άλλου την χρήση μαρτυρίας ή δηλώσεων ή απαντήσεων που λήφθηκαν με εξαναγκασμό σε μη δικαστική έρευνα, για να ενοχοποιήσουν τον κατηγορούμενο στην δίκη¹⁸¹.

Συνακόλουθα, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να υπάρχει στάθμιση των αντίρροπων δικαιωμάτων λαμβάνοντας υπόψη πολλές μεταβλητές έτσι ώστε στο μέτρο που επιβάλλεται ο περιορισμός τους, να είναι ανάλογος του επιδιωκόμενου στόχου.

10. Επίλογος

Αυτό που διαπιστώνεται εντέλει είναι ότι παρά τις βαθιές ιστορικές ρίζες, την εκτενής δογματική διάπλαση του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου στην μη αυτοενοχοποίηση και την ευρεία διεθνής τους αναγνώριση, που ανάδειξε τα δύο αυτά αυτοτελή αλλά και αλληλοσυμπληρούμενα δικονομικά δικαιώματα που παρέχονται στον ύποπτο/κατηγορούμενο ως απαραίτητα συστατικά στοιχεία της αυτοδιάθεσης και αυτοκαθορισμού του προσώπου και αδιάτηρες έννοιες του πυρήνα της ευθυδικίας αλλά και άμεσα συσχετιζόμενα και με το τεκμήριο αθωότητας, εντούτοις σε διάφορες εθνικές έννομες τάξεις συνεχίζουν να εμφανίζουν διαφοροποιήσεις ως προς τις επιμέρους κανονιστικές εκφάνσεις και συνέπειες τους κατά τρόπο άνισο.

Διαπιστώνονται ακόμη, σημαντικές διαφορές τόσο ως προς το εύρος της προστασίας τους, την δικαστική αξιολόγηση τους και την δυνατότητα εξαγωγής δυσμενών συμπερασμάτων από την άρνηση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παράσχει εξηγήσεις, όσο και σε σχέση με την ένταξη τους στην ιεραρχία των κανόνων δικαίων και των σχετικών διατάξεων που τα κατοχυρώνουν.

Παρά τις σχετικές διαπιστώσεις ως προς το εύρος της προστατευτικής τους λειτουργίας, διεθνώς αναγνωρίζεται ότι απαγορεύεται στις ανακριτικές αρχές να προβούν σε χρήση εξαναγκασμού που συνιστά σε απειλή ή ενάσκηση σωματικής βίας ή απειλή ή επιβολή ποινικών κυρώσεων καθώς και γενικά κάθε μορφή θεσμοθετημένης ή ψυχολογικής βίας που κατατείνει στην κάμψη της ελεύθερης βούλησης του υπόπτου/κατηγορούμενου για σκοπούς απόσπασης αυτοεπιβαρυντικών δηλώσεων ή ομολογίας ενοχής ή πραγματικής μαρτυρίας, με σκοπό την στοιχειοθέτηση της ενοχής του.

Αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα του υπόπτου/κατηγορούμενου στα πλαίσια αναγνώρισης της «ελεύθερης βούλησης και πράξης» να αποφασίσει κατά πόσο θα συμβάλει «λόγω ή έργω» ή ως «μέσο» απόδειξης στην διαδικασία συλλογής αποδεικτικών μέσων εις βάρος του.

Εντούτοις, δεν παραγνωρίζεται το ότι η ύπαρξη πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας εκ πρώτης όψεως είναι ικανή να ενοχοποιήσει τον ύποπτο/κατηγορούμενο, ο οποίος εάν δεν παρέχει οποιεσδήποτε εξηγήσεις, έτσι ώστε να δημιουργηθούν «υποβόσκουσες αμφιβολίες» στο μυαλό του Δικαστηρίου, ενδεχομένως να αποτελέσει και ικανό υπόβαθρο εξαγωγής συμπεράσματος ενοχής του.

Με βάση όσα έχουν προαναφερθεί και την σχετική ανάλυση της ιστορικής θεμελιωτικής ρίζας από την αρχή του «*nemo tentur se ipsos accusare/prodere*» και του προστατευτικού εύρους του δικαιώματος στη σιωπή και του προνομίου της μη αυτοενοχοποίησης, την σύνδεση τους με το ζήτημα της παροχής εξηγήσεων ιδίως επι πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, την αναγνώριση της εν γενεί ελευθερίας του ατόμου σε αυτοδιάθεση και αυτοκαθορισμό στα πλαίσια μιας ποινικής δίωξης,

¹⁸¹ Βλ. σχ. υπθ. ECtHR, *Heaney and McGuinness v. Ireland*, (App.no.34720/97), 21/12/2000 και το σχρμ. Μιχαήλ Μαργαρίτης, *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμόν 1,6,7 & 13, Μια συνοπτική ερμηνεία*, Π. Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ.192

του δικαιώματος σε ευθυδικία και του τεκμηρίου της αθωότητας, η γράφουσα καταλήγει ότι δεν είναι εφικτό συνυπολογίζοντας όλες αυτές τις πτυχές, να δοθεί μια μονοδιάστατη απάντηση.

Αντιθέτως, τείνει προς το συμπέρασμα ότι αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, εφόσον καθίσταται υποχρέωση του υπόπτου/κατηγορούμενου να παρέχει εξηγήσεις ως προς την διαφορετική «αθώα εκδοχή» της ανεύρεσης και της σύνδεσης του με την πραγματική ενοχοποιητική μαρτυρία και αφετέρου και δικαίωμα ως προς τον αυτοκαθορισμό της θέσης του στην ποινική δίωξη, ήτοι ένα θα επιλέξει «ενεργητικό ή παθητικό» ρόλο ή εάν θα συμβάλλει καθ' οιονδήποτε τρόπο «λόγω ή έργω» ή ως «μέσον» απόδειξης στην διαδικασία εναντίον του ή θα επιλέξει την «ολική σιωπή».

Άλλωστε, το Δικαστήριο επιφορτίζεται το καθήκον να εξετάσει ενδελεχώς την προσκομισθείσα μαρτυρία ενώπιον του και να αποφανθεί κατά πόσο η κατηγορούσα αρχή έχει επιτύχει την στοιχειοθέτηση του ποινικού αδικήματος «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας», ανεξάρτητα από την υπερασπιστική γραμμή που τήρησε ο κατηγορούμενος και έχοντας κατά νου ότι κάποιες μορφές πραγματικής ενοχοποιητικής μαρτυρίας, ενδέχεται χωρίς ενισχυτική περιστατική μαρτυρία, να μην απολήγουν άνευ άλλου στην στοιχειοθέτηση της ενοχής του.

Η κατάληξη αυτή της γράφουσας, εδράζεται και στην αναγνώριση του θεμελιώδους δικαιώματος του κατηγορούμενου στο τεκμήριο αθωότητας, αξίας αδιάτρητης και απόλυτης, η οποία συμβάλλει καθοριστικά στην διασφάλιση της ευθυδικίας. Η μετατόπιση του βάρους απόδειξης στον ώμους του κατηγορούμενου επιφορτίζοντας τον με υποχρέωση απόδειξης της αθωότητας, αναντίλεκτα καταλύει το τεκμήριο αθωότητας και είναι ανεπίτρεπτη.

Βιβλιογραφία (αγγλόφωνη)

1. Adrian Keane and Paul McKeown, *The Modern Law of Evidence*, 13th Edition, Oxford University Press, 2020
2. Amal Clooney and Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press, 2021
3. Andrew L-T Choo, *Evidence*, 2nd Edition, Oxford University Press, 2009
4. Ben Emmerson, Andrew Ashworth, Alison Macdonal, Andrew L-T Choo, Mark Summers, *Human Rights and Criminal Justice*, 3rd Edition, Sweet & Maxwell, 2012
5. Darryl K. Brown, Jenia I. Turner and Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, 2019
6. David Harris, Michael O' Boyle and Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 4th Edition, Oxford University Press, 2018
7. Ed Johnston and Tom Smith, *Criminal Procedure and Punishment*, 2nd Edition, Hall & Scott Publishing, 2020
8. Gregory Durston, *Evidence Text & Materials*, Oxford University Press, 2008
9. Hanna Quirk, *The Rise and Fall of the Right of Silence*, Routledge, Taylor & Francis Group, 2018
10. Ian Dennis, *The Law of Evidence*, 7th Edition, Thomson Reuters trading as Sweet & Maxwell, 2020
11. Jefferson L. Ingram, *Criminal Evidence*, 13th Edition, Routledge, Taylor and Francis, 2018
12. Johnathan Herring, *Criminal Law, Text, Cases and Materials*, 8th Edition, Oxford University Press, 2018
13. Jonathan Doack, Claire McGourlay, Mark Thomas, *Evidence: Law and Context*, 5th Edition, Routledge, Taylor and Francis Group, 2018
14. Paul Ozin and Heather Norton, *PACE: A Practical Guide to the Police and Criminal Evidence Act 1984*, Oxford University Press, 2019
15. Paul Roberts and Andrian Zuckerman, *Criminal Evidence*, 2nd Edition, Oxford University Press, 2010
16. Peter Hungerford-Welch, *Criminal Procedure and Sentencing*, 9th Edition, 2019, Routledge, Taylor & Francis Group
17. Peter Murphy, *Murphy on Evidence*, 11th Edition, Oxford University Press, 2009
18. Roderick Munday, *Cross & Tapper on Evidence*, 13rd Edition, Oxford University Press, 2018
19. Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006

Βιβλιογραφία (ελληνόφωνη)

1. Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης και Θεοχάρης Ι. Δαλακούρας, *Εμβάθυνση στο Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014
2. Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Βασικές έννοιες*, 2^η έκδοση, Σάκκουλα, 2015

3. Αθανάσιος Κονταξής, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας – Συνδυασμός Θεωρίας & Πράξης, Τόμος Δεύτερος*, 4^η έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006
4. Αικατερίνη Μαγριππή, *Περιορισμό στην προστασία του αρ.6 ΕΣΔΑ στις ποινικές υποθέσεις, Ποινικά Χρονικά Μελέτες 14*, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2011
5. Αλεξάνδρος Π. Κωστάρα, *Έννοιες και Θεσμοί του Ποινικού Δικαίου*, 2^η έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004
6. Αργύριος Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2011
7. Αργύριος Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 7^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΕΤΕ, 2020
8. Γεώργιος Μ. Πικής, *Ποινική Δικονομία στην Κύπρο, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση του Criminal Procedure in Cyprus (1975) στα Ελληνικά*, Γ. Μ. Πικής, 2013
9. Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, *Το Δικαίωμα Υπερασπίσεως, Όψεις και Όρια*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2017
10. Θεόδωρος Παπακυριάκου, *Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης στην ελληνική έννομη τάξη υπό το φως της νεότερης νομολογίας του ΕΔΔΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2009
11. Θεοχάρη Ι. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι*, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας, 2012
12. Θεοχάρη Ι. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι*, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2012
13. Κυριάκος Ν. Κώτσογλου, *Η χρήση DNA στην ποινική απόδειξη*, 2021, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΕΤΕ
14. Κώστας Παρασκευά, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Ελευθερίες*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2015
15. Λεωνίδα Γ. Κοτσάλης, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014
16. Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιανός, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα – Παραδεκτό – Δίκαιη ικανοποίηση – Εκτέλεση*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2017
17. Μανώλης Περάκης, *Η Δικαστική Προστασία των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2015
18. Μιχαήλ Μαργαρίτης, *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμόν 1,6,7 & 13, Μια συνοπτική ερμηνεία*, Π. Ν. Σάκκουλας, 2019
19. Μιχάλη Μαργαρίτης, *Ερμηνεία Κώδικα Ποινικής Δικονομίας – Θεωρία & Νομολογία*, Π.Ν. Σάκκουλα, 2008
20. Νικόλαος Κ. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, 2007
21. Όγλα Τσόκα, *Η αρχή «Nemo tenetur se ipsum prodere/accusare» στην ποινική δίκη*, Ποινικά Χρονικά, Μελέτες 6, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2002
22. Στέφανος Δεληκωστόπουλος, *Η Γένεση του Δικαίου και Αρχαιοελληνική Ποίηση*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1996
23. Στυλιανός Παπαγεωργίου – Γονατάς, *Επίκαιρα Ζητήματα της Σύγχρονης Ποινικής Δίκης, Νομολογιακές εξελίξεις & Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2015
24. Τάκης Ηλιάδης και Νικόλας Γ. Σάντης, *Το Δίκαιο της Απόδειξης, Δικονομικές και Ουσιαστικές Πτυχές*, 2^η έκδοση, Hippasus Publishing Ltd, 2014

25. Χάρης Παπαχαραλάμπους, *Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, Συγκριτική προσέγγιση των παραδόσεων του κοινοδικαίου & του ηπειρωτικού δικαίου με αφορμή την κυπριακή & ελληνική έννομη τάξη*, Σάκκουλα, 2015
26. Χάρης Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακό Ποινικό Δίκαιο, Διάγραμμα Γενικού Μέρους, I. Θεωρία και Γενική Εμφάνιση του Εγκλήματος*, 2015, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ
27. Χάρης Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακό Ποινικό Δίκαιο, Διάγραμμα Γενικού Μέρους, II. Ειδικές Εμφανίσεις του Εγκλήματος (Απόπειρα – Συμμετοχή – Συρροή)*, 2017, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ
28. Χρήστος Σατλάνης και Ιάκωβος Φαρσεδάκης, *Ποινική Δικονομία, Βασικές Έννοιες & Θεμελιώδεις Αρχές*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2014
29. Χρήστος Νικ. Σατλάνης, *Εισαγωγή στην Ποινική Δικονομία, 2^η Έκδοση με τον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (Ν 4620/2019)*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΕΤΕ, 2020
30. Χρήστος Φ. Κληρίδης, *Κυπριακό Δίκαιο Της Απόδειξης*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2018

Αρθρογραφία (αγγλόφωνη)

1. Andrzej Sakowicz, *The Right to Silence in the EU Directive 2016/343 on the strengthening of certain aspects of the Presumption of Innocence from the perspective of Polish Criminal Proceedings*, 2020, Review of European and Comparative Law, Volume XLI, Issue 2, pp.55-80
2. Anna Pivaty, Ashlee Beazley, Yvonne M Daly, Dorris de Vocht, Peggy ter Vrugt, *Strengthening the protection of the right to remain silent at the investigative stage: What role for the EU Legislator?*, 2021 New Journal of European Criminal Law, 2021, Volume 12(3), pp. 427-448
3. Anna Pivaty, Ashlee Beazley, Yvonne M Daly, Laura Beckers, Dorris de Vocht, Peggy ter Vrugt, *Opening Pandora's Box: The right to silence in police interrogations and the Directive 2016/343/EU*, 2021, New Journal of European Criminal Law, Volume 12(3), pp. 328-346
4. Ashlee Beazley, Anna Pivaty, *The right to silence in pre-trial investigations*, 2021, New Journal of European Criminal Law, Volume 12(3), pp.325-327
5. Bhat Waseem Ahmaad, *The Dilemma Created by the Privilege against Self Incrimination*, 2019, GNLU Journal of Law Development and Politics, Volume 9, no.1, pp.30-46
6. Debbie Sayers, *The new Directive on the presumption of innocence: protecting the 'golden thread'*, 15/11/2015, <http://eulawanalysis.blogspot.com/2015/11/the-new-directive-on-presumption-of.html>
7. Michael A. Brodlieb, *Post-Miranda Silence: A Constitutional Dilemma with an Evidentiary Answer*, 2014, Brooklyn Law Review, Volume 79, Issue 4, Article 9, pp.1771-1799
8. Mike Redmayne, *Rethinking the Privilege Against Self-Incrimination*, 2007, Oxford Journal of Legal Studies, Volume 27, No.2, pp.209-232
9. Stijn Lamberigts, *"The Directive on the Presumption of Innocence: A Missed Opportunity for Legal Persons?"*, Eu crim, 1/2016, p.36-42, <https://eucrim.eu/articles/directive-presumption-innocence/>
10. Yvonne Daly, Anna Pivaty, Diletta Marchesi, Peggy ter Vrugt, *Human Rights Protections in Drawing Inferences from Criminal Suspects' Silence*, 2021, Human Rights Law Review, pp.696-723
11. Yvonne Marie Daly, *The right to silence: Inferences and interference*, 2014, Australian & New Zealand Journal of Criminology, Volume 47(I), pp.59-80

12. Zachary Mueller, *Speaking to remain silent: implied waivers and the right to silence after Berghuis*, 2012, University of Pittsburgh Law Review, Volume 73, pp. 588-605

Αρθρογραφία (ελληνόφωνη)

1. Α. Παπαδαμάκης, *Προκαταρκτική εξέταση – προανάκριση: Μορφές και όρια της ερευνητικής δραστηριότητας*, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2008, Τεύχος 3/2008, Ενότητα: ΣΤ' Μελέτες – Γνωμοδοτήσεις, σελ.337
2. Γ. Κτιστάκης, *Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έτους 2000**. *ΜΕΡΟΣ Ι: Οι δικονομικές εγγυήσεις στην ποινική δίκη. Το δικαίωμα σε δίκαιη ποινική δίκη (άρθρο 6 ΕΣΔΑ)*, 2001, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 7/2001, Ενότητα: Η' ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ , σελ. 773
3. Γ. Παπαδημητράκης, *Το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου στο αγγλικό δίκαιο*, 2007, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 5/2007, Ενότητα: Ζ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 619
4. Ε. Πουλαράκης, *Η Νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με την απόδειξη στην ποινική δίκη*, 2008, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 8-9/2008, Ενότητα: ΣΤ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 109
5. Ε. Φυτράκης, *Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην ποινική δίκη: από τον εξανθρωπισμό στον «εκσυγχρονισμό»**, 2004, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 10/2004, Ενότητα: Ζ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 1171
6. Ι. Ντογιάκος, *Τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου στην πολιτική και ποινική δίκη. Τα δικαιώματα στην προδικασία*, 2007, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 7/2007, Ενότητα: Η' ΕΡΕΥΝΕΣ - ΕΚΘΕΣΕΙΣ , σελ. 901
7. Ι. Φαρσεδάκης, Χ. Σατλάνης, *Ένα Απάνθισμα από τη Νομολογία του ΕΔΔΑ του έτους 2013 για τη δίκαιη ποινική δίκη*, 2014, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 2/2014, Ενότητα: Δ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 147
8. Κ. Παπαχρήστος, *Αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Ως σημείο εκκίνησης, όρια και σκοπός του Ποινικού Δικαίου*, 2019, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 1/2019, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 35
9. Κ. Παρασκευάς, *Η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας στην κυπριακή έννομη τάξη*, 2021, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 10/2021, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 1311
10. Λ. Μαργαρίτης και Ν. Βασιλειάδης, *Απαγορευμένα αποδεικτικά μέσα και δικηγορικό απόρρητο: αυξημένης τυπικής ισχύος και κοινό κανονιστικό πλαίσιο (Ιδιωτική Γνωμοδότηση)*, 2021, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 8-9/2021, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ , σελ. 1113
11. Λ. Μαργαρίτης, *Προκαταρκτική εξέταση – προανάκριση: Θεωρητικές συμβολές – πρακτικές εφαρμογές*, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2007, Τεύχος 5/2007, Ενότητα: ΣΤ' Απόψεις, σελ.596
12. Λ. Μαργαρίτης, Χ. Σατλάνης και Ι. Φαρσεδάκης, *Διάλογος με την πρόσφατη Ποινική Νομολογία (ΜΕΡΟΣ Α')*, 2016, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 1/2016, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ. 1
13. Λ. Μαργαρίτης, Χ. Σατλάνης και Ι. Φαρσεδάκης, *Διάλογος με την πρόσφατη Ποινική Νομολογία (ΜΕΡΟΣ Β')*, 2016, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 2/2016, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ. 111

14. Χ. Παπαχαραλάμπους, *Χρήση παρανόμως αποκτηθείσας απόδειξης στην κυπριακή ποινική δικονομική τάξη*, 2014, Ποινική Δικαιοσύνη, Τεύχος 5/2014, Ενότητα: Γ' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ. 423
15. Χ. Σατλάνης, *Ποινικοδικονομικά Varia**, 2015, Ποινική Δικαιοσύνη, Τεύχος 10/2015, Ενότητα: Α' ΜΕΛΕΤΕΣ - ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ, σελ. 857
16. Χ. Σατλάνης, *Το δικαίωμα του κατηγορουμένου για μια ενεργό και αποτελεσματική υπεράσπιση υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ*, 2017, Πειραϊκή Νομολογία, Τεύχος 2/2017, Ενότητα: Ι. ΜΕΛΕΤΕΣ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ, σελ. 100
17. Χ. Σατλάνης και Μ. Κατσογιάννου, *Μια ακόμα προσπάθεια για αποσαφήνιση των πτυχών της δικαιοκρατικής ή δίκαιης δίκης με βάση την πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ*, 2016, Πειραϊκή Νομολογία, Τεύχος 2/2016, Ενότητα: Ι. ΜΕΛΕΤΕΣ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ, σελ. 100

Κατάλογος νομολογίας του ΕΔΔΑ

1. ECtHR, (GC), *Idavol v. Russia*, (App.no.5826/03), 22/05/2012
2. ECtHR, (GC), *Jalloh v. Germany*, (App.no. 54810/00), 11/06/2006
3. ECtHR, (GC), *John Murray v. United Kingdom*, (App. No. 18731/91), 18/02/1996
4. ECtHR, (GC), *O' Halloran and Francis v. United Kingdom* (App.nos 15809/02 and 25624/02), 29/06/2007
5. ECtHR, *Aleksandr Zaichenko v. Russia* (App. no. 39660/02), 18/02/2010
6. ECtHR, *Allan v. United Kingdom*, (App.no. 48539/99), 05/11/2002
7. ECtHR, *Allen v. United Kingdom*, (App.no.76574/01) 10/09/2002
8. ECtHR, *Averill v. United Kingdom* (App. No. 18731/91), 08/02/1996
9. ECtHR, *Beckles v. United Kingdom* (App.no.44652/98), 08/10/2002
10. ECtHR, *Brusco v. France* (App. no. 1466/07), 14/10/2010
11. ECtHR, *Condron v. United Kingdom* (App. no. 35718/97), 02/05/2000
12. ECtHR, *Deguara Caruana Gatto and others v. Malta*, (App.no.14796/11), 09/07/2013
13. ECtHR, *Dougoz v. Greece*, (App.no.40907/08), 09/10/2012,
14. ECtHR, *Fetisov and Others v. Russia*, (App.nos.43710/07, 66023/08, 11248/08, 27668/08, 31242/08 and 52133/08), 17/01/2012
15. ECtHR, *Funke v. France*, (App.no.10828/84), 25/02/1993
16. ECtHR, *Heaney and McGuinness v. Ireland*, (App.no.34720/97), 21/12/2000
17. ECtHR, *J.B. v. Switzerland* (App. no.31827/96), 03/05/2001
18. ECtHR, *Jalloh v. Germany*, (App.no. 18731/91), 18/02/1996
19. ECtHR, *John Murray v. United Kingdom*, (App.no.18731/91), 18/02/1996
20. ECtHR, *Karalevičius v. Lithouania*, (App.no.53454/99), 07/04/2005,
21. ECtHR, *Manulin v. Russia*, (App.no. 26676/06), 11/04/2013
22. ECtHR, *O'Donnell v. United Kingdom*, (App.no. 16667/10), 07/04/2015
23. ECtHR, *Rieg v. Austria*, (App. No. 63207/00) 24/03/2005
24. ECtHR, *Saunders v. United Kingdom*, (App.no. 19187/91), 17/12/1996
25. ECtHR, *Schmid-Laffer v. Switzerland*, (App. No. 41269/08, 16/06/2015
26. ECtHR, *Shannon v. United Kingdom* (App.no. 6563/03), 04/10/2005
27. ECtHR, *Telfner v. Austria* (App.no.33501/96), 20/03/2001
28. ECtHR, *Vladimir Belyayev v. Russia*, (App.no.9967/06), 17/10/2013

29. ECtHR, *Weh v. Austria*, (App.no 38544/97), 08/04/2004
30. ECtHR, *Yevgeniy Alekseyenko v. Russia*, (App.no.41833/04), 27/10/2011

Κατάλογος Κυπριακής Νομολογίας

1. *Adamos Charitonos and others v. Republic*, (1971) 2 C.L.R. 40, Criminal Appeals 3220-3223
2. *Aikaterini Onisiforou Charalampous, alias Keti and others v. The Republic* (1985) 2 C.L.R. 57
3. *Anastassi v. The Police* (1975) 2 C.L.R. 143
4. *Anastassis P. Georghiou Mantis v. Police*, (1981) 2 C.L.R. 234, Criminal Appeal No. 423,
5. *Attorney General v. Hassan* (1971) 2 C.L.R. 316
6. *Ayres v. The Republic* (1971) 2 C.L.R. 40
7. *Azinas v. Police* (1981) 2 C.L.R. 169
8. *Conrad Mbakoub Mbakour v. Δημοκρατίας*, Ποινική Έφεση 86/2014
9. *Derek Knell v. Αστυνομίας*, (1994) 2 Α.Α.Δ. 51, Ποινική Έφεση 5729
10. *Eftapsoumis v. Police* (1975) 2 C.L.R. 149
11. *Faooq και άλλοι v. Δημοκρατίας*, Ποινικές Εφέσεις 165/2018, 166/2018, 169/2018 και 170/2018,
12. *Fournaris v. The Republic* (1978) 2 C.L.R. 20
13. *Georghios Prodromou Haloumias v. Police*, (1970) 2 CLR 154, Ποινική Έφεση 3186
14. *Hadjisolomou v. The Republic* (1964) CLR 170
15. *Hussein Vedat v. Αστυνομίας* (2011) 2 Α.Α.Δ. 1, Ποινική Έφεση 102/2010
16. *Ioannides v. Republic* (1968) 2 C.L.R. 169
17. *Ioannides v. Kyriacou*, (1988)1 CLR 639. Ποινική Έφεση 6851,
18. *Kokkinos v. Police* (1967) 2 C.L.R. 271
19. *Koutras v. Republic* (1976) 2 C.L.R. 13
20. *Mohammad και άλλου v. Αστυνομίας* (2009) 2 Α.Α.Δ. 1307
21. *Parris David v. Δημοκρατίας* (1999) 2 Α.Α.Δ. 186, Ποινική Έφεση 6314, 05/05/1999
22. *Pefkos and Others v. The Republic* (1961) CLR 170
23. *Petri v. Police* (1968) 2 C.L.R. 40
24. *Police v. Georgiades* (1983) 2 C.L.R. 33
25. *Saleh Ali Al-Hamad v. Δημοκρατίας* (1989) 2 Α.Α.Δ. 118, Ποινικές Εφέσεις Αρ. 4974-4975, 28/06/1989
26. *Themistocleous v. The Police* (1981) 2 C.L.R. 200
27. *Vrakas and another v. The Republic* (1973) 2 C.L.R. 155
28. *Α.Γ.Α. v. Δημοκρατίας* (2006) 2 Α.Α.Δ. 345, Ποινική Έφεση 257/2005
29. *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ v. Σοφοκλή Μιχαήλ*, (1997) 1 Α.Α.Δ. 1388
30. *Α/φοι Παπαλαζάρου Ατδ v. Σοφοκλή Μιχαήλ*, (1997) 1 ΑΑΔ 1388
31. *Ανδρέα «Ψύλλας» v. Δημοκρατίας*, (2003) 2 Α.Α.Δ.353, Ποινική Έφεση 7355, 18/07/2003
32. *Αντώνης Αντωνίου v. Δημοκρατίας* (2008) 2 Α.Α.Δ.746, Ποινική Έφεση 22/2008
33. *Αστυνομία v. Χριστόδουλου Γιάλλουρου* (1992) 2 Α.Α.Δ. 147, Νομικό Ερώτημα Αρ. 279, 07/04/1992
34. *Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας v. Κούκου Αριστοτέλους και άλλων* (1992) 2 Α.Α.Δ. 356, Ποινική έφεση 5508
35. *Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας v. Στέφανος Χριστοδούλου* (1990) 2 Α.Α.Δ. 133, Ποινική έφεση 5178

36. Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας ν. Χαράλαμπου Χάρπα, Ποινική Έφεση 71/2012, 21/12/2014
37. Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας ν. Ανδρέα Ευσταθίου και άλλων (2010) 2 Α.Α.Δ. 94
38. Γεώργιος Ιωάννης Γιαννίδης ν. Δημοκρατίας, (2002) 2 Α.Α.Δ. 143, Ποινική έφεση 7007
39. Γιώργος Χαρίτου ν. Δημοκρατίας, (2008) 2 Α.Α.Δ. 225, Ποινική έφεση 119/2017
40. Γρηγόρης Σίμου Γρηγορίου ν. Δημοκρατίας (Αρ.2) (2001) 2 Α.Α.Δ.572, Ποινική Έφεση Αρ. 6897
41. Δημήτρης Π. Σάκκος ν. Δημοκρατίας (2000) 2 Α.Α.Δ. 510, Ποινική Έφεση 6689, 29/09/2000
42. Δημοκρατία ν. Δημήτρη Κυπριανίδη Άλλως Δημού Κυπριανίδη και άλλων (1994) 2 Α.Α.Δ.37, Νομικό Ερώτημα Αρ. 285, 15/04/1994
43. Δημοκρατία ν. Μαρίνας Αβρααμίδου και άλλων, (2004) 2 Α.Α.Δ. 51, Υπόμνημα αρ.352, 04/02/2004
44. Θεοδόσης Χατζηπέτρου ν. Δημοκρατίας, (1995) 2 Α.Α.Δ. 174, Ποινική Έφεση Αρ. 5842
45. Θρασυβούλου Στέλιος ν. Ανδρούλλας Φικάρδου (1999) 1(Γ) Α.Α.Δ. 1822, Έφεση 88, 29/10/1999
46. Κρίκος ν. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, Προσφυγή 194/05, 20/09/2006
47. Κρίνος Θεοχάρους ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (2008) 2 Α.Α.Δ. 22, Ποινικές Εφέσεις 185/2006 και 210/2006
48. Κυπριακή Δημοκρατία μέσω Επιτροπής Εκπαιδευτικής Υπηρεσίας ν. Ζήνας Πουλλή, (2001) 3 Α.Α.Δ. 1060, Αναθεωρητική Έφεση 2572, ημερομηνίας 19/11/2001
49. Κώστας Ζυπιτής ν. Αστυνομίας (2003) 2 Α.Α.Δ. 220, Ποινική Έφεση 7223, 22/03/2003
50. Λουκάς Χρυσάνθου ν. Δημοκρατίας, (2013) 2 Α.Α.Δ. 687, Ποινική Έφεση 51/2012,
51. Μιχαήλ Βάσος ν. Δημοκρατίας (2007) 2 Α.Α.Δ. 428, Ποινική Έφεση Αρ. 263/2006, 17/10/2007
52. Ντίνος Δημητρίου Χριστοφόρου ν. Αστυνομίας (1990) 2 Α.Α.Δ. 250, Ποινική Έφεση 5286, 05/06/1990
53. Ντίνος Λοϊζου ν. Αστυνομίας (1989) 2 Α.Α.Δ. 363, Ποινική Έφεση 51094
54. Πρόεδρος Δημοκρατίας ν. Βουλής Αντιπροσώπων (Αρ.1), (1993) 3 Α.Α.Δ. 1
55. Ρίκκου Ερωτοκρίτου κ.α. ν. Δημοκρατίας, Ποινικές Εφέσεις αρ.53/2017, 64/2017, 66/2017 και 68/2017
56. Στέφανος Ξενοφώντος Νεοφύτου ν. Δημοκρατίας (1993) 2 Α.Α.Δ. 328
57. Συμβούλιο Εγγραφής Κτηματομεσιτών ν. Berriman Properties (Overseas) Ltd κ.α., Ποινική Έφεση 127/2014
58. Φώτης Ανδρέου ν. Δημοκρατίας, Ποινική Έφεση 107/2016, 27/09/2016
59. Χατζησάββα ν. Δημοκρατίας (1988) 2 C.L.R. 37
60. Χρηστάκης Ιωάννου άλλως "Τίτος" και άλλος ν. Δημοκρατίας, (2000) 2 Α.Α.Δ. 409, Ποινικές Εφέσεις Αρ. 6683, 6684
61. Χρηστάκης Χαράλαμπους Πέτρου ν. Δημοκρατίας, (2006) 2 Α.Α.ΑΔ. 331, Ποινική έφεση 7661
62. Χρυσάνθος Νίκου Ιωάννου άλλως Άθως και άλλοι ν. Δημοκρατίας, (2003) 2 Α.Α.Δ. 171, Ποινικές Εφέσεις 7032^A και 70431

Κατάλογος άλλης νομολογίας

1. HRC, *Estrella v. Uruguay* (Comm. No. 74/1980), 29/03/1983
2. HRC, *Kouididis v. Greece* (Comm. No. 1070/2002), 28/03/2006
3. ICC, *Prosecutor v. Ongwen* (ICC-02/04-01/15), 01/09/2015
4. *Miranda v. Arizona*, 384 US 436, (1966)

5. *R. v. Gould and Others* (1983) 5 Cr. App. R (S) 72
6. *R. v. Lacey* (1990) 12 Cr. App. R (S) 79
7. *R. v. Large* (1981) 3 Cr. App. R. (S) 80
8. *R. v. Stevenson*, (1971) 1 All ER 678
9. *Wiseman and another v. Borman and Others* (1967) 3 ALL ER 1047
10. *Woolmington v. DPP* (1935) All ER Rep 14

Ειρήνη Α. Θεοχάρους